

RUBINAITIS

Žurnalas apie vaikų ir jaunimo literatūrą

2023 Nr. 4 (108)

Rubinitis

ŽURNALAS APIE VAIKŲ IR JAUNIMO LITERATŪRĄ

Mokytojams, bibliotekininkams, vaikų literatūros tyrėjams, rašytojams, iliustruotojams, leidėjams, tėvams, studentams

Vyriausioji redaktorė

Džiuljeta Maskuliūnienė, prof. hum. m. dr.
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Atsakingoji sekretorė

Reda Tamulienė
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Redaktorės

Eglė Baliutavičiūtė (*užsienio vaikų ir jaunimo literatūra*)
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Rita Karpavičienė (*vaikų ir jaunimo literatūra edukacijos procese*)
(Panevėžio r. Raguvos gimnazija)

Asta Skujytė-Razmienė, hum. m. dr. (*moksliniai tyrimai*)
(Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

Redakcijos kolegija

Raimonda Budnikienė
(Panevėžio „Vyčio“ progimnazija)

Loreta Jakonytė, hum. m. dr.
(nepriklausoma tyrėja)

Roma Kišūnaitė
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Inga Mitunevičiūtė
(Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius)

Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, hum. m. dr. (hp)
(Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius)

Antanas Šimkus, poetas
(Lietuvos rašytojų sąjunga)

Kristina Vaisvalavičienė, hum. m. dr.
(Vytauto Didžiojo universitetas)

Kalbos redaktorė

Ligita Mykolaitienė

Dizainerė, maketuotoja

Lina Eitmantytė-Valužienė

Rubrikų piešinių autorė

Irena Geniušienė

Viršelyje – Gintaro Beresnevičiaus knygos *Kaukų šeimynėlė* (Vilnius: Nieko rimto, 2009) iliustracijos fragmentas. Dail. Lina Dūdaitė

TURINYS

SVEIKI!

Visų mūsų Pranas Mašiotas,
Džiuljeta Maskuliūnienė ... 1–2

RETRO

Prano Mašiotio jubiliejai,
parengė Reda Tamulienė ... 3

SUKAKTYS

Simono Daukanto *Žemaičių pasakos* jo palikimo jaunuomenei kontekste (230-osioms rašytojo gimimo metinėms),
Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė ... 4–9

Šimtmetis Bembis,
Selemonas Paltanavičius ... 10–11

Keli pastebėjimai apie Šatrijos Raganos *Viktutę* (knygos pasirodymo 120-mečiui),
Eglė Baliutavičiūtė ... 12–17

Gerasis daktaras iš Zarasų ir Šatrijos Raganos apysaka *Viktutė* (Domininkui Bukontui – 150, apysakai – 120),
Irena Baliulė ... 18–20

MANO VAIKYSTĖS SKAITYMAI

Užaugusieji vienkiemyje yra šiek tiek kitokie,
Nijolė Daujotytė-Kuolienė kalbina
Džiuljeta Maskuliūnienė ... 21–27

NUOTRAUKOS PASAKOJA

„Metai tegu būna ilgesni...“ (profesoriaus Vinco Aurylos 100-mečiui ir poeto Martyno Vainilaičio 90-mečiui),
parengė Džiuljeta Maskuliūnienė, Roma Kišūnaitė ... 28–29

MOKSLINIAI TYRIMAI

Tradicinių lietuvių mitinių būtybių vaizdinių transformacijos šiuolaikinėje lietuvių vaikų literatūroje: baubo ir maumo atvejais,
Vita Džekčioritė ... 30–38

Egzilio moterų kūrybos ir rašymo vaikams paralelės,
Sandra Bernotaitė ... 39–45

Skaityti su kūdikiu: knygų vaikams nuo 0 iki 3 metų rinkos specifika Prancūzijoje,
Ieva Vaitkevičiūtė ... 46–54

VAIKŲ LITERATŪROS DATOS

2024 m. vaikų literatūros datos, sudarė Roma Kišūnaitė ... 55–61

KRONIKA. INFORMACIJA. SKELBIMAI

Parengė Roma Kišūnaitė ... 62–64

SUMMARY ... 65

Visų mūsų Pranas Mašiotas

DŽIULJETA MASKULIŪNIENĖ
(Žurnalo *Rubinitis* vyriausioji redaktorė)

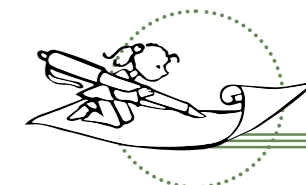
Pranas Mašiotas (1863–1940) dažnai pavadinamas lietuvių vaikų literatūros tėvu, o jo gimtadienis – gruodžio 19-oji – yra tapusi savotiška lietuvių vaikų literatūros diena. Tarptautinę vaikų knygos dieną minime per Hanso Christiano Anderseno gimtadienį balandžio 2-ąją, o mes, lietuviai, galime pasidžiaugti turintys lietuvišką atitikmenį – gruodžio 19-ąją. Juk neatsitiktinai IBBY Lietuvos skyrius daug metų būtent gruodžio mėnesį rengia Prano Mašiotio skaitymus, kur aptariamos vis kitos aktualios vaikų literatūros temos – nuo skandinavų vaikų literatūros pamokų iki vilties temos vaikų literatūroje. (Pirmasis seminaras įvyko 1983 m. ir buvo skirtas Prano Mašiotio 120-osioms gimimo metinėms.) Šiomet minime šio išskirtinio žmogaus, rašytojo ir mokytojo 160-ąsias gimimo metines. Jų fone prasminga pasvarstyti, kas mums yra Pranas Mašiotas, jo asmuo ir kūryba, ką „mašiotiško“ kiekvienas prisimename iš savo vaikystės.

Man (manau, ir mano kartai) iš vaikystės labiausiai yra įstrigęs „Prano Mašiotio knygynėlis“. Įvairi, gausi Mašiotio kūryba (ir originalūs kūriniai, ir vertingų užsienio vaikų literatūros knygų vertimai) 1969–1982 m. „Vagos“ leidyklos buvo leidžiama nedidelio, labai mielo formato knygelių pavidalu. Išėjo 37 knygos. Serija turėjo gražų logotipą, vaizduojantį Prano Mašiotio inicialus – PM, akį traukė logotipą savitiškai atkartojantys langeliais marginti priešlapiai. Taip ir matau tas mažas knygeles, stovinčias bibliotekos lentynose... Šiandien nemažai jų, nučiupinėtų, suskaitytų, atrandame lauko bibliotekėlėse. Seriją paruošė ir redagavo Jonas Stukas, kurio šimtmetį minėsime kitais metais. Mašiotio

Pranas Mašiotas 1930 metais. Maironio lietuvių literatūros muziejaus nuotr.

smulkiosios prozos rinkiniai *Pasakėlės*, *Senio pasakos*, *Mano poilsis*, *Sparnuočiai*, apsakos *Pajūriais pamariais*, *Ir aš mažas buvau* ir verstinės Karinos Michaelis *Bebė*, Waldemaro Bonselso *Bitė Maja ir jos nuotyčiai*, Jameso Curwoodo *Meškinas Tiras*, Jono Svenssono *Nonis*, daugybė kitų vertimų... Kiek įvairiausių temų aprėpta Knygynėlyje, kiek negirdėtų istorijų papasakota, kiek į lietuvių vaikų literatūrą atvesta užsienio vaikų literatūros personažų! Vienon vieton daug surinktų veikalų parodo, kad Mašiotio nuveikta titaniškai daug. O juk ir mokytojo darbas reikalavo laiko ir jėgų.

Mašiotas kūriniai buvo (ir tebėra!) tikra grožinio žodžio, raiškios, vaizdingos lietuvių kalbos verdenė. Ypač mažiesiems – darželinukui, pirmokui, antrokui – rašytojo vaizdeliai, pasakos, apsakymai yra tikras lobynas. Jie trumpučiai, skaidraus turinio, prasmingi. Antai vaizdelyje „Jonukas ir bitelė“ pasakojama, kaip Jonukui įgelia bitelė, kurią vaikas netyčia rykštele nubloškė. Bet pabaiga laiminga, švelniai pamokanti:

Mama Jonukui nuraminti atnešė duonos riekelę, medum užteptą.

Jonukui, medaus paragavus, širdelė atsileido, bitelės pagailo.

– Be reikalo, – tarė, – bitelę užgavau, gal su medum į avilį begrįžtančią.

Ir metė rykštelę į šalį (*Senio pasakos*, 1970, p. 30).

Mašiotas žaviai, vaikui suprantamai įsamenino metų laikus: Žiemys Šaltutis, Pavasaris Skaistutis, Vasaris Šiltutis, Lapkrėtys Purkštutis. Štai kaip jis aprašo vaikų džiaugsmus rudens sode:

Vaikai irgi soduose margais medžių lapais gėrėjosi, tik jiems labiau rūpėjo surankioti obuoliai, ant medžių užsilikę. Papūs vėjas, įsiūbuos medžių šakas – byra nunokę lapai, tik bapt ir nukris obuolys išnokęs, išsistovėjęs, gardus. Bėga visi pakelti. Žiūrėk, ir Purkštutis į jų tarpą įsimaišys. Sukinėjasi ir ragina vėją dar smarkiau medžius supti, o pats žiūri, kaip vaikai nuo medžio prie medžio lenktyt bėgioja, ir švilpauja, lietuviškai juos purkščia („Lapkrėtys Purkštutis“, *Pasakėlės*, 1971, p. 136).

Kūrinėlyje „Šerkšna“ vaikai gėrėsi žemiško sodo grožiu:

Vaikai tylomis slinko per sodą dairydami, baltomis medžių šakomis gėrėdamiesi. Labiausiai jiems patiko senas beržas svyruoklis gale sodo tirštomis šakomis, žemiau, kaip paprastai, nusvirusiomis.

Vaikščiodami aplinkui, galvas kraipydami, gėrėjosi, kaip nuo saulės spindulių blizga šerkšnos spygšniai (*Pasakėlės*, p. 115).

Mažąją Onytę pradžiugina skaišti pavasario diena, nes „švelnus, drungnas pavasario vėjelis paglostė jai veidelį, pašiureno plaukus“. Tarsi nieko neįvyksta, bet mergaitė nesitveria džiaugsmu:

Onytei veidas nušvito nuo tokio vėjelio šlamėjimo, nuo saulės malonių spindulių. Pasivaikščiojus grįžo raudonais skruostais, linksma, geriausių jausmų pilna.

– Mama, – sušuko, į kambarį įžengus, – kaip lauke smagu, kaip man gera, kaip viskas man malonu!

– Gražus, dukrele, mūsų pasaulis, – pritarė mama, – mokykis tik džiaugtis ir kitiems padėk džiaugtis („Pavasario vėjas“, *Senio pasakos*, p. 42).

Kokios prasmingos gyvenimo giedros ir džiaugsmo pamokos!

Knygą *Pasakėlės* puošia šiltos Taidos Balčiūnienės, o *Senio pasakos* – stilingos Kastyčio Skromano iliustracijos. Būtų įdomu patyrinėti „Prano Mašiotas knygynėlio“ iliustracijas – jos, atrodo, atspindi to laiko vaikų knygų iliustracijų tendencijas.

Ar paseno Mašiotas tekstai, nes nutolo juose vaizduojama tikrovė? Tikrai ne viskas paseno, ne viskas negrįžtamai nutolo. Juk ir šiandien bitutė gali įgelti, ir obuolių mūsų vaikai dar, ačiū Dievui, gali pasirinkti po medžiu, ir šerkšnu pasigrožėti, ir būti pavasario vėjo paglostyti... Mašiotas tekstai aluoja vaikystės harmonija, kurios taip ilgimės visi, ypač šiandien. Gėrio, grožio pamokos nėra vien tik skambūs žodžiai. Prano Mašiotas tekstuose ir šiandieninis vaikas gali atrasti jam pažadėtą didelį šviesų pasaulį.

Todėl gerai, kad ir dabar stengiamasi išleisti Mašiotas kūrinių, kai ką pakartoti iš Knygynėlio: penkias knygas 1995–1997 m. išleido „Spindulys“, devynias knygas 2007–2008 m. – „Norekso valdos“. Bet šiai vaikų kartai labai reikia naujo „Prano Mašiotas knygynėlio“ – dar kartą permąstyto, atsakingai sudaryto, jau dabartinės dailininkų kartos iliustruoto. O gal net įmanu svajoti apie Prano Mašiotas „Raštus“? Juk tai nacionalinio masto autorius. Labai reikėtų ir įtaigios pažintinės knygos apie Mašiotą mūsų mažiesiems. Na, o kol kas, mieli bibliotekininkai, neatiduokime makulatūron, išsaugokime senąjį Knygynėlį – ir vaikams, ir visiems kitiems, vaikų literatūra besidomintiems, ypač ją tyrinėjantiems ar dar tyrinėjantiems, tikrai praversiantį.

Mašiotui skiriami dar ir kiti du šio numerio akcentai: rubrikoje „Retro“ publikuojama Redos Tamulienės parengta medžiaga „Prano Mašiotas jubiliejai“, o žurnalo galinis viršelis, parengtas Kristinos Vaisvalavičienės, kviečia į Kauno rajono Kačerginės miestelyje esantį Prano Mašiotas pasakų parką.

Prano Mašiotas jubiliejai

Fotografą nenurodė. Ilustracija iš portalo Epaveldas.lt

Rodos, taip neseniai minėjome Prano Mašiotas 150-ies metų jubiliejų: jam buvo skirta konferencija, išleista straipsnių, laiškų, atsiminimų knyga *Prano Mašiotas šviesa*. Bet laikas nenumaldomai lekia, nusinešdamas visą dešimtmetį. Pasklaidykime senąją spaudą ir pasmalsaukime, kaip pats Mašiotas šventė savo jubiliejinius gimtadienius.

Reikšmingai šešiasdešimtmetį paminėjo leidinys *Švietimo darbas*, beveik visą 1923 m. dešimtąjį numerį skyręs „didelio tautos darbininko Prano Mašiotas šešių dešimtų metų amžiaus sukaktuvėms paminėti“¹. Žurnale publikuota dešimt straipsnių, skirtų atsiminimams apie jubiliatą bei jo nuopelnams įamžinti. Šešiasdešimtmečio jubiliejaus vakarienę Kauno karininkų klube vaizdžiai aprašė Vaižgantas² ir kriptonimu X pasirašęs nežinomas asmuo, užsiminęs, jog „draugingos kalbos ir atsiminimų pašnekesiai tęsėsi lig 5 val. ryto“³.

Spausdinama nuotrauka susijusi su 70-uju Mašiotas gimtadieniu. Jos istoriją aprašė Vaclovas Čižiūnas: „Prisiminiau, kaip prieš penkerius metus, gruodžio 17 d. Valstybės Radiofone didelis būrys kauniškių pradžios mokyklų mokinių Vaikų kampelelyje sveikino visiems Lietuvos vaikams žinomą rašytoją Praną Mašiotą. Tuomet jam buvo sukakę 70 metų amžiaus. O gruodžio 19 d., kuri yra Prano Mašiotas gimimo diena, dviejų pačių didžiųjų Kauno pradžios mokyklų mokinių atstovai buvo nuvykę pas Jubiliatą sveikinti jį Kauno ir visos Lietuvos vaikų vardu. Ten buvo atvykusių gimnazijų sveikintojų ir daugybė atsiųstų iš visų Lietuvos kampų laiškų ir telegramų su linkėjimais.“⁴ Fotografiuota Mašiotų namuose Kaune, K. Donelaičio gatvėje.

75-ojo gimtadienio proga Dėdė Pranys taip pat sulaukė svečių – tąkart jį aplankė Kauno radiofono vaikų valandėlės dalyviai.

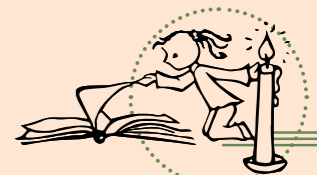
Parengė **Reda Tamulienė** (LNB)

¹ *Švietimo darbas*, 1923, Nr. 10, p. 628.

² [Vaižgantas], „Pranas Mašiotas“, *Vairas*, 1923, gruodžio 22 d., Nr. 13, p. 16. Parašas: V.

³ X, „Prano Mašiotas jubiliejus“, *Lietuva*, 1923 m. gruodžio 23–26 d., Nr. 290, p. 7–8.

⁴ Vaclovas Čižiūnas, „Pusvalandis pas Praną Mašiotą“, *Žiburėlis*, 1938, Nr. 22, p. 5.

Simono Daukanto Žemaičių pasakos jo palikimo jaunuomenei kontekste

(230-osioms rašytojo gimimo metinėms)

DR. (HP) GRAŽINA SKABEIKYTĖ-KAZLAUSKIENĖ

Internete žinių besisemiančiam XXI a. žmogui Simonas Daukantas visų pirma pristatomas kaip istorikas, išskirtinis tuo, kad Lietuvos istoriją pirmasis parašė lietuviškai. Enciklopedinio pobūdžio straipsniuose Daukantas dar vadinamas švietėju, tautinio atgimimo ideologu, minima jo tautosakinė veikla, švietimo reikalams išleisti darbai ir grožinių kūrinių bei valstiečiams skirtų ūkinių patarimų vertimai. Bet kad didelė Daukanto kūrinių dalis buvo tikslin-gai orientuota į vaikus ir jaunimą, tuose straipsniuose neužsimenama.

Vis dėlto būtų neteisinga teigti, kad apie Daukanto palikimą jaunuomenei, kaip jis pats vadino vaikus ir jaunimą, nėra rašyta iš viso. Daukanto įnašą į vaikų literatūrą ne vienoje monografijos *Lietuvių vaikų literatūra*¹ vietoje analizavo Vincas Auryla, tik ne visais jo teiginiais galima pasitikėti – apie tai bus kalbama kiek vėliau. Atskiro dėmesio yra sulaukęs *Rubinaičio Peliūzės gyvenimas*: kaip šis kūrinys atrodo pasaulinės robinzonados kontekste, rašė Džiuljeta Maskuliūnienė². Mokyklai skirtus Daukanto vadovėlius ir skaitinius yra aptaręs Vytautas Merkys³.

Tačiau ne kartą atskirais rinkiniais vaikams leistų Daukanto *Žemaičių pasakų* vieta jo kūrybinio paliki-

mo jaunajai kartai kontekste iki šiol nėra atskleista. Ją išryškinti – šio straipsnio tikslas.

Daukanto knygos jaunuomenei

Tikėtina, kad dauguma žurnalo *Rubinaitis* skaitytojų žino, jog originalusis leidinio vardas sietinas su pirmąja lietuvių kalba parengta grožine knyga vaikams *Rubinaičio Peliūzės gyvenimas*. Tokį pavadinimą Daukantas davė Joachimo Heinricho Campe'ės (Kampės) nuotykių apysakai *Robinzonas Jaunesnysis*, kurią, daug ką sulietuvindamas, išvertė iš vokiečių kalbos. Šis didžiulės apimties Campe'ės apysakos sekimas, manoma, buvo baigtas iki 1846 m., tačiau vaikų nei tuomet, nei vėliau nepasiekė, tad nei jaunajai kartai, nei vaikų literatūros raidai neturėjo jokio poveikio. Šiandien su *Rubinaičio Peliūzės gyvenimu* galima susipažinti akademinų leidinių serijai „Lituanistinė biblioteka“ priklausančioje Simono Daukanto knygoje *Vertimai ir sekimai*⁴, išėjusioje 1984 m. Daukantas buvo parengęs dar vieną minėtos Campe'ės apysakos sekimą, tačiau ir jis nebuvo išleistas, o jo rankraštis ilgainiui dingio. Nebuvo publikuota ir jaunimui iš Lotynų kalbos išversta visuotinė senovės istorija „Istorija Justinaus“.

Dail. Jono Zenkevičiaus iš natūros tapytas Simono Daukanto portretas. 1850 m. Šaltinis: Vikipedija

Abėcėlė lietuvių, kalnėnų ir žemaičių kalbos. 1842 m. Ilustracija iš portalo Epaveldas.lt

Kitoms jaunuomenei šviesti skirtoms Daukanto knygoms likimas buvo palankesnis. Atsiribojusi nuo lotynų kalbai mokyti skirto publikuoto Daukanto vadovėlio ir skaitinių, stabtelėsiu prie lietuviškųjų leidinių.

Visų pirma minėtina *Abėcėlė lietuvių, kalnėnų ir žemaičių kalbos*, 1842 m. išėjusi Peterburge. Ji ypatinga tuo, kad po abėcėlės įdėti skaitiniai buvo ne religinio, kaip anuomet įprasta, o pasaulietinio turinio. Juos sudaro 7 trumpi pasakojimai ir pasakėčios, Daukanto pavadinti vienu žodžiu – „Pasakos“. Čia reikėtų pažymėti, kad Daukanto laikais sąvokos *pasaka* turinys buvo kur kas platesnis negu dabar. Pateiktos pasakėčios yra paimtos iš Ezopo pasakėčių palikimo, parinktos tokios, kurių siužetai artimi vaikų pažįstamam pasauliui. Viena jų, „Piemuo melagis“, itin išpopuliarėjo, nes visą šimtmetį buvo dedama į įvairių autorių parengtus vadovėlius. Ko gero, garsusis Motiejaus Valančiaus apsakymas „Mikė melagėlis“ buvo inspiruotas būtent šios Daukanto išverstos pasakėčios.

1846 m. Peterburge Daukantui pavyko išleisti dvi atskiras skaitinių knygas, abi išverstas iš lotynų kalbos – tai *Pasakos Fedro* ir Kornelijaus Nepoto *Gyvatos didžiųjų karvaidų senovės*. Knygų pratar-mėse tiesiai išreikšti švietėjiški Daukanto tikslai: jaunuomenė jose ras naudingų pamokymų. Įtaigumu išsiskiria *Pasakų Fedro* pratar-mė, kurioje ne apibendrintais teiginiais, o konkrečiais vaizdais nupieš-

damas kaimo vaikų buitį, Daukantas nurodo, kam ir ko siekiant knyga parašyta: „(...) ne vien paaugu-siems, bet ir mažiesiems, tarp kurių rasi rasis ir tokių bernelių, kurie gindamys aveles ganyti, kiš į antį tą mano mažą kningelę ir tenai ant akmeneliu sėdusys skaitys, kaip rymionų vilkai, avys ir šunys tarp savęs bylojo; tie aiškiai ras sau tenai pamokslą, kaip sviete elgties, kaip doru ir išmintingu pastoti (...)“⁵

Taigi jaunajai kartai Daukantui pavyko pu-blikuoti tris lietuviškus leidinius ir dviejuose iš jų skaitiniams skirta pasakomis pavadinta antikinė folklorinė proza. Tikėtina, kad mokyklose naudoti Daukanto skaitiniai prisidėjo prie Ezopo ir Fedro kūrinių siužetų paplitimo Lietuvoje, dalis jų įsiliejo į lietuvių folklorą.

Tačiau nūdien ne Ezopo ir Fedro pasakų verti-mas, o Daukanto dėka surinktos žemaičių pasakos yra skaitomiausia jo palikimo vaikams dalis.

Daukanto rinkinys *Pasakos masių*

Deja, Daukantui būnant gyvam jam priskiriamas žemaičių pasakų rinkinys nebuvo išleistas. Kad toks rinkinys yra, nežinota daugybę metų, o jo atradi-mas – visiškas atsitiktinumas, likimo malonė.

Apie 1900 m. kažkuriame Vilniaus antikvariate žymusis kalbininkas Jonas Jablonskis pastebėjo rankraštinių pasakų rinkinį, turėjusį antraštę *Pasakas Massių suraszitas 1835 metuse apigardosî Kre-*

tiu, *Pačongos, Gundenes*, ir jį nupirko. Rinkinį sudarė 9 skirtingų rašysenų tekstų pluoštai, o juose – 87 pasakos ir keletas kitų žanrų kūrinių. Kadangi tie pluoštai buvo palaidi, Jablonskis juos įrišo ir apie 1912 m. perdavė Lietuvių mokslo draugijai. Šios darbuotojai antraštėje atpažino Daukanto rašyseną ir priskyrė rankraštiniam Daukanto fondui.

Gali kilti klausimas, ar tikrai visas šis rinkinys yra buvęs Daukanto nuosavybė? Negi pakanka remtis bendra rinkinio antrašte, užrašyta Daukanto ranka? Gal dalis pluoštų į rinkinį įdėti vėliau ir su Daukantu nesusiję?

Argumentus, kodėl rinkinys be didesnių abejo- nių priskirtinas Daukantui, yra išdėstęs Daukanto tautosakinių darbų tyrinėtojas folkloristas Kazys Grigas⁶. Kai kuriuos jų paminėsiu.

Rinkinio tekstai yra užrašyti vienodo senumo ir vienodo formato popieriuje. Tai rodo, kad tautosakos rinkimas buvo organizuotas – juk neįtikėtina, kad 9 žmonės pasirinktų stebinamai vienodą popierių. Be to, visų pluoštų rašyba yra panaši, būdinga XIX a. pirmos pusės ir vidurio ortografijai. Svarbūs yra ir antraštėje nurodyti 1835 metai. Tautosakai rinkti Daukantui reikėjo talkininkų. Yra žinoma, kad jų ieškoti, organizuoti rinkimą ir perduoti užrašytą medžiagą daugiausia padėjo kunigas Jurgis Ambra- ziejus Pabrėža. 1834 m. vasarą, prieš išvykdamas į Peterburgą, Daukantas pas jį svečiavosi ir, matyt, gavo pagalbos pažadą, mat išlikusiuose Pabrėžos laiškuose minimi žmonės, sutikę užrašinėti pasa- kas, mįsles, priežodžius.

Pasakų Fedro įvadiniame skyriuje „Pasakos bū- das“ Daukantas rašė: „Fedro pasakas išguldžiau žemaitiškai dėl to vien, idant rastųsi koksai vy- ras, kaip kad rados senovėj Ezopas, pas rymionis Fedras, kurie sulasė pasakas savo tautos, kursai, brūzdamas tarp žmonių mūsų tautos, sulasytų jų pasakas, po Lietuvos svietą nuo kalnėnų ir žemai- čių pasakojamas.“⁷ Jo paties pastangomis šis no- ras išsipildė. Nūnai Daukantas laikomas pirmuoju liaudies pasakų rinkimo organizatoriumi, o *Pasa- kos masių* – pirmuoju rankraštiniu lietuvių liaudies pasakų rinkiniu.

Tad būtina paneigti iš piršto laužtą Aurylos teigi- nį: „S. Daukantas laikytinas lietuvių literatūrinės pa-

sakos pradininku, nes rašė jas dėl didaktinių tikslų ir „gražumo“⁸, ir atmesti iš jo išplaukiančias interpreta- cijas, grindžiamas *Pasakų masių* kūrinių pavyzdžiais.

Pasakos masių pirmą kartą publikuotos 1932 m. Lietuvių mokslo draugijos žurnale *Lietuvių tauta*. Šiuo metu su *Pasakomis masių* patogiausia susipažinti Simono Daukanto tautosakiniam palikimui skirto dvitomio *Žemaičių tautosaka* antrame tome⁹. Tačiau būtina pažymėti, kad *Žemaičių tautosakos* dvitomyje, iš esmės parengtame pagal akademiniams leidiniams keliamus reikalavimus, dalis fonetinių ir morfologinių tarmybių nėra išsaugotos, jos pakeistos bendrinės kalbos atitikmenimis. Pavyzdžiui, *Pasakų masių* ran- kraštyje skaitom: „Kieta karta szow so katy sosyba- rosiu“¹⁰, o *Žemaičių tautosakos* antrame tome šis sakiny susidėgutas atrodo taip: „Kitą kartą šuo su kate susibarasiu.“¹¹ Apmadu dėl šių pakeitimų – dėl jų nebegalime pajusti tikrojo tarmiško pasakų skonio.

Kiti žemaitiškieji pasakų ypatumai išsaugoti. Kokie jie? Daugumos užrašytų pasakų siužetai yra tarptautiniai, tad žemaitiškojo savitumo reikia ieš- koti ne turinyje, o formos specifikoje.

Pirmiausia į akis krinta pastovios pasakų pra- džios frazės: „Kitą kartą ponas turėjęs septynis sū- nus“¹², „Kitą kartą buvęs Markus karalius“¹³, „Kitą kartą žmogus išėjęs sėti javų“¹⁴. Taigi nurodomas neapibrėžtas laikas (*kitą kartą*) ir vartojamos da- lyvinės formos (*turėjęs, buvęs, išėjęs*). Analogiškas formos randame Šiaurės Lietuvoje gyvenančių aukštaičių pasakose, o štai kitų Lietuvos regionų pasakos frazės *kitą kartą* neturi ir dalyvinės formos pradžios sakiniui nebūdingos, pavyzdžiui: „Buvo ka- ralius, tas turėjo gražią pačią“¹⁵ (Augusto Schleiche- rio užrašyta Mažojoje Lietuvoje, Kuršiuose), „Buvo žmogus, turėjo tris sūnus“¹⁶ (Karlo Brugmano užra- šyta Garliavos apyl., Pajiesy).

Antra, Daukanto rinkinio pasakos neturi dainuo- jamųjų intarpų, net ir tos, kurios kituose regionuose paprastai sekamos su intarpais.

Trečia, nėra pabaigos formulių su alaus midaus gėrimo ir burnoje neturėjimo motyvais. Dominuo- ja formulės apie šaudymą puotos metu. Štai vienas tokios formulės pavyzdys:

Kas ten [buvo] per bankietą! Ir aš ten pasitekau. Kaip apsigėriau, atguliau į lapus. Kaip ėmė šaudyti, nebeveizi,

kemša dėl trapo šį, tą. Potam ir mane su tais lapais kaip įstūmė į pučką, kaip šaus – ir atlėkiau ant kalno Gužauskio ir tebgyvenu ant to kalno po dzis dzien¹⁷.

Ketvirta, pasakose atsispindi nemažai žemaitiš- kų kalbos savybių. Vartojami tarmiški žodžiai *veizėti, kūlelis, kramė, dideliai* (vietoj labai), *smagus* (vietoj sunkus), esama žemaičiams įprastų posakių ir kt.

Drauge reikia pažymėti, kad pasakų kalba labai užteršta svetimžodžiais, daugiausia slavybėmis ir ger- manybėmis. Mūsų dienų skaitytojui, juolab vaikui, ne- redaguotas pasakų tekstas būtų nesuprantamas.

Žemaičių pasakos: leidimai ir redagavimo problemos

Pirmasis ne mokslo reikmėms skirtas, o į platų skaitytojų ratą, taigi ir į vaikus, orientuotas Dau- kanto pasakų rinkinys išėjo 1940 m. (pakartotas 1941 m.). Jį paruošė žymus lietuvių žodyno ir tau- tosakos rinkėjas Matas Untulis, iliustravo Kazys Ši- monis. Daukanto duotas pavadinimas *Pasakos ma- sių* pakeistas į *Žemaičių pasakos*, ir šis pavadinimas įsitvirtino Daukanto pasakų, atrinktų ir pritaikytų skaityti vaikams, leidimo istorijoje.

Iš viso išėjo penki skirtingi Daukanto *Žemaičių pasakų* leidimai: 1947 m. pasirodęs antrasis lei- dimas buvo iliustruotas Vytauto Banio, trečiasis, išėjęs 1955 m., iliustruotas levos Naginskaitės, ketvirtasis, 1965 m., – Vytauto Valiaus, penktasis, 1985 m., – Aspazijos Surgailienės. Be to, 1989 m. Daukanto *Žemaičių pasakos* išleistos Brailio raštu. Yra ir dar viena knyga, pavadinta *Žemaičių pasako-*

mis, pakartotinai leista daugybę kartų, tačiau jos viršelyje Daukanto vardas neregistruojama, iš Daukanto rinkinio čia yra paimta kažkiek pasakų, bet nenuro- dyta, kokių, tad nuo šios knygos prisieina atsiriboti.

Vartant pasakų leidimus, į akis krinta ganėtinai besiskiriantis pasakų kalbos redagavimas. Įdomu- mo dėlei siūlau palyginti dviejų paskutiniųjų leidi- mų, tų, kuriuos dar galima rasti vaikų bibliotekose, pasakos „Aspiš“ pirmuosius sakinius su šios pasakos pradžia akademiniame Daukanto tautosakinio pali- kimo dvitomyje *Žemaičių tautosaka*.

Žemaičių tautosakos antrame tome „Aspiš“ pra- dedama taip:

Kitą kartą slūžijęs prie karaliaus žalnierius. Teip kaip atslūžijo savo metus – viernai slūžijo – gavo atstąvką. Parėjo sau namie, apsižanijo. Ir turėjo tris sūnus: du iš- mintingu, o trečiasis pusbeprotis. Auga anie, jau tie sūnūs praauga. Tuodu išmintinguoju važiuoja į turgus, o anas beprotis vis, už pečiaus užlindęs, miegta. Potam pasimis- lijęs – eisiąs ir anas į miestą.¹⁸

1965 m. leidime „Aspiš“ pradžia tokia:

Kitą kartą tarnavęs prie karaliaus kareivis. Kai savo metus atbuvęs, karalius jį paleidęs. Žmogus parėjęs sau namo, vedęs ir turėjęs tris sūnus: du išmintingu, o tre- čią pusprotį. Augę tie sūnūs kartu. Jau paaugusiu tuodu išmintinguoju važiuojančiu į turgus, o tas beprotis vis už krosnies užlindęs miegąs. Paskui susigalvojęs: eisiąs ir jis į miestą.¹⁹

1985 m. leidime „Aspiš“ pirmieji sakiniai sureda- guoti šitaip:

Kitą kartą tarnavęs pas karalių kareivis. Kai atitarna- vo savo metus, buvo paleistas. Parėjo sau namo, vedė. Ir

turėjo tris sūnus: du išmintingus, o trečiasis pusbeprotis. Auga tie sūnūs. Tuodu išmintinguoju važiuoja į turgus, o tas beprotis vis, už pečiaus užlindęs, miega. Paskui susimanęs – eisias ir anas į miestą.²⁰

Akivaizdu, kad 1965 m. ir 1985 m. *Žemaičių pasakų* redakcijos skiriasi, bet jas vertinti, siekiant išsiaiškinti, kuri geresnė, manau, neprasminga. O sumanius parengti naują, į šiandienos skaitytojus orientuotą šių pasakų leidimą, reikėtų ir naujo pasakų tekstų suredagavimo. Jokiū būdu nerekomenduočiau Daukanto pasakų perrašyti šiuolaikine bendrine kalba. Pasakų kalbos senoviškumas yra vienas iš jų žavesio ypatumų. Kaip gerbiam individualų rašytojų stilių, taip dera gerbti ir savitą tautosakinių kūrinių kalbinę raišką. Pasigilinus į paskutiniųjų dviejų leidimų privalumus ir trūkumus, norisi pasvarstyti, ko naujame leidime derėtų atsisakyti ir ką vertėtų išsaugoti. Pagrindinis klausimas – kaip senoviskus tarmiškus tekstus pritaikyti dabarties vaikams.

Žinoma, svetimybės, pirmiausia tos, kurių mūsų dienų vaikai nebesuprastų, yra keistinos lietuviškais atitikmenimis, kas, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, ir buvo daryta 1965 m. ir 1985 m. leidimuose. Vis dėlto šluote iššluoti svetimybų iš pasakų gal nereikėtų, tokias senąsias svetimybes, kurios gyvos ir dabar (*pečius, diktas, ubagas* ir pan.) galima palikti. Siūlyčiau išsaugoti ir svetimybę *smakas*, senuosiuose pasakų užrašymuose vartojamą slibinui pavadinti: 1965 m. leidime *smaką* teberandame, o 1985 m. jau rašoma *slibinas*.

Be svetimybų, *Žemaičių pasakose* pasitaiko ir lietuviškų žodžių, kurie ne tik vaikams, bet suaugusiems skaitytojams šiandien nebesuprantami. Ar daug kas galėtų pasakyti, kas yra *rykas* ar *pėdės*?

Tūlas pasiūlytų tokius žodžius keisti šiuolaikiniais atitikmenimis, bet ką daryti, jei žodis daugiareikšmis, o iš pasakos konteksto neaišku, kuris atitikmuo čia tiktų, pavyzdžiui, minėtasis *rykas* gali reikšti indą, padargą, įrankį, net muzikos instrumentą. Šiuo atveju praverstų puslapio apatinėje ar kurioje nors iš šoninių paraščių (jokiū būdu ne knygos gale!) pateiktas žodžio paaiškinimas. Beje, 1965 m. leidime kartkartėmis taip ir elgiamasi.

Į vieną tokį paaiškinimą noriu atkreipti dėmesį: 1965 m. leidime nurodoma, kad pasakoje „Aspiš“ minimas didelis kirminas („Sutinkąs – kareivis benešąs didelį didelį kirminą“) iš tiesų yra gyvatė²¹. O štai 1985 m. leidime tokio paaiškinimo nėra, tad skaitytojas ir manys, jog kalbama apie kirminą, nors iš tiesų pasakos kalba atspindi senovinį tabu netarti žodžio *gyvatė*, keisti jį eufemizmu.

Kad būtų išvengta panašių skaitytojo klaidinimų, redaguojant derėtų atkreipti dėmesį į lietuviškų žodžių reikšmes, pasitraukusias iš dabartinės vartosenos, ar į specifines tarmybes. Pavyzdžiui, vaikui gali būti nesuvokiama, kaip galima kažką kišti į *antį*, mat antimi jis laiko paukštį, o pasakoje turima omeny tam tikra vieta drabužiuose – pastaroji žodžio *antis* reikšmė nūdienos mažamečiams nebežinoma. Trikdanti gali pasirodyti ir žodžių *smagus, smagumas* vartosena, mat mūsų dienomis vaikui įprasta šių žodžių reikšmę sieti su linksnumu, o *Žemaičių pasakose* šie žodžiai paprastai reiškia *sunkus, sunkumas*. Keisti šių ir kitų klaidinančių žodžių įprastais šiandien nereikėtų – skaitytojas turi pajusti senųjų pasakų kalbos kitoniškumą, o nesupratimų išvengti nesunku, tereikia žodžio paaiškinimo. Paaiškinti reikia ir žemaitiškes, tarkim, kas yra *medė* ar *grobai*.

Senoviškos *Žemaičių pasakų* kalbos įspūdį palaiko nūdien neįprastai dažnas įvardžių *anas / ana*, jungtuko *idant* vartojimas ir įvairios senosios morfologinės žodžių formos. 1965 m. ir 1985 m. leidimuose į akis krinta išsaugota veiksmažodžių dviskaita (*eikiva, josiva, važiuojančiu*). Tačiau ne tik dviskaitos, bet ir kitų formų vertėtų neatsisakyti, jeigu tik jų vartojimas nekliudo suvokti žodžio reikšmės. 1965 m. ir 1985 m. leidimuose šios nuostatos nesilaikyta. Pavyzdžiui, iš cituotų pasakos „Aspiš“ redakcijų matyti, kad senovinė veiksmažodžio forma *miegta* be būtino reikalo vienur pakeista į *miegąs*, kitur į *miega*. Labiausiai senųjų žemaitiškų pasakų sekimo tradiciją atspindi dalyvinių formų gausa, ji išlaikyta ir abiejuose aptariamuose leidimuose, viename jų (1965 m.) net persistengiant – rankraštyje buvusius tiesioginės nuosakos veiksmažodžius neretai keičiant dalyviais. Jei būtų rengiamas naujas leidimas, manyčiau, derėtų labiau gerbti pirminį pasakų šaltinį ir savavališkai gramatinių formų neperdirbinėti. Be archajiškų morfologinių ypatumų, derėtų išsaugoti ir nūnai neįprastas sintaksines konstrukcijas, bet, nenorėdama perdėm išsiplėsti, prie jų neapsistosiu.

Taigi iš jaunuomenei skirto ar tinkamo Daukanto palikimo adresatą pasiekė, t. y. parengimo laiku ar vėliau buvo išleista, maždaug pusė. Labiausiai pasisekė folklorinei prozai – antikinei ir žemaitiškai. Tačiau mūsų dienų jaunajam skaitytojui prieinamas yra tik vienas Daukanto darbas – iš rankraščio *Pasakos masių* atrinkti ir į rinkinį *Žemaičių pasakos* sudėti kūriniai. Kad šis rinkinys neliktų užmirštas, metas pasirūpinti nauju jo leidimu ir naujai, atsižvelgiant į nūdienos vaikų kalbinę patirtį, tačiau kiek įmanoma išsaugant senąją kalbinę raišką, jį suredaguoti.

¹ Vincas Auryla, *Lietuvių vaikų literatūra*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 9–10, 15, 29–41.

² Džiuljeta Maskuliūnienė, „S. Daukanto „Rubinaičio Peliūzės gyvenimas“ pasaulinės robinzonados kontekste“, *Vaikų literatūra apie jūrą; Vaikų literatūra prie Baltijos jūros*, Klaipėda: [Menininkų namai], 1996, p. 10–14.

³ Vytautas Merkys, „Simono Daukanto literatūriniai vertimai“, in Simonas Daukantas, *Vertimai ir sekimai*, Vilnius: Vaga, 1984, p. 5–20; Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, Vilnius: Vyturys, 1991, p. 124–134.

⁴ Simonas Daukantas, *Vertimai ir sekimai*, Vilnius: Vaga, 1984, p. 209–459.

⁵ Ibid., p. 31.

⁶ Kazys Grigas, „Simonas Daukantas ir lietuvių tautosaka“, in Simonas Daukantas, *Žemaičių tautosaka*, t. I: *Dainos*, [parengė Vytautas Jurgutis ir Bronė Kazlauskienė], Vilnius: Vaga, 1983, p. 33–35.

⁷ Simonas Daukantas, *Vertimai ir sekimai*, p. 37.

⁸ Vincas Auryla, min. veik., p. 39.

⁹ Simonas Daukantas, *Žemaičių tautosaka*, t. II: *Pasakos. Patarlės. Mjslės*, [parengė Kostas Aleksynas, Kazys Grigas, Leonardas Sauka], Vilnius: Vaga, 1984.

¹⁰ Simonas Daukantas, *Žemaičių tautosaka*, t. II, p. 8.

¹¹ Ibid., p. 9.

¹² Ibid., p. 91.

¹³ Ibid., p. 167.

¹⁴ Ibid., p. 164.

¹⁵ Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka, t. I: *Lietuviškos pasakos įvairios*, kn. 1, [surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas], Vilnius: Vaga, 1993, p. 32.

¹⁶ Ibid., p. 260.

¹⁷ Simonas Daukantas, *Žemaičių tautosaka*, t. II, p. 113.

¹⁸ Ibid., p. 106.

¹⁹ Simonas Daukantas, *Žemaičių pasakos*, Vilnius: Vaga, 1965, p. 67.

²⁰ Simonas Daukantas, *Žemaičių pasakos*, Vilnius: Vaga, 1985, p. 44.

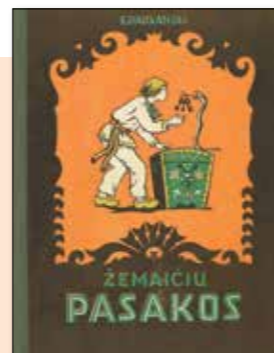
²¹ Simonas Daukantas, *Žemaičių pasakos*, Vilnius: Vaga, 1965, p. 69.

Dail. Kazys Simonis. 1941 m.

Dail. Vytautas Banys. 1947 m.

Dail. Ieva Naginskaitė. 1955 m.

Dail. Vytautas Valius. 1965 m.

Dail. Aspažija Sургailienė. 1985 m.

Šimtmetis Bembis

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
KŪRIMO
FONDAS

SELEMONAS PALTANAVIČIUS

Šimtas metų... Atrodo, kad ne tiek daug žmogaus sukurtų personažų gyvena taip ilgai. Kol niekas neprieštaruoja, papildysiu mintį – animalistinių personažų, taigi – įsiminusių žvėrių, galbūt – paukščių, labai tikroviškų, šiek tiek sužmogintų ir kalbančių... Toks yra Felixo Salteno (arba Felikso Zalteno, kaip jo vardą transkribavo leidėjai) sukurtas Bembis – pats paprasčiausias stirniukas. Jam 100 metų. Per šį amžių Bembis tapo simboliu: teikiamos jo vardo premijos, o jis pats, jo vardas apibendrintai vartojamas ne tik vaikų ir ne tik biologinio pobūdžio literatūroje ar kasdieniame gyvenime.

Sakytum, to ir pakaktų... Paminėjau, kad Bembisui 100 metų, kad jis nebuvo pamirštas. Tačiau prie to dar reikia ką pasakyti. Visų pirma – apie autorių. 1869 m. Vengrijoje gimęs garsios rabinų giminės palikuonis Siegmundas Salzmannas augo Austrijoje, nuo 16 metų savo rašinius skelbė spaudoje, veikiai tapo laikraščio bendradarbiu, redaktoriumi – gimnazijos nebaigusiam jaunuoliui tai buvo nemenkas iššūkis. Išbandė įvairius žanrus: rašė romanus, libretus, scenarijus filmams, publicistiką, kūrinius pasirašydavo Felixo Salteno vardu. Jis keitė pažiūras, redakcijas ir... rašė, rašė. Sunku patikėti, bet jo vardas daugeliui iki šiol žinomas tik dėl vieno kūrinio – 1922 m. parašytos ir 1923 m. išleistos apysakos *Bembis. Gyvenimas miške*. Šį nedidelės apimties kūrinį lydėjo sėkmė, 1942 m. jį ekranizavo pats Waltas Disney'us. Tais pačiais metais pasirodė apysakos tęsinys – *Bembio vaikai*. Negaliu vertinti

Felix Salten. 1910 m. Nuotr. autorius Ferdinand Schmutzer, Vikimedija

kitų šio autoriaus kūrinų, jų neskaičiau. Tačiau neabejotina favoritė yra, žinoma, pirmoji knyga. Jos tęsinys, nors ir rašytas jau labiau prityrusia ranka, tėra blyškus pirmosios atspindys, kurio iš esmės galėjo ir nebūti.

Apie ką Saltenas pasakoja savo apysakoje? Apie Bembį? Būtų trumparegiška sutikti su tokia nuostata, nes nors mažas stirniukas yra centrinė viso pasa-

kojimo figūra, veiksmą kuria visi miško gyventojai – stirnos, voverės, kiškiai, fazanai. Visi jie bendrauja, dažnai veikia ir mąsto žmogiškai, tačiau tai visai netrikdo, nes autorius „paliko“ jiems ir savų biologinių savybių, kurias apysakos skaitytojas gali pažinti. Istorija romantizuota, joje Bembis ir jo tėvas supoetinti – gamtoje to nebūna, bet niekas negali uždrausti autoriui juos taip vaizduoti. Laikas parodė, kad autorius neklydo...

Visame pasakojime labai daug tikro miško gyvenimo – kartais džiugaus ir smagaus, neretai žiaurais ir visai nelinksmo. Būtent tokia – nelinksmame – gyvenime prasiveržia humanizmas, atjauta, dažnai labai paini, sunkiai paaiškinama miško pasaulio kontekste.

Tiesa... Apysakoje vaizduojamas ir žmogus. Autorius jo neindividualizavo, suteikė jam bendrą vardą „Jis“ – kai kada tai eigulys, kartais – naikintojas brakonierius. Bet visi jie – medžiotojai, ir medžioklė (baisi, žalojanti, žudanti) tarpais įsiveržia į miško gyventojų pasaulį. Bembio kaimynai žūsta, jų žūties scenos yra labai tikroviškos. Rašyti apie tokius dalykus nėra paprasta, tuo labiau rašyti išmaningai. Nieko keisto – Saltenas buvo medžiotojas, 15 km nuo Vienos turėjo nuosavą medžioklės plotą, tad medžioklę turėjo išmanyti.

Bembis išgyveno viską, tapo savo karališkosios stirnų giminės linijos tęsėju – apie tai pasakoja antroji knygos dalis *Bembio vaikai*. Bembis išliko svarbus daugelio kartų vaikams. Galima manyti, kad šiandien jis turėtų būti kitoks, nes pasikeitė visas miško pasaulis. Tačiau Salteno Bembis į gyvenimą buvo „paleistas“ toks, kad jam lemta gyventi ir sulaukus savo šimtmečio.

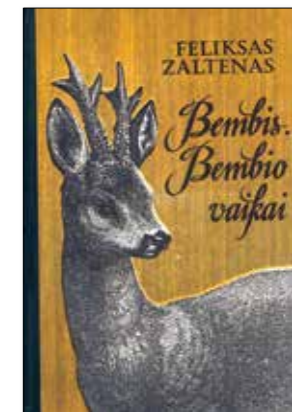
Dar keletas žodžių apie tai, kas nepriklauso nei nuo rašytojo, nei nuo Bembio – leidybinis stirniuko paveikslas, arba kaip jį pavaizdavo iliustratoriai. Iš karto pasakysiu: pirmieji lietuviški knygos leidimai iliustruoti vykusiai, juose – tikras stirniukas Bembis, tikros stirnos. Ypač gerai viskas vaizduojama 1983 m. leidime (dailininkas Vytautas Bakšys). Tačiau iš visų pakraščių plūstelėję „nauji“ bembiai sujaukė visą įsivaizdavimą, nes vaikams (jie yra tikrieji skaitytojai) paišomas amerikinis (su ilga uodega) baltauodegio elnio jaunikiukas, o Bem-

Hans Bertle iliustr. iš knygos *Bambis Kinder (Bembio vaikai)*. 1939–1940 m. Šaltinis: Vikipeidija

bio tėtė – ir vėl baltauodegio ar net tauriojo elnio raguotasis patinas. Kaip sakoma, neduok Dieve, tai jau ne klaida, tai kažkas blogiau. Gerai, kad to nežino Bembis. Bet tą turėtų žinoti leidėjai!

Jei primiršote Bembio istoriją, susiraskite knygą ir dar kartą perskaitykite. Tam yra neabejotina proga.

Dail. Vytautas Bakšys. 1983 m.

Keli pastebėjimai apie Šatrijos Raganos *Viktutę*

(knygos pasirodymo 120-mečiui)

EGLĖ BALIUTAVIČIŪTĖ

(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Šatrijos Ragana – ypatinga rašytoja lietuvių literatūros kontekste. Ji, pasak Vytauto Kubiliaus, yra „intymaus pasakojimo pradininkė, įteisinusi prozoje asmenybės saviraišką, sąmoninga subtilaus žodžio menininkė, suvokusi kūrybos kančią (...) ir kategoriškai gynusi savo stiliaus bei kalbos individualumą (...). Šatrijos Ragana lietuvių literatūroje išsaugojo gėstančios dvaro kultūros vidinį turiningumą ir melancholišką grožį“¹. Ji įnešė į lietuvių literatūrą naujų vėjų – sukūrė ryškius, subtilių ir stiprų vidinį pasaulį turinčius įvairaus amžiaus moterų personažus. Jos moterys (neretai kaip ir pati rašytoja) – griežtų katalikiškų pažiūrų, sąmoningos lietuvininkų gretų šalininkės – siekia visuomeninių, kultūrinių, kūrybinių tikslų. Moteris Šatrijos Raganos kūryboje – veikli poetiškos sielos romantikė, tačiau kartu blaivaus proto, nestokojanti praktiškumo. Ji nepasiduoda laikiniams dalykams, spontaniškoms mintims ir jausmams, siekia ne tik vidinės pilnatvės, bet ir bendrojo gėrio. Viktorija Daujotytė pažymi, kad „Šatrijos Ragana sukūrė „augantį“ moters paveikslą – nuo mergystės (Irutė, Irka) iki bręstančios mergaitės (Viktutė), nuo jos iki savo žydėjimo laiką pasiekusios moters (Marijos) ir iki iš gyvenimo pasitraukiančios ar jau pasitraukusios motinos, tebemylimos, atsimenamos“².

Straipsnyje į Šatrijos Raganos apysaką *Viktutė* ir pagrindinę jos veikėją – jauną merginą Viktutę – sieksiu pažvelgti atidžiau: aptarti kūrinio svarbą, sąsajas su paauglių, jaunų suaugusiųjų literatūra ir Viktutės charakterio išskirtinumą, aktualų ir šandien.

Viktutė – kūrinys paaugliams, o gal jauniems suaugusiesiems?

Kęstutis Urba straipsnyje „Ar Šatrijos Ragana – vaikų rašytoja?“³ pastebėjo, kad rašytoja yra menkai aktualizuota vaikų literatūros kontekste. Straipsnyje apžvelgiami dviejų kategorijų kūriniai: rašyti specialiai jaunesnei auditorijai, pavyzdžiui, *Vincas Stonis*, ir tie, kurie gali būti ar yra skaitomi jaunesnės auditorijos, pavyzdžiui, *Irkos tragedija*. *Viktutė* neminama – ji nebuvo rašyta specialiai jaunesnei auditorijai, nors straipsnio autorius nepriiskiria šio kūrinio ir prie antrosios grupės. Vis dėlto pamėginsiu pagrįsti, kodėl *Viktutė* artima paauglių literatūrai.

Viktutė – pirmas didesnės apimties ir autobiografiškiausias⁴ Šatrijos Raganos veikalas, kurį rašytoja pabaigė 1901 m., o išleido 1903 m. Tuo metu

Šatrijos Ragana prie namų apie 1929 m. Nuotraukoje pozuoja su Kazimiero Bukonto šuniu. Maironio lietuvių literatūros muziejaus nuotr.

paauglystė taip, kaip mes ją suprantame dabar, dar nebuvo apibrėžiama ir suprantama (bėgant laikui supratimas, kas yra vaikas, taip pat smarkiai kito). 1904 m. amerikiečių psichologas Granville'is Stanley'us Hallas išleido knygą *Paauglystė. Jos psichologija ir sąsajos su fiziologija, antropologija, sociologija, lytimi, nusikaltimais, religija ir švietimu (Adolescence. Its psychology and its relations to physiology, anthropology, sociology, sex, crime, religion and education)*. Šioje knygoje jis išsamiai aprašė paauglystę kaip vieną iš žmogaus raidos etapų, todėl šiandien laikomas šios studijų krypties pradininku. Tačiau tik po Antrojo pasaulinio karo dėl psichologijos mokslo plėtotės ir didelių socialinių pokyčių paauglystės išskirtinumas tapo plačiau suvokiamas. Tuo metu Vakaruose pradėjo daugėti kūrinių, parašytų būtent paaugliams.

Arčiausiai paauglių literatūros iki tol buvo tapsmo romanai (dažnai vadinami vokišku žodžiu *bildungsroman* arba anglišku *coming of age*), kuriuose neretai būdavo vaizduojamas jauno žmogaus kelias psichologinės ir moralinės brandos link (beje, šis

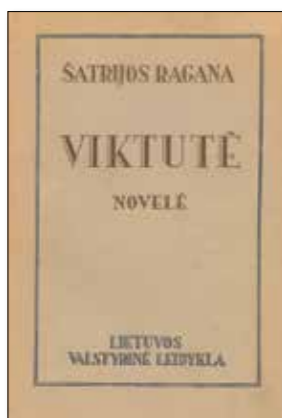
žanras XX a. antroje pusėje tapo pamatu vadinamajai paauglių problemų prozai (angl. *young adult problem novel*), paauglių skaityboje populiariai iki šių dienų). Dalis tapsmo romanų yra perėję į paauglių skaitybą ir laikomi paauglių literatūra, pavyzdžiui, daugeliui puikiai žinomas Jerome'o Davido Salingerio kūrinys *Rugiuose prie bedugnės* (1951, pirmas lietuviškas leidimas 1966) taip pat nebuvo rašytas specialiai paaugliams.

Viktutė iš dalies atitinka tapsmo romano kriterijus: įvairiais išbandymais bei patirtimis grįstas veikėjo moralinis ir psichologinis augimas, tvirtėjimas, perėjimas į brandą, asmenybės kismas. Įprasta, kad tokiuose kūriniuose veikėjai iš pradžių jaučiasi sutrikę, nerandantys savęs, tačiau pagrindinę Šatrijos Raganos apysakos veikėją ir pasakotoją Viktutę – jauną, mokyklą baigusią, bet aukštesnių mokslų konservatorijoje atsisakiusią merginą – regime jau kaip gana susiformavusią asmenybę, kuri labai stipriai nepakinta ir kūrinio pabaigoje. Vis dėlto skaitydami jos dienoraštį, kuriame aprašoma ne itin pasiturinčios dvarininkų šeimos kasdienybė,

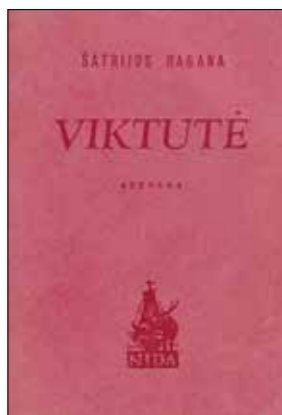

Pirmasis *Viktutės* leidimas. 1903 m. JAV.
 Ilustracija iš portalo *Epaveldas.lt*

1941 m. leidimas. Dail. Adolfas Vaičiaitis

1964 m. leidimas Londone. Dail. nenurodytas

veikėjos pažiūros ir idėjos, skaitytojai regi tegu ir ne drastiškus, bet vis dėlto aiškius asmenybės kismo momentus. Kaip pastebi Ramunė Bleizgienė, „kūrinio veikėja ieško atsakymo į esminius, žmogaus situaciją pasaulyje apibrėžiančius, klausimus: kas aš esu, kas man svarbu, kam, su kuo ir dėl ko aš esu“⁵. Jos pažiūros tvirtėja, gilėja, ji vis labiau atsiduoda lietuvininkų veiklai, vis daugiau dėmesio skiria kitų žmonių gerovei, o didžiausias pažiūrų kismo katalizatorius yra meilė.

Ramunė Bleizgienė, tyrinėjusi *Viktutės* kalbą ir kūrinio redagavimo, kurį atliko pati Šatrijos Ragana, istoriją, pastebi, jog „redaguodama laike nutolusį tekstą, Šatrijos Ragana ėmėsi keisti ir jo tono stiprumą – ji gerokai sumažino šauktukų skaičių, prislopindama veržlų, pasitikinti, todėl drąsiai reiškiama maksimalizmą, labiausiai būdingą jauniems žmonėms“⁶. Dalis taisyčių, kuriuos analizuoja Bleizgienė, rodo, kad pirmasis *Viktutės* leidimas skamba jaunataviškiau nei 1928 m. leidimas, kuriuo paremti tolesni leidimai. Pirmasis yra kiek artimesnis jauno žmogaus charakteriui, jo impulsyvumui, minčių raiškiai, vėlesni taisyčiai suteikia daugiau rimties, būdingos suaugusiems, brandą pasiekusiems žmonėms.

Viktutę galima susieti ir su kur kas naujesniu žanru, apie kurį imta kalbėti tik XXI a. pirmame dešimtmetyje, – jaunų suaugusiųjų literatūra (angl. *new adult fiction*)⁷. Tai iš paauglių literatūros išaugęs žanras, skirtas jau pilnametystės sulaukusiam jaunimui, jau tarsi išaugusiam iš paauglių literatūros, nors santuokos ir skyrybų, vaikų auginimo, vidurio amžiaus krizės ir panašios temos tokiems skaitytojams nėra itin aktualios, kadangi dažnai jie susiduria su vis dar gana panašiais gyvenimiškais iššūkiškais kaip ir paaugliai⁸: savo vietos suaugusiųjų pasaulyje paieška, savo charakterio ir pažiūrų suvokimu, stiprinimu, studijų pasirinkimu, meile, santykiais su tėvais ir bendraamžiais, išėjimu iš gimtųjų namų, savarankiško gyvenimo pradžia ir su kitais neseniai pilnametystės sulaukusio šiuolaikinio žmogaus laukiančiais iššūkiškais. Nors *Viktutė* parašyta geru šimtmečiu anksčiau, kai paauglių ar jaunų suaugusiųjų gyvenimas labai skyrėsi nuo dabartinių, kūrinio sąsajos su šiuo žanru akivaizdžios. Baigusi mokslus

Viktutė turi įsitvirtinti suaugusiųjų pasaulyje, pereiti ritualus, kurie yra tarsi iniciacija į suaugusiųjų pasaulį – savarankiškumas, pareigos už kitą prisiėmimas (*Viktutė* dėl sunkios finansinės šeimos padėties atsako tolesnių mokslų, pasirenka dirbti tėvų dvare, jį puoselėti, rūpintis jaunėlio brolio mokslais), šeimos sukūrimas (kūrinio pabaigoje *Viktutė* susižada su daktaru). Iš prigimties darbščiai, altruistiško būdo merginai lengva prisiimti atsakomybę už savo aplinką, aukotis dėl kitų gerovės: „Štai atėjo laikas, kada mokytis nėra svarbiausias tikslas, kada reikia pradėti veiklų gyvenimą. Taip sakant, žmonišką. Lig šiol vis tik skolinaus, dabar atėjo laikas išsimokėti.“⁹ Tačiau kelias į suaugystę nėra visiškai paprastas ir lengvai suprantamas, dienoraščio puslapiai atskleidžia, kaip ji, pamažėle gilindamasi į savo norus, tikslus, pažiūras, vis geriau suprasdama, kas jai priimtina ir atrodo prasminga, o kas kelia nuobodulį ir atrodo paika, priartėja prie sąlygiškos brandos, supratimo, kas ji yra ir ko trokšta iš gyvenimo. O meilė, santuoka pradžioje jai atrodo tolima ir net neįdomi.

Taigi *Viktutę* dėl pagrindinės veikėjos amžiaus (konkretus amžius kūrinio neminimas, tačiau galima spėti, kad *Viktutei* yra 17–18 m.) ir kūrinio artumo tapsmo romanui bei vėliau susiformavusiems žanrams (problemų prozai, jaunų suaugusiųjų literatūrai) neabejotinai galima skaityti kaip vyresniųjų paauglių ar jaunų suaugusiųjų literatūrą. Pažymėtina ir tai, kad ir tapsmo romanams, ir paauglių problemų prozai, ir jaunų suaugusiųjų literatūrai būdingas nesudėtingas pasakojimo stilius, be įmantrių modernistinių ar postmodernistinių stilistinių žaidimų, tad ir dėl to *Viktutė* šiems žanrams artima.

Ar pakankamai dienoraštis dienoraštiškas?

Šatrijos Ragana *Viktutėje* pasitelkė vieną intymiausių pasakojimo formų – dienoraštį, reikalaujantį jo savininkės atvirumo, o kartu ir rašytojos pastangų atkurti, o gal greičiau sukurti tikro dienoraščio įspūdį, stilistiką, todėl apysakoje gausu nutylėjimų, spontaniškų minčių, fragmentiškumo, lengvų, nesudėtingų, dar visai jaunatviškai trapių savianalizės bandymų.

Daujotytė pastebi, jog „*Viktutė*“ yra dienoraštis, bet nepakankamai dienoraštiškas. Jis turi išorinę dienoraščio formą, bet stokoja vidinės – atvirumo, vidinių būsenų autentiškumo. Mergaitės prigimtis neleidžia laisviau reikštis, ji turi laikytis konvencijų. Dar daugiau – *Viktutė* pati yra tų konvencijų kūrėja¹⁰. Iš dalies norėčiau oponuoti šiai minčiai – iš tiesų dienoraštyje jaučiamas šioks toks susikaustymas, atsargumas, tačiau kartu tai yra ir pačio gryniausio originalumo požymis: *Viktutė* rašo dienoraštį, ko iki šiol nėra dariusi, jai tai nauja patirtis, naujas išbandymas, todėl rašo jį taip, kaip mano esant reikalinga. Juk nėra griežtų konvencijų, kaip turėtų atrodyti tikras dienoraštis – kiekvienas individas jį kuria pagal savo vidinius įsitikinimus, norus. Mergina dienoraštyje fiksuoja, reflektuoja, kiek sugeba, visa, kas jai atsitinka, ką ji išgyvena, ką jaučia, net jei pati to gerai nesupranta, o gal ir nedrįsta įžodinti – juk ištartas žodis tampa kūnu. Gal todėl tiek ilgai dienoraščio puslapiuose *Viktutė* vengia prabilti apie užgimtančius jausmus daktarui Antanui? O gal nepajėgė suprasti, kas vyksta jos sieloje? Tai skaitytojui tampa aišku kur kas greičiau nei jai pačiai. Taigi dienoraštyje mes ją tokią ir matome – jauną merginą, vis dar tebeieškančią savęs, kuriančią ir pamažu save atrandančią.

Viktutės dienoraštis kartais netgi priartėja prie tikro, ne literatūrinio dienoraščio. Literatūriniam dienoraščiam būdingas aiškumas, todėl paprastai pristatomi veikėjai, jų sąsajos su dienoraščio autoriumi, veiksmo aplinkybės. *Viktutėje* nerinama į užrašus taip, lyg nebūtų numanoma, kad juos skaitys kas nors kitas, tik ji pati, todėl reta išsamesnių kitų veikėjų aprašymų, beveik nėra siužeto, veiksmą plėtoja vidiniai *Viktutės* virsmai, svarstymai. Nors juos inspiravo išorinio pasaulio įvykiai, žmonės, pokalbiai su jais, vis dėlto *Viktutės* išorinis pasaulis nekelia jai didelių iššūkių, jame nėra daug trukdžių, problemų, jis gana darnus, palankus saviėškai ir nereikalauja intensyvesnio knygos siužeto. Beje, panašią pasakojimo strategiją, literatūrinį dienoraštį priartinančią prie tikrojo, anglų rašytoja Sue Townsend pasitelkė rašydama *Slaptą Adriano Moulo dienoraštį* (1982, lietuviškai 1997).

Viktutės charakterio ir pažiūrų aktualumas

Iš dienoraščių mums pamažu skleidžiasi Viktutės pasaulėvaizdis, o kartu ir jos augimas, brendimas. Viktutė, dar visai jauna mergina, mums pasirodo kaip dora krikščionė, mylinti dukra, siekianti gero savo šeimai ir visiems aplinkiniams. Būdama dvarininko, nors ir ne itin turtingo, dukte ji nėra nutolusi nuo jiems tarnaujančių, greta jų gyvenančių paprastų žmonių, suvokia, kad tokių žmonių padėtis yra kitokia, todėl jie nusipelno atleidimo. Viktutė nesavanaudiškai padeda šiems žmonėms, užjaučia juos dėl ištikusių nelaimių, skaudulių, rūpinasi jų švietimu ir padeda kuo galėdama – kartais tai būna pagalba ištikus bėdai, o kartais jai norisi tiesiog pradžiuginti kitus – tada surengia dvaro darbininkų vaikams kalėdinę šventę.

Visuomeniškumu, noru prisidėti kuriant bendrąjį gėrį spinduliuoja kone kiekvienas *Viktutės* puslapis. Jaunai dvarininkaitė nesvetimos litvomaniškos idėjos: pradeda mokytis lietuvių kalbos, skaito nelegalias lietuviškas knygas (knygos veiksmas vyksta lietuviškos spaudos draudimo metais), planuoja rinkti tautosaką, lėšas lietuviybės reikalams. Toks pasirinkimas nėra lengvabūdiška užgaida – tai gilus supratimas, kad reikia grįžti prie gimtųjų šaknų, tad išmokti lietuvių kalbą Viktutė laiko savo pareiga. Po šimtmečio ši tema vėl įgyja aktualumo – santykis su gimtąja kalba tampa itin svarbus vis labiau globalėjančiame pasaulyje.

Kūrinyje Viktutė pasirodo ne tik kaip gera, dora, bet ir kaip gili asmenybė: ji bodisi bendraamžių trumpalaikiais įsimylėjimais, susižavėjimais, pinigų švaistymu, tuščiais pokalbiais, atsidavimu pramogoms. Tiesa, pramogas (o ypač muziką, šokius) ji mėgsta, bet tai nėra jos gyvenimo tikslas – tik retas, malonus atsipalaidavimas po sunkių, bet svarbių ir prasmingų kasdinių darbų, kuriuos ji atlieka su džiaugsmu. Nėgana to, Viktutė užsiima ir mokslo reikalais – lavina savo jaunesnį broliuką, moko valstiečius, o kartu mokosi ir pati: domisi litvomanų veikla, mokosi lietuvių kalbos (kaip įprasta to meto dvarininkams, Viktutė nuo mažumės kalbėjo lenkiškai). Visas šias dorybes ir veiklą vainikuoja kūryba –

savotiška kovos priemonė su laikinumu. Daujotytė Viktutės kūrybos ištakas nusako taip: „Lyg ir labai paprastose priežastyse slypi svarbiausi kūrybos akstinai. Psichiniai: sunku išlaikyti savyje, kas prašosi išsakoma, išliejama, kas reikalauja būti išreikšta. Ir ontologiniai: intensyvi kūrybingo žmogaus prigimtis labiausiai priešinasi laiko prarasciai, gyvenimo sunykimui, ji siekia ką nors išsaugoti, išlaikyti. Dienoraštis yra lyg gyvenimo saugykla, atminties tupykla, galimybė tai, kas jau praėję, „tarsi antrą sykį išgyventi“. Intensyvi dvasinė prigimtis nuolat grumiasi su laiku (...), o prarasto laiko ieškojimas, nuolatinis jo susigrąžinimas naujam praradimui apskritai yra svarbiausia kūrybingųjų dvasios įtampų versmė.“²¹ Profesorės išskirtas psichinės priežastis galima būtų sieti su pasaulėžiūros (sąmonės) lygmeniu.²² Tai racionalus, galima sakyti, pozityvistinis apsisprendimas – noras išlieti savo jausmus, patirtį, noras rašyti, o kartu ir troškimas tokiu būdu tobulinti lietuvių kalbos įgūdžius. Ontologinius motyvus galėtume sieti su pasaulėjautos (pasąmonės, archetipų)²³ lygmeniu. Tai pasąmoningas noras išsaugoti laikinus, užmirštamus dalykus, kad jie ne nugrimztų į nebūtį: „Jei sulauksiu senatvės, kada jau atsitikimai ir jaunystės jausmai išblyšk atmintyje, malonu man bus, paėmus tą dienoraštį, atminti „gerus, senus laikus“ ir tarsi antrą sykį išgyventi.“²⁴

Neapeinama kūrinyje ir meilės tema – tai kūrinio ašis. Ji į Viktutės gyvenimą ateina visai nelauktai ir beveik nepastebimai. Mergina, sužinojusi apie daktarą, atvykstantį į jų kaimą, nekuria romantiškų svajų, o gana apgalvotai tikisi, kad naujas žmogus bus toks, su kuriuo jai bus malonu bendrauti, jis nesibaidys lietuviškumo, mokės muzikuoti. Gyvendama toli nuo kultūros centrų, ji trokšta sutikti daugiau išsilavinusių, dvasiškai turtingų žmonių, įdomių pašnekovų, kurie padėtų jai tobulėti, su kuriais galėtų dalytis savo mintimis, idėjomis. Ji kitus gyvenimo tikslus (naudingus visuomenei) iškelia aukščiau už meilę ir santuoką: „Apskritai sakant, man bjaurios visos tos piršlystės, partijos. Kiekviena pana būtina turi ištekėti, nuo mažens kalba apie tai visi ir paskui ji pati. Tarsi neištekėjusi nėra ji žmogus. O juk, palikus senmerge, ji taip pat gali būti naudinga žmonijai, gali darbuotis ir būti žmogum – čia jokios

nelaimės nėra.“²⁵ Antanas, naujasis daktaras, pasirodo besąs būtent toks, kokio Viktutė ir troško. Per meną – muziką, literatūrą, per visuomeninius interesus, gerumą kitiems pamažu užgimsta jų meilė. Dvi tokios artimos sielos tiesiog negali nepastebėti viena kitos. Jas sujungė ne akla, spontaniška ar lengvabūdiška meilė, o panašus gyvenimo kelias, kuriuo jiedu eidami vieną dieną susitiko. Tai nereiškia, kad jų meilė (ypač Viktutės, nes Antaną regime tik merginos akimis) gimė iš savotiško pasaulėžiūrinio išskaičiavimo. Antano ir Viktutės – gilių, kūrybingų, romantiškų asmenybių – meilė atsirado palengva, kaip sielų draugystę vainikuojanti jėga, sujungianti amžiams.²⁶ Viktutei meilė nėra gyvenimo tikslas, bet galiausiai ji supranta, kad meilė praturtina gyvenimą, pripildo širdį laimės, kad tikra meilė nėra trukdis, o greičiau paskata nudirbti dar daugiau gerų darbų, būti naudingai.

Realistinėje, ypač reflektvyviojoje, paauglių ir jaunų suaugusiųjų literatūroje, besitelkiančioje į veikėjo raidą, tapsmą, veikėjai dažniausiai būna susitelkę į savo problemas, išgyvenimus, patirtis. Visa tai itin dažnai siejasi su šeimos ratu, draugais, mokykla ir pan. Kiek retesni kūriniai, kuriuose veikėjai rūpinasi visuomeninėmis, politinėmis ar globaliomis problemomis, jei jos tiesiogiai jų neliečia, bet rūpi dėl vidinių paskatų, įsitikinimų.²⁷ Nors XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios literatūroje tautinės, švietėjiškos, lietuviybės idėjos nebuvo retenybė, tačiau skaitant *Viktutę* lietuvių paauglių literatūros kontekste kūrinyje atrodo šviežias, savotiškai inovatyvus, iš kurio vertingų pamokų, kaip kurti kitokį, netipišką paauglių veikėją, galėtų pasimokyti ir šių dienų rašytojai.

Vietoje pabaigos

Neturiu iliuzijų, kad šiandieniniai paaugliai skaitys ir mėgausis *Viktute* (gal tik keli išskirtiniai): kalba ir vaizduojamu pasauliu kūrinyje stipriai nutolęs nuo šiandienos jaunimo pasaulio, rašytas to meto skaitytojams, todėl dabartiniams skaitytojams be gausių paaiškinimų, kontekstų yra sunkiau suvokiamas. Tačiau vaikų ir paauglių literatūros istorija besidomintiesiems ar ją rašantiesiems nereikėtų pamiršti šio kūrinio. Jame daug vertingų pamokų ir

idėjų, kurias galima aktualizuoti kalbant ar kuriant šiuolaikinę literatūrą.

²¹ Vytautas Kubilius, *XX amžiaus lietuvių literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1996, p. 34.

²² Viktorija Daujotytė, *Šatrijos Raganos pasaulyje*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 13.

²³ Kęstutis Urba, „Ar Šatrijos Ragana – vaikų rašytoja?“, *Auginančioji literatūra: XX a. lietuvių vaikų literatūros tyrimai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2015, p. 49–65.

²⁴ Plačiau žr.: Janina Žekaitė, *Šatrijos Ragana*, Vilnius: Vaga, 1984.

²⁵ Ramunė Bleizgienė, „Šatrijos Raganos „Viktutės“ skaitymai: kūrinio istorija – rašančiosios istorija“, in *Trečiasis Šatrijos Raganos laikas*, Vilnius: Šatrijos Raganos bendrija, 2008, p. 22.

²⁶ *Ibid.*, p. 47.

²⁷ Nuo pat pradžių kilo daug diskusijų, ar tai iš tiesų naujas žanras (subžanras), ar tiesiog rinkodaros strategija. Ypač turint omenyje tai, kad terminas atėjo būtent iš leidybos pasaulio, jį 2009 m. pradėjo vartoti JAV leidykla „St. Martin’s Press“. Šiandien terminas jau yra prigijęs ir plačiai vartojamas, o svarstymai apie šį žanrą persikėlė ir į akademinę bendruomenę. Plačiau žr.: Rachel Deahl, Judith Rosen, „New Adult: Needless Marketing-Speak Or Valued Subgenre?“, interneto prieiga: <https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/publishing-and-marketing/article/55164-new-adult-needless-marketing-speak-or-valued-subgenre.html> (žiūrėta 2023-08-05).

²⁸ Šiuolaikinėje psichologijoje pastebimas paauglystės vėlyvėjimas. Anksčiau paauglystės pabaiga būdavo 18–20 gyvenimo metai, dabar kalbama apie 25–27 metų ribą. Plačiau žr.: Bret Sletka, „USA: Scientific American“, „Extended Adolescence: When 25 Is the New 18“, interneto prieiga: <https://www.scientificamerican.com/article/extended-adolescence-when-25-is-the-new-18/> (žiūrėta 2023-08-15).

²⁹ Šatrijos Ragana, „Viktutė“, *Jau vakaruose užgeso saulėlydžiai*, Vilnius: Šviesa, 1996, p. 16.

³⁰ Viktorija Daujotytė, *Šatrijos Raganos pasaulyje*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 14.

³¹ *Ibid.*

³² Viktorija Daujotytė, *Putinas: pasaulėvaizdžio kontūrai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 14.

³³ *Ibid.*

³⁴ Šatrijos Ragana, „Viktutė“, *Jau vakaruose užgeso saulėlydžiai*, p. 16.

³⁵ *Ibid.*, p. 80.

³⁶ *Ibid.*, p. 105.

³⁷ Čia galėtume prisiminti Unės Kaunaitės *Sudie, rytojau* (2011): mokyklą bebaigianti gimnazistė ieško atsakymo, kuo tapti, ką studijuoti, kaip savo pasirinkimu kurti visuomeninį gėrį, teikiantį naudą ir jai pačiai, ir kitiems.

Gerasis daktaras iš Zarasų ir Šatrijos Raganos apysaka *Viktutė*

(Domininkui Bukontui – 150, apysakai – 120)

DOC. DR. IRENA BALIULĖ

*Laikas sunkias
Kegrių medžių guotais.
Lyg tik vakar
Keliais balto rūko
Dominykas Aukštaitijon
Išėjęs užtruko.*

Šitai Zarasų poetas Vasilijus Trusovas knygoje *Užtėkiai* (2022) įprasmina Domininko Bukonto (1873–1919) atėjimą iš Žemaitijos į Aukštaitiją, į Zarasus.

Zarasai didžiuojasi šviesuoliu daktaru Domininku Bukontu, jo švietėjiška veikla ir pasiaukojančiu darbu ligoninėje. Neatsitiktinai buvo rinktos lėšos jo paminklui iškart po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. 1993 m. paminklas iškilo Sėlių aikštėje. Prieš tai čia stovėjo paminklas Stalinui, buvo Marytės Melnikaitės kapas – tai duoklė politizuotam laikui...

Mokytojas Vytautas Nevronis (Neuronis) šitai aiškina paminklo simboliką. Vieta – Sėlių aikštė, kurioje dar prieškarui buvo numatyta pastatyti paminklą daktarui Bukontui pagal Vlado Grybo projektą. Paminklas stovi priešais bažnyčią. Bukontas buvo religingas, laikėsi savo gyvenime ir veikloje krikščioniškosios moralės normų. Čia pat ir Domininko

Skulptoriaus Leono Striogos paminklas Domininkui Bukontui Zarasuose. 2023 m. Irenos Baliulės nuotr.

Bukonto gatvė, kurioje stovi gimnazijos pastatas (Bukontas buvo vienas iš gimnazijos Zarasuose įkūrimo 1918 m. iniciatorių), namas, kuriame jis gyveno, jo lėšomis pastatyti Šaulių namai.

Skulptorius Leonas Strioga sieja paminklo figūrą ir kompoziciją su XX a. pradžios tautos atgimimu: „Pati skulptūrinė kompozicija – tai ne paprastas žmogaus viršutinės kūno dalies modelis. Tai greičiau vulkanas, liepsna, neramių masių samplaika, kur kiekviena detalė taip pat turi savo prasmę. Giliai į bendrą masę įspausta dešinioji ranka simbolizuoja didelę Dievo, Tėvynės ir artimo meilę, o pakelta kairioji – skrydžiui pakeltą, bet jau palaužtą sparną su užrašu: „Širdį, protą ir gyvybę – tautai ir visai žmonijai“.“¹

Zarasų ežerai, kerintys savo grožiu, ne kartą tapo ir šio krašto prakeiksmu per besikartojančias šiltinės epidemijas². Nuo šiltinės 1919 m. mirė ir daktaras Bukontas. Dėl siaučiančios epidemijos laidotuvės buvo kuklios. Daktaro atminimas pagerbtas 1925 m., kai ant kapo buvo pastatytas ir pašventintas paminklas. Susirinko daug žmonių, paminklą šventino Vaižgantas, dalyvavo brolis Kazimieras Bukontas ir Šatrijos Ragana. „Jono Mažeikos (Zarasų kalvio, daktaro bendraminčio) iškaltas akmeninis kryžius su užrašu: „A. A. Daktaras Domininkas Bukontas, 44 metų amžiaus. Mirė 1919 m. sausio 19 d. Didesnės už tą meilę niekas neturi, idant kas guldytų savo gyvastį už savo prietelius Jon. XV, 13“³. O Vaižgantas stebėjosi: Zarasuose stebuklingai graži kapams vieta, bene gražiausia visoje Lietuvoje⁴.

Antanas Žukauskas-Vienuoelis savo karo korespondento užrašuose rašo: „Jei manęs kas paklaustų, kuri vieta man Lietuvoje visų labiausiai patiko ir padarė didesnio įspūdžio, nė valandėlės negalvojęs atsakyčiau – Zarasai. Zarasai man primena Krymo Balaklavę. Kaip balaklaviečiai mėgsta savo jūrą, taip zarasiečiai – savo ežerą; kaip karštos Kolchidos gyventojai praleidžia savo gyvenimą pajūry ir ant vandens, taip zarasiečiai atsiilsį dvasia ir kūnu savo paežerėj. Ypač jie buvo pamėgę savo ežerą prie vokiečių, kai okupantai buvo užgynę gyventojams ne tik kad kuo nors terštų ežerą, bet liepę švariausiai užlaikyti ir jo krantus. Negalima buvo nešvariais kibirais iš ežero vandenį semti. Ežeras buvęs kaip krištolas (...), bet išėjus okupantams ir atplūdus bolševikams, netruko žmonės savo ežerą užteršti.“⁵

Domininkas Bukontas – kunigo iš Židikų Kazimiero Bukonto brolis. Broliai dažnai matydavosi Žemaitijoje, lankėsi Kazimieras Bukontas su Šatrijos Ragana ir Zarasuose.

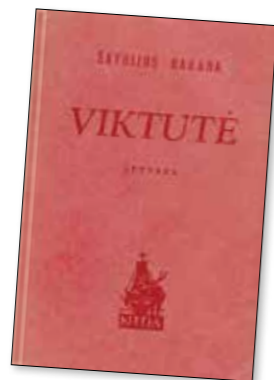
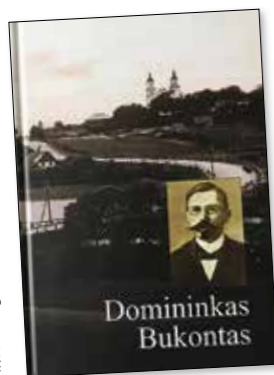
Viktorija Daujotytė rašo: „Abu broliai buvo stiprios, savitos prigimties. Jaunystėje, matyt, turėjo daug ką bendro. Bet tolesnės jų gyvenimo trajektorijos yra skirtingos. Domininkas degė gyvenimo tvarkymo, žmonių vargų ir kančių mažinimo aistra ir jaunas sudegė. Kazimieras nuo gyvenimo pusiaukelės buitiskėjo (...) Daug kalbėta ir kalbama, kad Šatrijos Ragana savo veikėjus idealizavo – daktaras iš „Viktutės“ pagal šią formulę yra idealizuotas paveikslas. Bet daktaras Domininkas Bukontas, filantropas, visuomenės veikėjas, mokslininkas, gyvąja savo realybe (...) prašoka bet kokias idealizavimo galimybes. Zarasų krašte jis mitas. Naujųjų laikų mitas, sukurtas gėrio, meilės, pasiaukojimo, jaunos mirties.“⁶

Šatrijos Raganos apysaka *Viktutė* (1903) – pirmoji rašytojos apysaka, kurioje ji atskleidžia savo tautinius ir moralinius idealus, kuria sektingą herojų daktarą ir jo pavyzdžiu ugdomą jauną merginą. Dienoraščio forma leidžia pamatyti vidinį herojės pasaulį, emociškas jos reakcijas į aplinką. Daujotytė teigia: „Dar prieš spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimą pasirodo kūrinys, kupinas gyvenimo džiaugsmo, troškimo aukotis saviesiems refleksijos, intymaus gamtos ir meilės jautimo, savistabos.“⁷

Apysakoje *Viktutė* tarsi susijungia abiejų brolių paveikslai. Tai, ko negali kunigas, perkeliama į daktaro vaizdinį. Ir Viktutė, ir rašytoja daktarą mato kaip geradarį, dvasingo veido inteligentą, kuriam rūpi ir kūniškoji, ir dvasinė žmonių sveikata. Pirmas realus susitikimas su Domininku įvyko 1895 m., kai rašytojai ypač įsiminė jo nuostabiai geros akys. Žvilgsnis, žiūrėjimas labai svarbus Šatrijos Raganai.

Apysakoje rašytoja seka jaunų žmonių pažintį nuo pirmo susitikimo iki užgimusios meilės ir piršlybų. Auklėjimo momentas čia ypač svarbus, o daktaras yra pavyzdys, idealas, kuriuo sekama dėl kurio keičiamasi. Svarbus ir tautinės savivokos momentas, pamažu keičiantis ir visos Viktutės šeimos pažiūras.

Išgirdusi, kad atvažiavo naujas daktaras, Viktutė iškart sudėlioja savo lūkesčius: „Maža pas mus inteligentingų žmonių, o taip malonu nors retkarčiais

pakalbėti su tokiu. Norėčiau, kad jis būtų geras, išlavintas, knygų daug turėtų ir man davinėtų skaityti. O gal duos Dievas, turės ir lietuviškų knygų? Gal bus ir lietuvių patriotas, su kuriais taip trokštu susitarti?"⁸ Kiekvienas čia išsakytas lūkestis pildosi vis arčiau susipažįstant su daktaru. Abu jaunus žmones sieja lietuviško identiteto paieškos, noras atsiriboti ir nuo lenkinimo, ir nuo rusinimo politikos: „Bet šviesti tegalima gimtąja kalba, ergo, reikia ją lavinti, rašyti lietuviškai, leisti laikraščius, reikia stengtis sukurti savo literatūrą.“⁹

Dvasinių dalykų lavinimas vyksta per skaitymą, muzikavimą. Daktaras ir čia vadovauja pagrodamas smuiku, kviesdamas kartu padainuoti. O Viktutė kviečia daktarą išmokti šokti, per šokį pajuntamas ir fizinis artumas, noras būti kartu.

Pamažu Viktutė pripažįsta, kad daktaras jai yra žmogaus moralinės vertės kriterijus: „Pamačius kieno nors netinkamą pasielgimą tuojau pamatau: jis taip nepadarytų, taip nepasakytų, nepasielgtų.“¹⁰

Dienoraštis apima didžiulius metų šventes – Kalėdas, Velykas. Tos šventės išryškina ir pakilią herojės sielą, kai su pavasariu kiekviena jai diena linkma, „kad tik jis būtų kartu, kad tik girdėčiau jo balsą, kad tik matyčiau mėšlias jo akis“¹¹.

Visos pavasario grožybės, lakštingalų balsai gieda tik abiem įsimylėjėliams, bet svajonės apie bendrą gyvenimo kelią visų pirma veda prie noro dirbti kartu dėl geresnio visų žmonių gyvenimo: „Prieš mane aiškus ir tiesus gyvenimas (...) Bet žinau, kad jis, tas mano išrinktasis, niekad manęs neužvils, kad, jo padedama ir prie jo šalies, neprasapnuosiu amžiaus ir nepaklysiu iš kelio, vedančio prie idealo...“¹²

Daujotytė, tyrinėdama Šatrijos Raganos kūrybą, pabrėžia jos pasakojimų autobiografiškumą ne

tik faktų, bet ir emocinio patyrimo kontekste. Ir šioje ankstyvoje apysakoje yra rašytojos šeimos, jos bendravimo su inteligentais, ėjimo į tautiškumo suvokimą atspindžių. Labai ryškus noras ne tik lavintis, bet ir kitus, ypač šeimos narius, mokyti, lavinti, auklėti. Todėl apysaką *Viktutė* galima suvokti kaip svarbiausių rašytojos gyvenimo idealų išsakymą, pasiryžimą ir gyvenime, ir kūryboje siekti šių idealų.

Verta prisiminti Daujotytės apibendrinimą: „Domininkas Bukontas perėjo Šatrijos Raganos gyvenimo kraštu tarsi pagal jos kūrinių vidinę logiką: žmonės susitinka, netgi susiprieteliauja, bet laiko bangos viską nuneša, nuskalauja, palikdamos tik vos jžiūrimus pėdsakus, kuriuos kartais kas nors bando atsekti.“¹³

Šiais metais zarasiškiai mini daktaro Domininko Bukonto 150-ąsias gimimo metines. Prie jo namo pastatytas koplųstulpis su prasminga Sėjėjo figūra. Tai ir vėl proga prisiminti visus, sėjusius šiame krašte lietuviybę, o ištikimybė savo moraliniams idealams buvo jų gyvenimo kasdienybė. Simboliška, kad šiemet sukanka ir 120 metų nuo Šatrijos Raganos apysakos *Viktutė* pasirodymo.

¹ Vytautas Nevronis, „Paminklai statomi“, in *Domininkas Bukontas*, [sudarytojai Jonas Nemanis, Danutė Kiltinavičienė, Vida Mikštienė, Danutė Pulokaitė, Danutė Karlienė], Zarasai: Zarasų rajono savivaldybės viešoji biblioteka, 2011, p. 123.

² Ežero vanduo buvo naudojamas ir buities reikmėms, o pakrantės neretai buvo teršiamos visokiomis atliekomis. Dėl to nuolat kildavo šiltinės epidemijų. Gydytojas Bukontas užsikrėtė šiltine nuo ligonių.

³ Viktorija Daujotytė, „Daktaras Dominykas (Domininkas) Bukontas Šatrijos Raganos regradatyje“, in *Domininkas Bukontas*, p. 150.

⁴ Ibid.

⁵ Antanas Žukauskas-Vienuoelis, *Iš karo korespondento užrašų*, Vilnius: Bonus animus, 2019, p. 249.

⁶ Viktorija Daujotytė, „Ženklas“, in *Domininkas Bukontas*, p. 128–129.

⁷ Viktorija Daujotytė, „Trečiasis Šatrijos Raganos laikas“, in Šatrijos Ragana, *Raštai*, Vilnius: Margi raštai, 2006, t. 1, p. 11.

⁸ Šatrijos Ragana, „Viktutė“, *Raštai*, p. 24.

⁹ Ibid., p. 32.

¹⁰ Ibid., p. 111.

¹¹ Ibid., p. 120.

¹² Ibid., p. 129.

¹³ Viktorija Daujotytė, „Daktaras Dominykas (Domininkas) Bukontas Šatrijos Raganos regradatyje“, p. 150.

Užaugusieji vienkiemyje yra šiek tiek kitokie

Poetė, leidėja Nijolė Daujotytė-Kuolienė atsako
į Džiuljetos Maskuliūnienės klausimus

Asmeninio albumo nuotr.

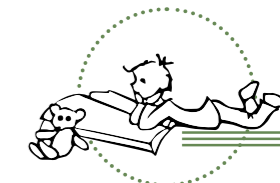
– **Pradėkime nuo ištakų. Papasakokite apie savo šeimą.**

– Užaugau Žemaitijos vienkiemyje netoli Varnių, sename giminės lizde. Dar prisimenu šimtametyje kleve vėjyje aukštai dunksinčių geležį – tėvas sakydavo, kad ji likusi nuo mano babūnės vaikystės sūpynių. Tėvai buvo vyresni nei daugumos mano bendraamžių. Šeimoje buvau jauniausia, šešta, amžiumi gerokai atsilikusi nuo vyresnių brolių ir seserų. Kartais atrodo, kad namuose augau viena su didele privilegija – globiama ne tik tėvų, bet ir vyresnių brolių ir seserų meile ir rūpesčiu.

Tėvai gyvenimo nelengvai, dabar atrodo, kad tokį gyvenimo būdą galėtume pavadinti gilia vidine

rezistencija, savo gyvenimus jie siejo tik su vaikų ateitimi. Stengėsi, kad visi baigtų mokslus, išeitų į platesnį pasaulį. Keturi iš šešių baigė universitetus, du broliai pasirinko technikumus. Žinoma, tėvai labiausiai didžiavosi broliu gydytoju ir seserimi vaistininke, turinčiais profesiją „toliau nuo politikos“.

Tėvas buvo senų bajorų giminių Daujočių ir Šliogerių palikuonis, paskutinis gimimo metrikuose įrašytas bajoru. Mėgdavo prisiminti savo laimingą vaikystę: tėvo augintus žirgus, senutį Šliogerį, turėjusį aistrą savo žemėje sodinti mišką pramaišiu su obelimis, vyšniomis, serbentais ir norėjusį šį pomėgį perduoti savo mylimam pirmajam anūkui iš keturių dukterų. Tačiau žemės darbai mano tėvo

niekada netraukė, nors būtinus darbus nudirbdavo. Jam labiau rūpėjo žirgai, dainos, skaitymas. Buvo baigęs tik tris klases, tačiau visą gyvenimą šviesiai minėdavo pradžios mokyklą Varniuose ir vienintelį savo mokytoją Kaupą. Manau, buvo ruošiamas tapti ūkininkaičiu. Paskutiniai laimingi tėvo prisiminimai siekė tarnybą Lietuvos kariuomenės ulonų pulke. Didžiavosi, kad buvo atrinktas į raitelių kuopą, tapti pėstininku tėvui būtų buvę nepakeliama. Tarnaujant kariuomenėje prasidėjo karas. Ginti Tėvynės jaunieji ulonai nebuvo pašaukti. Nuplėšti puskarininkio antpečiai buvo pirmoji didelė bajoraičio trauma.

Apie žiaurias karo patirtis tėvas pasakoti nemėgo. Paimtas vokiečių, vėliau įkalintas sovietų, Maskvoje statė metro. Buvo netekęs teisės grįžti į Lietuvą, laikytas dingusiu be žinios. Pabėgęs iš sovietų nelaisvės, kurį laiką Lietuvoje gyveno nelegaliai. Tų patirčių jautėsi palaužtas, perkeistas. Patirdavo križių, gerdavo pigų vyną – kaip ir dauguma ano meto kaimiečių. Sakydavo, ko iš manęs norėti, vaikai, esu kontūzytas. Tuo žodžiu perteikdavo daug nepasakyto. Kaip ir galingai giedamais Žemaičių Kalvarijos kalnais, dainomis, iš kurių paskutinė dažniausiai būdavo „Palinko liepa palei kelią“. Geriausiai ši daina skambėdavo kieme, danguje mirksint žvaigždėms.

Komplikuotą tėvo santykį su kolūkiu gelbėjo darbas su arkliais. Kartais mūsų kieme atsirasdavo ir jaunų, žemę kasančių, putas drabstančių, regis, nesutramdomų žirgų, kuriuos tėvas imdavosi dresuoti. Su vienu tokiu Širviu dalyvavo žirgų lenktynėse ant Sprūdės piliakalnio ir laimėjo pirmą vietą.

Kalnai ir piliakalnai (Girgždūtės, Medvėgalio, Šatrijos, Moteraičio) supo mus iš visų pusių, jų viršukalnėse vykdavo svarbiausios suaugusiųjų ir mokiųjų šventės. Nuo mažesnių artimiausių kalnų snieguotomis žiemomis smagiai leisdavomės rogėmis ir slidėmis. Ir dabar palypėjęs į aukštumėlę apima pažįstamas džiugesys, o lygumos kelia nyką.

Mama (buvusi Stulginskytė) rūpinosi tik namais, visus apsiūdavo, apmegzdavo, visų namuose laukė šiltas valgis. Kartu su tėvu „augino“ bites, su didele meile puoselėjo gėlių darželį, dabar sakyčiau, kad gėlių lovos, apdėtos nubalintais akmenimis ir apibarstytos geltonu smėliu, vasaros vakarais ant

įšilusio plataus akmenų buvo jos „meditacijų“ vieta. Didi Lietuvos patriotė. Ryškiausia atmintyje mano naujametinio karnavalo kaukė mokykloje – lietuvaitė su mamos siūtais tautiniais rūbais, didžiule geltonai dažyta skrybėlė iš kartono deklamuojanti: „Aš žinau, man sakė / Ne sykį mamaitė, / Kad čia mūsų žemė, / Kad aš lietuvaitė...“

Mama vienais penketais buvo baigusi keturmetę Užgirių mokyklą. Našlė motina ūkininkė vežė mokytis toliau į Varnius, tačiau dešimtmetę įveikė namų ilgesys ir ji grįžo atgal namo. Vėliau buvo įstojusi į Pajūrio žemės ūkio mokyklą, bet tuomet prasidėjęs karas. Mano babūnė, pabėgusi nuo vežimo į Sibirą, keletą dienų slėpėsi šulinyje. Mama, išbėgusi iš namų, skubėjo kurti atskirą gyvenimą.

Kiek prisimenu, mama vis pasikartodavo savo smetoninės mokyklos žinias iš istorijos, geografijos, atmintinai deklamuodavo eilėraščius iš prieškarinio žurnalo vaikams *Žvaigždutė*. Turėjo svajonę – užaugus vaikams ir išėjus į pensiją, rašyti knygą. Neišsipildė. Liko tik sąsiuvinis su eilėraščiais. Tradiciškais, gražiais.

– **Kokie buvo Jūsų vaikystės namai? Ar turėjote knygų? Kokie vaizdai išnyra atmintyje, kai juos prisimenate?**

– Galiniame namų kambaryje stovėjo aukšta knygų lentyna. Manau, kad joje buvo daugiausia vyresnių seserų sukauptų knygų. Prisimenu, kad jau išmokusi skaityti kas vakarą mėgindavau iš tos lentynos išsirinkti knygą, kurią skaitysiu prieš miegą.

Didžiajame kambaryje stovėjo mamos puoselėjama knygų etažerė, papuošta jos našlaitėmis siuvinėtais kampeliais. Ten ji laikė jai gražiausias knygas, dažniausiai su įrašais, dovanotas. Netgi buvo tradicija susirinkus prie apvalaus stalo su savais ir artimiausiais kaimynais ar giminėmis leisti per rankas knygą, kurios priešlapiuose kiekvienas kažką įrašydavo. Paskui mama skaitydavo ir gaudindavosi.

Dar nepaminėjau, kad mūsų „kultūros centras“ buvo netoliese baltuojanti aštuonmetė mokykla. Jai vadovavo tėvų bendraamžis direktorius, jo žmona Antanina, mokytoja biologė, kartu buvo ir viso kaimo „daktarė“, žolininkė. Su jų šeima artimai draugavome. Mano klasės auklėtoja Antanina buvo ir mano *dirmavonės* kūma.

Mama su amžiumi vis sunkiau išsirinkdavo knygą. Tėvas poilsio valandėlę skaitydavo viską iš eilės: knygas, laikraščius, kai nieko geriau nebūdavo, perskaitydavo ir mano vadovėlius. Turbūt archajiškiausias vakaras, išlikęs mano atmintyje, yra toks. Gili žiema, už lango siaučia pūga, krosnyje rusena ugnis. Mama turbūt mezga arba siuva. Tėvas taiso koriai rėmus bičių aviliams. Manęs paprašo ką nors garsiai paskaityti. Atsinešu levos Simonaitytės *Vilių Karalių*. Apie ką ta knyga, lyg ir nelabai dar suprantu, bet mane užburia pasakojimo pakilumas. Paskui praalkstame. Mama iš kamaros atneša kibirą baltomis pusnėmis sustingusio smalčiaus, tepame jį ant juodos duonos, pasibarstydami druska. Po to vėl skaitau. Tai vienas idiliškiausių mano vaikystės vakarų Pagirgždūtyje.

Kitame svarbių atsiminimų lange – vėl žiema, vėl pusto. Į mūsų kiemą įsuka laiškininko rogės, traukiamos arklio. Vidun įvirsta visad linksmas laiškininkas Norkus apšarמושusiais vešliais antakiais, atverčia didelį krepšį, tėvui paduoda du laikraščius – *Valstiečių laikraštį* ir Telšių rajoninį *Komunizmo švyturį*, man – pirmąjį be galo spalvotą, dažais, nauju popieriumi ir šalčiu kvepiantį *Genj*. Beje, tas *Komu-*

Su Patrankiuuku, istorijos herojumi. 1969 m. Jono Daujočio nuotr.

Su tėvais, seserimis Viktorija, Elena ir broliu Jonu apie 1972 m.

nizmo švyturys kartą per savaitę pasirodydavo su literatūrinu priedu *Žemaičių lyra*, kurio vėliau labai laukdavau ir kuriam svajojau išsiųsti savo tuomet kurtus trumpus apsakymus. Neišsiunčiau.

Kiek paūgėjusią tėvai išleisdavo vieną į biblioteką, buvusią už trijų kilometrų „grupinėje“. Pasipuošdavau gražiausia mamos siūta suknele, žygiuodama tiesiai per kalnelius ir laukus, jaučiausi svarbi ir reikšminga. Pirmoji mano atmintyje bibliotekinė kė dažniausiai, šluostydama rankas, atbėgdavo tiesiai iš šalimais esančio daržo. Visada išblyškusi ir pavargusi. Tyliai laukdavo, kol išsirinksiu knygas. Man patikdavo, kad tylai, nieko nesako, nes būčiau nedrįsusi neimti siūlomos knygos, nors ir būtų nepatikusi. Vėliau ją pakeitė labai aktyvi bibliotekinė kė Urbonienė, tokia profesionalė, gal net buvo gavusi paskyrimą į mūsų Nevardėnų kaimo biblioteką. Žiemą ji prisikraudavo didelį krepšį knygų „visai šeimai“ ir kartu su sūnumi nešiodavo jas po namus. Tas sūnus Saulius buvo naujokas mano klasėje, tai šiek tiek abiem būdavo nesmagu. Už kelių savaitių atėdavo knygų atgal pasiimti. Žinoma, knygas skaitydavome tik likus laiko nuo ūkio darbų ir pamokų ruošimo. Jeigu likdavo. Be to, pavyzdžiui, ankstyvą pavasarį gal net svarbiau buvo irstytis ant ledo lyčių užlietoje pievoje ar tvenkinyje, sode ieškoti pirmų prasikalusių ūglių ar stebuklingai žydro nežinomo paukščio kiaušinio lukšto, išsiritus jaunikiams. Išsikerėjusioje senoje ievoje su kaimynų vaikais „sukti“ lizdus, lenktyniauti, kas aukščiau užlips, kepurnėtis vieniems pas kitus į svečius. Arba žaisti namus didžiuliame alyvų krūme, kurio viduje buvo susidariu-

si nemaža erdvė. Joje net neaugo žolė, galėdavai šluoti „kambarius“, kuriuos skyrė stora medžio šaknis. Atradome tą erdvę su sese Elyte, prisinešėme įvairių daiktų, netgi seną radiją. Bet sesuo greitai užaugo, ir tose alyvų šakų tirštai išpintose menėse likau viena.

– **Ar vaikystė kaime, mažame miestelyje suformuoja kiek kitokią žmogaus pasaulėjautą? Gal žmogus, užaugęs gamtos, gimtosios tarmės apsuptyje, yra savaime dvasingesnis, ar tai tik mitas?**

– Manau, kad užaugusieji vienkiemyje yra šiek tiek kitokie. Gal labiau laisvamaniai. Vienkiemio vaikų nuomonės neformuoja kolektyvas, daug svarbių tiesų jie būna atradę patys ir vėliau ne taip lengvai jų atsisako. Vienkiemio vaikai nebijo likti vieni, nes tai natūrali jų būseną. Jiems sunkiau suvokti laviravimo, susitarimų, rikiuočių ir persirikiavimų būtinybę tarp žmonių, „kad išgyventų“.

Gal paradoksalu, bet savo pasaulėjauta bendriausia prasme vienkiemio vaikai šiek tiek panašūs į vaikus, augusius senamiestyje. O dvasingumas yra sunkiai apibrėžiama sąvoka. Kartais jis tapatinamas su paviršiniu sentimentalumu.

– **Prisiminkite save kaip skaitytoją. Kokie pirmieji skaitymo įspūdžiai?**

– Skaityti iš pradžių mokė mama, bet daugiau kantrybės turėjo mano šešeriais metais vyresnė sesuo Elytė. Mat jungti skiemenis iš pradžių sekėsi ne taip ir lengvai. Kitaip turbūt neatsimintčiau tų pirmų vienu atsikvėpimu perskaitytų žodžių iš elementoriaus *Saulutė*. Vos šešerių metų išsipašiusi į mokyklą tą elementorių jau buvau perskaičiusi.

Nuotraukoje su pradinių klasių mokiniais ir mano pirmąja mokytoja Irena Stonkute. Nijolė Daujotytė – antra mergaitė iš kairės

– **Kurias knygas skaitėte vaikystėje, vėliau paauglystėje, ankstyvojoje jaunystėje?**

– Pačias pirmąsias knygas dovanų iš Vilniaus dažniausiai parveždavo sesuo Viktorija, tuomet jau studijavusi universitete. Labiausiai įsiminė Justino Marcinkevičiaus eilėraščių knyga *Utiti, šalta*, Kazio Binkio *Kiškių sukilimas*, Wilhelmo Hauffo *Mažasis Mukas*, Prano Mašiotto *Mano dovanėlė*, Piotro Jeršovo *Arkliukas Kupriukas*. Pradėjusi lankyti mokyklą, knygų parsinešdavau iš mokyklos bibliotekos. Ypač svarbios atmintyje liko tos, kurias pirmas pati nusipirkau Varnių miestelio knygynė – Jano Maliko *Svedinukas Greituoliukas* ir Antono Čechovo *Kaštonė*. Skaičiau visas tuomet prieinamas pasakų knygas. Nelabai mėgau skaityti nuotykių ir fantastinę literatūrą. Paauglystėje ir ankstyvojoje jaunystėje skaitytų ir labai patikusių knygų kažkodėl neprisimenu. Galbūt tuo metu daugiausia tekdavo skaityti mokyklinę literatūrą. Tiesa, kažkodėl įsiminė Liubovės Kosmodemjanskajos *Apysaka apie Zoją ir Šurą*. Išsirinkau ją bibliotekoje, nes patiko labai poetiška ir graudi šios knygos pabaiga. Šį įprotį turiu iki šiol – renkantis knygą perskaityti paskutinį puslapį.

Septyniolikos metų jau studijavau Vilniaus universitete lituanistiką. Čia atsivėrė kitas knygų pasaulis.

– **Jūsų šeimoje kone vien filologai lituanistai. Ar savo vaikams, kai jie buvo maži, skaitėte knygas? O kai paaugo, ar su jais apie knygas kalbėjotės? Vis prisimenu poeto Kazio Bradūno dukters Elenos Bradūnaitės pasakymą: „Kai manęs klausia, kas yra kultūra, atsakau – tai, ką šeima kalba susėdus“**

Dešimties metų

Su vyru Dariumi ir vaikais Kerniumi ir Barte. 1992 m.

– **prie pietų ar vakarienės stalo. Jeigu dar yra šeima, jeigu dar yra stalas ir jeigu dar yra kalba...**

– Su vaikais skaitydavome daug. Turbūt beveik viską, kas dešimto dešimtmečio pradžioje vaikams pasirodydavo Pilies gatvės knygynė ir ką buvo galima rasti Adomo Mickevičiaus bibliotekoje. Perskaitytų knygų specialiai neapartinėdavome. Vaikai buvo labai judrūs, tad jei kurią knygą išklaudydavo iki galo, o kitą dieną vėl rinkdavosi ją skaityti, vadinasi, tos knygos išmintis būdavo suprasta ir prisiimta. Atsakydavome tik į vaikams kilusius klausimus, pasiaiškinauome retesnius žodžius. Jei knyga nesudomindavo, nenorėdavo jos klausyti, net neleisdavo jos ištraukti iš lentynos. Pavyzdžiui, *Gyvojo vandens*.

– **Rašote poeziją, už pirmąją knygą Vienmečiai augalai pelnėte Zigmo Gėlės premiją. Ką Jums reiškia ši premija ir Sereikiuose, Poetų parke, auganti Jūsų pasodinta liepa?**

– Zigmo Gėlės premija man visada atrodydavo labai graži. Negalėjau net pagalvoti, kad galėčiau būti ja apdovanota. Šios premijos teikimas paliko didžiulį įspūdį. Atsimenu, Vidmantė Jasukaitytė Sereikiuose tikino, kad mūsų (poetų) daugiau niekas niekur taip iškilmingai nebesveikins ir tiek gėlių daugiau niekada ir niekur nebegausime. Tokia buvo pirmosios Zigmo Gėlės premijos laureatės patirtis. Kad tik pasodinti ažuolai ir liepos žaliuotų ir kad būtume jų verti.

– **Emilija Liegutė yra gražiai pasakiusi apie Jūsų gamtinę poeziją: „Nijolės „akvareliniai peizažai“ – netikėti: iš gamtos atėję, į gilumą sminga.“ O štai dėl peizažų vaikų literatūroje įvairiai pasvarsto-**

– **ma, sakoma, kad juos jaunieji skaitytojai linkę praleisti. Ką, Jūsų manymu, duoda gamtos aprašymai vaikų literatūrai? Ar įsidėmėjote knygų, kurios žavėjo ir žavi būtent ypatingais gamtos vaizdais?**

– Man atrodo, kad visiškai savarankiškus gamtos vaizdus, kad ir kaip gražiai jie būtų aprašyti, ne kiekvienas vaikas atidžiai perskaitys, laukdamas veiksmo ar nuotykių tęsinio. Kas kita, kai gamta yra „matoma“ kūrinio herojaus akimis, atspindi jo emocijas, būsenas. Prisimenu, labai paveikus buvo žiemos vaizdo aprašymas Petro Cvirkos *Vaikų kare*, Lazdynų Pelėdos apsakyme „Pirmasis sniegas“, Frances Hodgson Burnett *Paslaptingame sode*, Juttos Richter *Lydekos vasaroje*, Justino Marcinkevičiaus tarsi ir liūdnuose, bet ir labai šviesiuose „į gilumą smingančiuose“ eilėraščiuose rinkinyje *Utiti, šalta*: „Visos gėlės jau nuvytę, / Liūdna be gėlių. / Aš per žiemą tau, mamyte, / Būsiu žiedeliu.“ Būtent šiuos liūdnius gamtinius eilėraščius skaitydama vaikystėje patirdavau tikrą katarsį, deklamuodavau juos mamai ir svečiams, kaip tuomet būdavo įprasta.

– **Ar bandėte rašyti vaikams? Kurie klasikiniai ir šiuolaikiniai lietuvių (ar nebūtinai lietuvių) vaikų poetai Jums imponuoja?**

– Vėl grįžtu prie *Genio*. Kadaise, pradėjus dirbti „Vyturio“ leidykloje, Martynas Vainilaitis prikalbino *Geniui* rašyti apie vaikų rašytojus, jų knygas. Žanras buvo nelengvas, turint galvoje jauną adresato amžių. Martynas Vainilaitis parašytą tekstą liepdavo balsu perskaityti, gana rūščiai išklaudydavo, bet galiausiai pagirdavo. Sykį pasiūlė parašyti ir kokį grožinį kūrinį. Netrukau parašyti istoriją apie juodą avinuką Patrankiuką, kurio nemylėjo mama ir kitos baltos avys. Išspausdino. Kitą dieną tuometinis leidyklos direktorius paklausė: „Ar tokia sunki buvo tavo vaikystė?“ Likau priblokšta – man taip visai neatrodė! Pagalvojau, kad turbūt nemoku rašyti vaikams. Tikriausiai taip ir buvo. Kurti vaikams reikia ypatingos meistrystės.

Iš dabartinių lietuvių vaikų poetų patinka Jono Linausko ir Česlovo Navakauskio eilėraščiai vaikams. Išbandyta: Navakauskio *Šiaušia kuodą jerubė* ir Linausko *Vandenų abėcėlė* buvo vienos mėgstamiausių mūsų vaikų knygų.

– **Nuo 1985 m. pradėjote dirbti vaikų literatūros knygų leidybos srityje. Iš pradžių „Vyturio“**

leidykloje, vėliau „Alma litteroje“, o dabar esate leidyklos „Odilė“ direktorė. Kaip leidykla įsiterpia į literatūros ir kultūros procesą? Kaip ieškote (ieškote) naujų autorių ir kaip atsirenkate tuos, kuriuos verta išversti į lietuvių kalbą?

– Gerų knygų, galinčių paveikti literatūros ir kultūros procesą, nėra labai daug. Jas atrasti padeda rekomendacijos, geri vertėjai, užsienio leidyklų partirtys, kartais netikėta informacija internete. Esu dėkinga už pirmąsias vaikų literatūros leidybos pamokas buvusiai „Vyturio“ leidyklos ikimokyklinio ir jaunesniojo mokyklinio amžiaus redakcijos vedėjai Daliai Montvilienei, didžiausiam paslaptingo vaikų literatūros sodo išmanytojui dr. Kęstučiui Urbai – už lenkimą prie anuomet dar menkai pažįstamos versinės literatūros klasikos vaikams, leidyklai „Alma littera“ už vertingas patirtis ir suteiktą gana nemenką laisvę anuomet atrinkti vaikų ir jaunimo knygas, ačiū už pagalbą buvusiai bendražygei, autorių teisių vadovei Ingridai Dubauskienei, už ilgametį palaikymą, dėmesį ir žinias dėkoju genialiai redaktorei Bronei Balčienei. Talentingi autoriai retai atei-

na patys, juos reikia pažinti, pakalbinti. Kita leidybos pusė – būtinybė išgyventi, ji gerokai koreguoja leidybinius lūkesčius. Leidyklos laivui būtina bent dreifuoti, jei kurį laiką negali sparčiai plaukti norima kryptimi.

– Kokie yra Jūsų, kaip leidėjos, didieji atradimai?

– Turbūt turėčiau didžiulius kadaise pasiūliusi leidyklai įsigyti Lietuvoje dar nežinomo Hario Poterio knygų teises. Žinojau, kad šios knygos tikrai sulauks didelio pasisekimo, bet man pačiai jos nėra labai svarbios. Čia vėlei toji leidybos dvipusybė. Kur kas brangesnė man Wolfio Elbrucho paveikslėlių knyga *Antis, Mirtis ir tulpė*. Ją, 2007 m. įsigytą Frankfurte, išleisti Lietuvoje pavyko tik 2018 m. susikūrus „Odilei“. Džiaugiuosi, kad ši knyga sulaukė pripažinimo ir netgi „Lėlės“ teatro spektaklio, pelniusio apdovanojimą „Auksiniai scenos kryžiai“. Brangios kadaise sumanytos knygų serijos: „Ad se ipsum“ („Vyturio“ leidykloje), „Beveik suaugę“ („Alma litteros“ leidykloje).

„Odilėje“ išleistos svarbiausios knygos man yra Fernando Pessoa'os *Nerimo knyga*, José Saramago *Pasaka apie neatrastą salą* (knygų mugėje priėjusi mergina pasakojo, kad ši knyga įkvėpė jų klasę sukurti spektaklį), Vido Morkūno *Pakeleivingų stotys*, Witoldo Gombrowicziaus *Lenkiški prisiminimai*, po 40 metų pirmąkart perleistas Thomo Manno *Užburtas kalnas*, Olgos Tokarczuc ir Joannos Concejo *Pamesta siela*, Andrio Kalnozolo *Mane vadina Kalendariumi*, Joy'os Cowley ir Gavino Bishopo *Gyvatė ir Driežas*. Ačiū nuostabiems vertėjams Irenai Aleksaitei, Audriui Musteikiui, Rūtai Jonynaitei, Viltarui Alksnėnui, Birutei Jonuškaitei, Laimantui Jonušui,

IBBY – UNESCO seminare Vienoje (Austrija). 1997 m. Iš kairės: Nijolė Kuolienė, Kęstutis Urba, Aldona Augustaitienė, Silvija Tretjakova

be kurių pasiūlymų ir vertimo daugumos šių puikių knygų nebūtų „Odilės“ leidybos programoje.

Netikėti atradimai buvo ir naujos Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatų Kornelijaus Platelio, Viktorijos Daujotytės ir Valdo Papievio knygos, pasirodžiusios „Odilės“ leidykloje.

– Esate leidyklos „Alma littera“ knygų serijos „Beveik suaugę“ sudarytoja. Kokie šios įdomios serijos sudarymo principai ir kokias šios serijos knygas išskirtumėte? Koks yra serijos likimas – ar ji tebetęsiama?

– Lietuvoje ilgą laiką trūko knygų, skirtų paaugliams nuo 14 metų ir jaunimui. Jų dažnai knygynuose ir knygų mugėse teiraudavosi tėvai, sulaukdavome ir kažko artimesnio sau leidyklos stenduose ieškančių ir nerandančių jaunųjų skaitytojų. Žinoma, viena kita gera knyga šio amžiaus skaitytojams jau buvo išleista, pavyzdžiui, Melvino Burgesso *Heroinas*. Pradėjus domėtis tarptautinėse knygų mugėse, užsienio leidyklų kataloguose, paaiškėjo, kad tokių knygų, jau spėjusių ir išgarsėti, yra visai nemažai. Serijos pavadinimas gimė galvoje tarsi savaime. Pagrindiniai atrankos principai buvo šie: knyga turi būti realistiškesnė, šiuolaikiškesnė, aštri, joje turi aktyviai veikti, atvirai kalbėti, kentėti, klysti, kartais būti neteisingas arba neteisingas pats knygos herojus, kuriam 14+. Apibendrinant būtų galima pasakyti, kad atrinktai serijos „Beveik suaugę“ knygos turėjo tiktai Franzo Kafkos mintis: „Knyga turi būti kirvis, tinkamas iškirsti jūrai, kuri mummyse užšalo.“ Knygų šiai serijai pasiūlydavo, padėdavo įvertinti, dailiai išversdavo ir nuostabios vertėjos Jonė Ramunytė, Zita Marienė, šviesaus atminimo Kęstutis Šidiškis, Pranas Bieliauskas ir kt.

Iš serijos „Beveik suaugę“ norėčiau išskirti knygas, kurios, mano manymu, visada bus gyvos ir aktualios: Stepheno Chbosky'o *Atskalūno laiškas*, Johno Greeno *Aliaskos beieškant*, Marie-Aude Murail *Mano brolis kvailys*, Delphinės de Vigan *No ir aš*, Niccolò Ammanico *Aš ir tu*, Kevino Brookso *Kendė*, Anne-Sophie'os Brasme *Aš kvėpuoju*. Nežinau, ar serija dar tęsiama, ar atsiranda naujų talentingų knygų, atliepančių jau šių dienų beveik suaugusiųjų aktualijas ir prieštaras. Leidybos vėjai dažnai keičiasi, ypač jaunimo literatūroje, reikia spėti juos pagauti.

– Sudarykite savo simbolinį geriausių vaikų literatūros knygų dešimtuką.

– Turiu prisipažinti, kad šis simbolinis dešimtukas jau gali būti sustojęs tam tikrame laike. Šiuo metu jau esu nutolusi nuo naujausios vaikų literatūros. Janoscho *Panama labai graži*, Wolfio Elbrucho *Antis, Mirtis ir tulpė*, Charleso Thorsono *Kikas*, Olgos Tokarczuc ir Joannos Concejo *Pamesta siela*, Frances Hodgson Burnett *Paslaptingas sodas*, Vytautės Žilinskaitės *Robotas ir peteliškė*, Jameso Krūsso *Timas Taleris, arba Parduotas juokas*, Loisos Lowry *Siuntėjas*, Stepheno Chbosky'o *Atskalūno laiškas*, Johno Greeno *Dėl mūsų likimo ir žvaigždės kaltos*.

– Su kuriuo iš šių rašytojų norėtumėte pasikalbėti ir ko paklaustumėte?

– Manau, kad geriausi rašytojai tai, kas svarbiausia, jau būna pasakę savo knygoje.

– Šiemet minime lietuvių vaikų literatūros tėvu vadinamo Prano Mašiotto 160-ąsias gimimo metines. Daug metų Jus vis sutinkame tradiciniuose Prano Mašiotto skaitymuose, kuriuos organizuoja IBBY Lietuvos skyrius. Ar Jums Mašiotto kūryba, asmuo yra svarbūs, kuo nors ypatingi? Ar reikia tokio pobūdžio vaikų literatūros seminaro? Teiraujosi ir kaip IBBY narės.

– Prano Mašiotto skaitymai ilgus metus buvo labai svarbus renginys tiems, kas kuria, verčia ir vertina vaikų literatūrą. Skaitymai sutelkia specialistus, leidžia išgirsti naujų įžvalgų, atrasti svarbių naujų temų, o ir šiaip malonu pasimatyti vieną gruodžio dieną. Telkiantis yra pats Prano Mašiotto vardas, jo asmenybė. Kaip jau minėjau, vienas įsimintiniausių mano pirmųjų skaitinių buvo Mašiotto *Mano dovanelė*. Manau, kad šis seminaras buvo ir yra tikra dovana visiems vaikų literatūros darbininkams.

– Iki kitų mielių susitikimų vaikų literatūros erdvėse ir ilgiausių metų!

– Dėkoju už pakalbimą, tegyvuoja *Rubinaitis!*

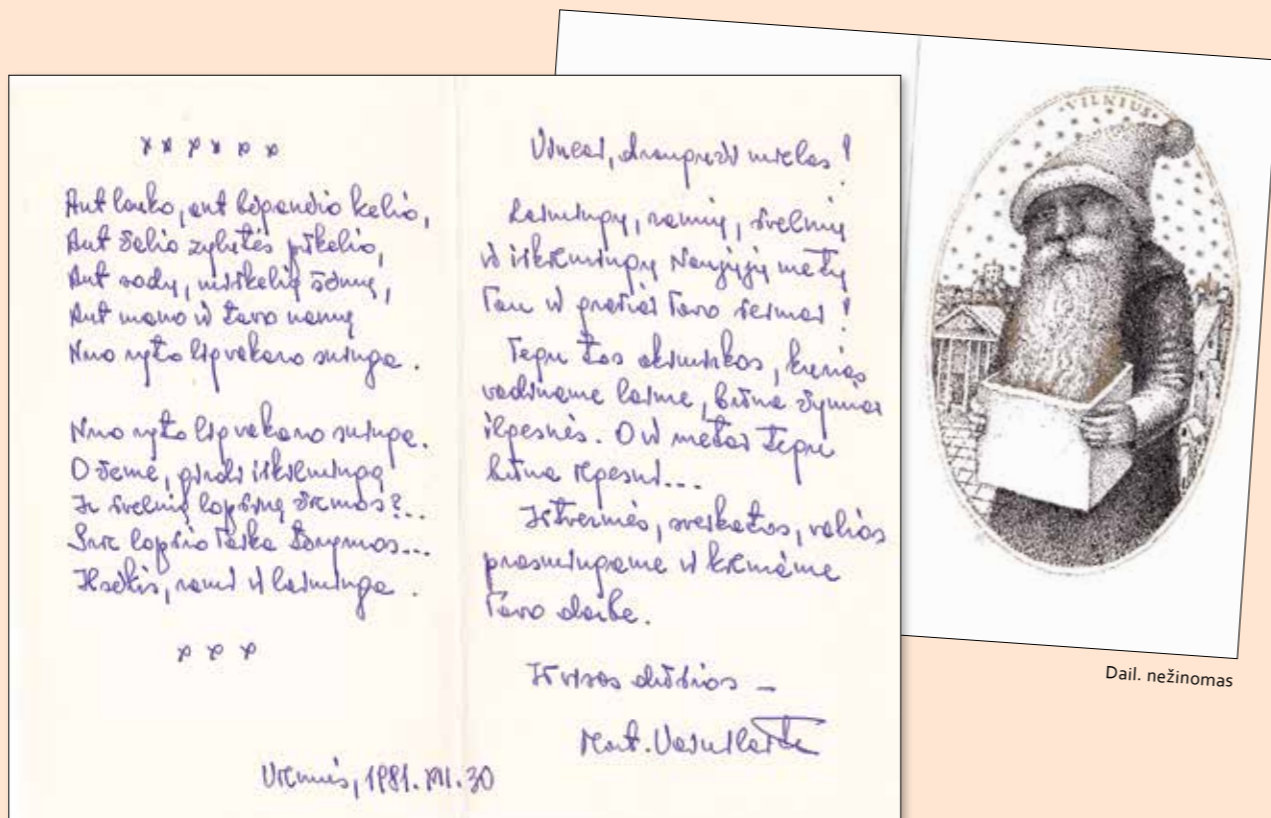

Dail. Lelija Bičūnaitė. 1970 m.

„Metai tegu būna ilgesni...“

(profesoriaus Vinco Aurylos 100-mečiui
ir poeto Martyno Vainilaičio 90-mečiui)

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
KŪNIMO
FONDAS

Dail. nežinomas

Berbiemas ir užsėd Užsėd! Švelnūs!
švelnūs jus ne naujų metų. Ir
jeus, ir gėdų šonus švelnūs švelnūs
švelnūs, švelnūs švelnūs. Senos velios ir
švelnūs švelnūs švelnūs švelnūs. Jokia
moresnio, jokia defresijos
opandine dūšios, apskaitu, švelnūs
vpsitka - dūšitka.
Martyno Vainilaičio
1981. XII. 26

Atrodo, šiaurys aveles / Į žydras dangaus pieveles /
Atvarė ir vilnas jų purto. / Ir va – iš buriuko užburto /
Nuo ryto lig vakaro sninga.“ Poetinei formai išgryninti
kartais prireikia ne vieno metų... O kitame atviruke
Vainilaitis bičiulį apkabina vyriškai „džūkiškai“.

Ši šventinė korespondencija liudija neeilinių as-
menybių – vaikų poeto ir vaikų literatūros tyrinė-
tojo – gražių bendrystę. 1974 m. atviruke dar kre-
piamasi oficialiau: „Gerbiamas ir mielas Vincas Au-
ryla“, o vėliau, 1981 m., krepiamasi labai šiltai ir
intymiai – „Vincai, drauguži mielas“. Laikas bėga ir
suartina žmones, sustiprina jų ryšius.

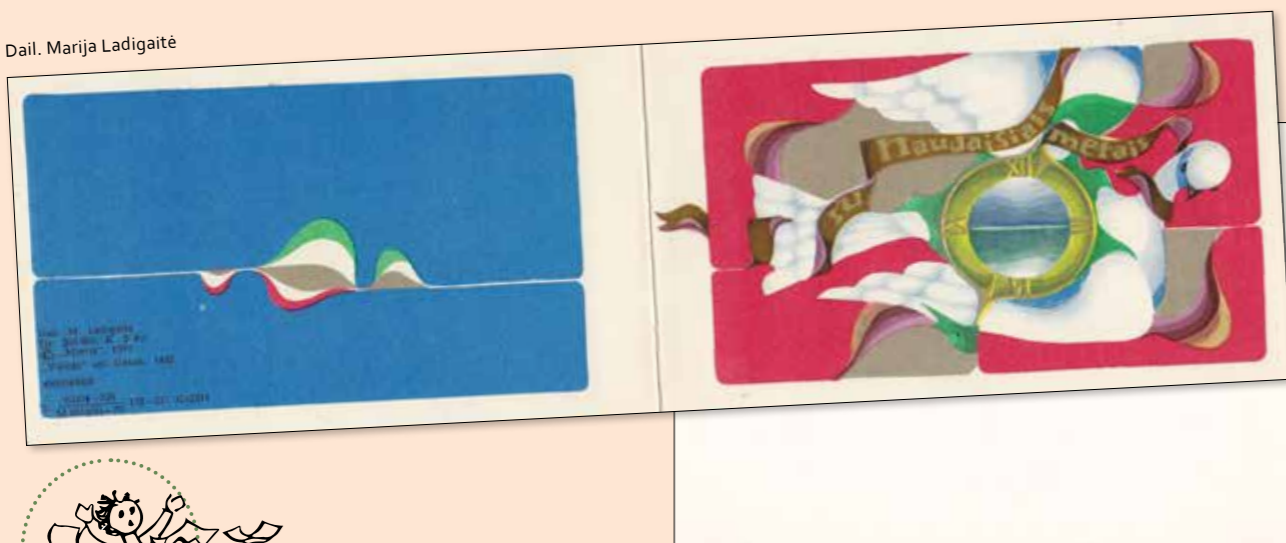
Naujametinį laiką mena ne tik žiemiški atviri-
kai, bet ir Vinco Aurylos nuotrauka su sūnumi Sigitu
prie kalėdinio namelio. Nežinoma nei fotografavi-
mo data, nei tiksli vieta. Bet juk svarbiausia – už-
fiksuota emocija: Kalėdų Senelis (žinoma, tada, so-
vietmečiu, vadintas Seniu Šalčiu), nedrąsiai apka-
bintas dar nedidelio berniuko, šalia – tėvas. Ar ne
visi turime panašių vaikystės nuotraukų?

Parengė Džiuljeta Maskuliūnienė (LNB),
Roma Kišūnaitė (LNB)

Vincas Auryla su sūnumi Sigitu naujametinių švenčių laikotarpiu. Apie 1970–1971 m.
Nežinomas fotografas. Nuotrauka ir atvirukai iš LNB archyvo

Dail. Marija Ladigaite

Tradicionių lietuvių mitinių būtybių vaizdinių transformacijos šiuolaikinėje lietuvių vaikų literatūroje: baubo ir maumo atvejais

DR. VITA DŽEKČIORIŪTĖ
(Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

Raktažodžiai: tautosaka, mitinė būtybė, vaikų literatūra, baubas, maumas.

ANOTACIJA

Anot Vinco Aurylos, XIX a. pradėjusios formuotis vaikų literatūros vienas iš šaltinių buvo tautosaka, o ir vėliau, XX a. antroje pusėje, vaikų literatūroje būdavo pasitelkiama baltų mitologijos įvaizdžiai. Tad nenuostabu, kad iš lietuvių tautosakos kilę mitinių būtybių vaizdiniai vaikams skirtuose tekstuose gyvuoja ir šiandien. Be to, kaip teigia Loreta Žvironaitė, kūrybingi tautosakos panaudojimo būdai šiuolaikinėje literatūroje atlieka savo funkcijas – jie „leidžia vaikams lengviau ir giliau suvokti tekstą, skatina interpretacijas, yra patrauklesni“².

Baubas ir maumas – tai mitinės būtybės, kuriomis tradicinėje lietuvių kultūroje buvo gąsdinami vaikai. Šios mitinės būtybės yra specifinės ir, su tam tikromis išimtimis, aptinkamos tik vienos rūšies tradicinės tautosakos tekstuose, t. y. trumpuose gąsdinančiuose posakiuose, kurie XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje Lietuvoje buvo vartojami siekiant tinkamo vaikų elgesio.

Pirmoje straipsnio dalyje daugiausia dėmesio skiriama tradiciniams baubų ir maumų vaizdiniais. Pristatoma šių mitinių būtybių vardų gausa, jų išvaizda, buvimo vieta, atliekamos funkcijos, vardų etimologija ir ryšiai su kitais tradiciniais mitologiniais vaizdiniais.

Antroje straipsnio dalyje aptariama, kaip tradiciniai baubų ir maumų vaizdiniai atsiskleidžia šiuolaikinėje lietuvių vaikų

literatūroje. Tam pasitelkiama dešimt vaikų literatūros prozos kūrinų. Pagrindinis nagrinėjamas klausimas – kaip perėjimas nuo žodinės prie tekstinės tradicijos su naujomis vaizdinėmis priemonėmis pakeitė tradicinius baubų ir maumų įvaizdžius. Šie pokyčiai aptariami lyginant, kaip šiuolaikinėje vaikų lietuvių literatūroje vaizduojami baubas ir maumas atitinka tradicinio pasaulėvaizdžio mitines būtybes pagal tris kriterijus: išvaizdą, buvimo vietą ir atliekamas funkcijas.

Baubas ir maumas tradiciniame lietuvių pasaulėvaizdyje

Baubas ir maumas – žemesniosios lietuvių mitologijos personažai, vaikų baidyklės, pasitaikančios gana ne-gausioje lietuvių tautosakos medžiagoje. Tai specifinės mitinės būtybės, būdingos tik vaikų gąsdinimams ir beveik neaptinkamos jokiuose kituose tautosakos tekstuose³. Vaikų gąsdinimai – trumpi, vaikų baime sukelti skirti pasakymai, kuriais siekiama priimtino vaikų elgesio. Tai viena iš kasdienių folkloro praktikų XIX a. pabaigos – XX a. pirmos pusės Lietuvos kaimo gyventojų šeimose, su tam tikromis transformacijomis pasiekusi ir mūsų dienas. Tipiški gąsdinimų pavyzdžiai su aptariamomis mitinėmis būtybėmis galėtų būti: „Neik prie vandens, babaūžis pagaus!“⁴; „Neik lauk, baubà nusineš!“⁵; „Nežiūrėk šulnin, ba maūmas intrauks!“; „Jei verksi, ateis maūmas ir nusineš!“⁶.

Baubas – plačiausiai žinomas tradicinių vaikų gąsdinimų personažas. Beje, verta paminėti, kad žodis *baubas* gali reikšti ne tik šią specifinę mitinę būtybę, bet gali būti vartojamas ir kaip bendrinis vaikų baidyklės įvardijimas⁷. Didžiąją lietuvių kalbos žodyne, kitų baidyklų pavadinimų paaiškinimuose dažnai minima, kad tai yra baubas⁸. Užfiksuotos tokios šios baidyklės leksinės formos: *baūbas, baubà, baubaū, baūbinas, baubōžius, būbas, būbė, būbis, bubōlius, bubūlis*⁹. Baubo išvaizda nėra aiški, gąsdinimuose ji neminama, tad jam būdingas amorfiškumas. Vis dėlto lopšinių tekstai atskleidžia kai kurias zoomorfines baubo savybes: jis gali turėti medinius nagus, geležinius ragus¹⁰. Kad baubas raguotas, matyti ir iš šio vaikų gąsdinimo: „Miegok, vaikel, būbė subadys.“¹¹ Lopšinėse pasitaiko antropomorfinių užuominų, nes baubas turi žmogaus atributų: stiklinius čebatukus, šikšninius krepšeliukus¹², šilkinį krepšį¹³. Kitaip nei dauguma vaikų baidyklų, kuriomis vaikai dažniausiai atbaidomi nuo įvairių lauke jiems gresiančių pavojų, baubas dažnai aptinkamas bute, t. y. troboje. Čia jis lindi po krosnimi, užpečkyje, tupi kampuose, lenda į kertes, slepiasi ant aukšto¹⁴. Vis dėlto kartais neapibrėžtai įvardijama, kad jis tyko vaikų lauke. Dažnai minima, kad baubas tūno šulinyje, įvairiuose vandens telkiniuose, kartais javuose¹⁵. Svarbiausia baubo buvimo ypatybė ta, kad jis gali tūnoti įvairiose vietose, bet tik ten, kur tamsu. Tai gerai iliustruoja frazeologiniai junginiai *baubai į kampus lenda*¹⁶, *būbiai lenda į kertes*¹⁷, *babaūšiai lenda į kerčias*¹⁸ – „temsta“. Yra užuominų, kad baubas yra juodos spalvos (pvz., „Pasikėlė ūmai iš drums-to vandens dvynas juods babaušis“¹⁹), o tai puikiai dera su jo neatsiejamumu nuo tamsos. Sakoma, kad baubas vaikus gali išsinešti, pagauti, pačiupti, subadyti, įtraukti į vandenį²⁰.

Dažnai baubo pavadinimas aiškinamas dvejopai. Jis siejamas su žodžiu *baūbti*, t. y. „mūkti, bliauti, mauroti“²¹. Šioje vietoje išryškėja mitologinė baubo arba babaušio sąsaja su piemenų dievaičiu *Jaučių baubiu, Jaučbaubiu*²². Anot Rimanto Balsio, ši vaikų baidyklė yra paskutinis dievaičio reliktas²³. Panašiais vardais (*baubu, bauba, baube, baubučiu, baubute*) kartais įvardijamas velnias²⁴. Kitas šios mitinės būtybės pavadinimo aiškinimas susijęs su žodžiu *baūbėti*, t. y. „tinti, smarkiai augti, storėti“²⁵. Taigi ši mitinė būtybė gali būti pavadinama ne pagal jos keliamus garsus, o pagal formą²⁶.

Gana dažnai minima, kad baubas gali tūnoti rugiuose, todėl jis sietinas ir su javų dvasia. Jonas Balys ir Rimantas Balsys javuose pasirodantį baubą sieja su derlingumo, javų augimo dievybėmis ir dvasiomis. Anot autorių, XX a. pradžioje, keičiantis mitiniam pasaulėvaizdžiui, įvairiuose

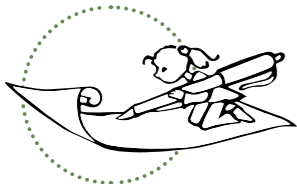
Lietuvos regionuose iki tol gyvavusias javų augimo dievybes pakeitė vaikų baidyklės²⁷.

Kita baubui artima specifinė vaikų baidyklė – **maumas**. Užfiksuotos tokios šios baidyklės leksinės formos: *maūmas, maumà, maumys, maūmė, maūmelis, maumūzas, maumōkas, mūmas*. Prie jų dar vertėtų pridėti ir *maūlią, maūlį*²⁸. Kaip ir baubas, maumas dažnai minimas neapibūdinant jo išvaizdos. Kartais sakoma, kad jis turi ragus: „Nerėk, vaikel, bo maumas su devyniais ragais atlėks ir pagaus!“²⁹ Taigi ši būtybė turi ir zoomorfinių savybių. Antropomorfinės maumo užuominos daug labiau išreikštos nei baubo: jis yra „su barzda ir lazda kaip ubagas“³⁰, gali dėvėti juodą skarą: „Maulys sėdi kertė[je] apsimaulinęs su bjaura juoda skara, apsimurgiojęs (gąsdina vaikus)“³¹. Maumas gali būti tapatinamas su savo šešėliu, pamatytu šulinyje: „Kai šulnin pasilenkė pažiūrėdavę ir pamatydavę savo šešėlį, rėkdavę: „Maumas tupi, bėkim, kad nepagautų!“³²

Pagrindinė maumo buvimo vieta – šuliny. Tačiau jis gali tūnoti ir namuose – po krosnimi, užkrosnėje, kamaroje, jaujoje. Kartu su baubu maumas kartais minimas ir kaip javuose besislepianči būtybė³³. Panašiai kaip ir baubas, jis mėgsta tamsias vietas. Maumo funkcijos visiškai atitinka baubo funkcijas: jis vaikus gali pagauti, paimti, išsinešti, įtraukti į šulinį³⁴.

Šios mitinės būtybės pavadinimo aiškinimas taip pat yra dvejopas. Jis gali būti siejamas su žodžiu *maūmti* „baubti“ arba *maumoti* „bliauti, mauroti“³⁵. Be to, jis gali būti siejamas su žodžiu *maumėti* „vešliai augti, baubėti“³⁶. Kaip ir baubo atveju, maumo pavadinimo kilmė labiau sietina ne su skleidžiamais garsais, o su forma. Maumu vadinama ir „utėlė“ arba „bulvės akis“³⁷ (LKŽe: maumas), mūme – „utėlė, kirmėlė“³⁸. Tai jau kūno formos, o ne garsinės leksinės sąsajos. Kadangi, kaip ir baubas, maumas gali tūnoti javuose, čia jis taip pat gali reikštis kaip javų augimo dievybės ar dvasios reliktas³⁹.

Anot folkloristo Liubinko Radenkovičiaus, mitinės būtybės reiškiasi per opoziciją *be požymio* ir *su požymiu*. Kitaip tariant, visos mitinės būtybės, lyginant su žmogumi, turi kokį nors ypatingą požymį arba jo stokoja, ir tai jas daro ypatingas. Šis požymio buvimas reiškiasi įvairiomis kitomis opozicijomis⁴⁰. Bandant apžvelgti baubo ir maumo panašumus bei skirtumus ir jų sąsajas su vaikais, remiantis Radenkovičiaus mintimi galima būtų išskirti tris šių dviejų būtybių raiškos tipus, pagrįstus opozicijomis. Vizualinė šių dviejų būtybių raiška reiškiasi per opoziciją *nematomas* ir *matomas*. Abiejų būtybių pavidalas nėra labai aiškus, joms būdingas amorfiškumas, ir tai jas sieja su nematomumu. Baubo nematomumas yra viena svarbiausių jo savybių – jis egzistuoja tik tada, kai neįmano-

ma matyti, t. y. tamsoje. Tą patvirtina anksčiau minėti frazeologizmai, kuriuose baubas minimas sutemus (*baubai į kampus lenda*⁴² ir kt.), ir vaikų gąsdinimai, kuriuose nurodama konkreti baubo buvimo vieta – tamsa („Nuo vieny metų ligi šešių jau motinos savo vaikus baugina rėkiančius: 'Cit, tylėk, ot bubis pagaus tave, bubis!' – *rodydamos į patamsį*“ [išskirta autorės – V. D.]⁴²). Konsistencinė baubo ir maumo raiška išryškėja per opoziciją *kietas* ir *minkštas*. Anot Beresnevičiaus, siejant baubą ir maumą su vaikų nosies išskyromis snargliais, pirmajam būdinga kietesnė konsistencija, o antrasis yra minkštesnis⁴³, ir tai nenuostabu žinant maumo stiprų ryšį su vandeniu – tad ir jo pavidalai yra minkštesni bei takesni. Garsinė šių dviejų mitinių būtybių raiška išryškėja per opoziciją *nekalbantis* ir *kalbantis*. Nors kai kurie etimologiniai jų pavadinimų aiškinimai suponuoja sąsajas su garsu, t. y. su baubimu, vis dėlto baubimas taip pat yra negebėjimas kalbėti, baubą su maumu galintis priartinti geriausiu atveju prie gyvūnų, bet ne žmogaus pasaulio. Apskritai, remiantis kalbos duomenimis, maumui būdingas negebėjimas kalbėti. Lietuvių kalbos žodyne, be pirmosios žodžio *maumas* reikšmės vaikų baidyklė, baubas, antroji ir trečioji reikšmės yra tylus, nekalbus žmogus arba tas, kas neaiškiai kalba.

Bendrame tradicinių vaikų gąsdinimų kontekste gali atrodyti, kad baubas ir maumas ne itin skiriasi nuo kitų vaikams bauginti pasitelkiamų mitinių būtybių, mitologizuotų gyvūnų ar žmonių, tačiau jie yra išskirtinai žemosios mitologijos atstovai, itin retai pasitaikantys kituose tautosakos tekstuose nei vaikų gąsdinimai. Kitaip nei lokaliai ir mažai plačiau paplitusios vaikų baidyklės, maumas ir ypač baubas yra gerai žinomi visoje Lietuvoje. Tą rodo ir šių būtybių mitonimų įvairovė, nebūdinga kitoms vaikų baidyklėms. Anot mitologinės leksikos tyrėjos Olgos Čerepanovos, mitinių būtybių pavadinimų skaičius yra tiesiogiai proporcingas tų būtybių „populiarumui“⁴⁴. Nors baubo ir maumo mitiniai vaizdiniai panašūs, apibendrinant turimą medžiagą galima pastebėti šiokių tokių skirtumų: baubas yra dažniau namų erdvėje tūnanti būtybė, labiau nei maumas siejama su tamsa; maumas turi stipresnį ryšį su vandeniu ir tai lemia baubo ir maumo formos, pavidalo ir konsistencijos skirtumus.

Baubas ir maumas lietuvių vaikų literatūroje

Nors yra tyrimų, nagrinėjančių vaikų literatūros bei folkloro ir mitologijos sąsajas atskirų autorių kūryboje⁴⁵, konkrečių mitinių būtybių vaizdiniai skirtingų autorių kūryboje nagrinėti negausiai. Paminėtini dviejų autorių darbai: Žvironaitės straipsnis, skirtas velnio vaizdinio

analizei Martyno Vainilaičio eiliuotose pasakose⁴⁶, ir Gražinos Skabeikytės-Kazlauskienės tyrimas, kuriame autorė aptaria kelias mitines būtybes (kaukus, aitvarus ir maumus), pristatomas trijų kūrėjų – Norberto Vėliaus, Gintaro Beresnevičiaus ir Justino Žilinsko – vaikams skirtose knygose⁴⁷. Šiame straipsnyje pasitelkiami dešimtys lietuvių autorių prozos kūrinių, kuriuose atsiskleidžia dviejų mitinių būtybių – baubo ir maumo – vaizdiniai. Tiesa, yra ir verstinės literatūros vaikams, kurioje aprašomi baubai ir maumai, tačiau čia vaizduojamos mitinės būtybės gerokai skiriasi nuo tradicinių lietuvių baubo ir maumo, o jų vardai dažniausiai suteikiami būtybėms, kurios kitomis kalbomis vadinamos monstrais ir kurių raiška gali būti labai įvairi⁴⁸.

Žvelgiant į pastarųjų dešimtmečių prozos kūrinius, skirtus vaikams, susidaro įspūdis, kad lietuvių autoriams įdomesnė ir kūrybai parankesnė mitinė būtybė yra maumas. Baubas minimas šiek tiek rečiau ir jo vaizdinys nėra labai išplėtotas. Apskritai visus aptariamus tekstus galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmojoje mitinės būtybės yra įvietinamos dabartyje, kai pasakojimo veiksmas vyksta šiuolaikiniame pasaulyje su visa jam būdinga aplinka. Toks pasakojimo laiko ir vietos pasirinkimas charakteringas didžiai daugumai lietuvių autorių (Kotrynos Zylės, Neringos Vaitkutės, Rimanto Černiausko, Teodoro Četrausko, Danguolės Kandrotienės, Jurgitos Pelėdaitės) nagrinėjamų kūrinių. Antrojoje tekstų grupėje veiksmas vyksta gilioje senovėje, ir toks laiko bei vietos pasirinkimas sukuria sąlygas išlaikyti tam tikras aptariamoms tradicinėms mitinėms būtybėms būdingas savybes. Gili praeitis vaizduojama nagrinėjamuose Gintaro Beresnevičiaus ir Justino Žilinsko kūriniuose. Analizei pasitelktuose kūriniuose atskleidžiamas baubo ir maumo vaizdavimas lyginamas su tradicinei kultūrai būdingais šių mitinių būtybių vaizdiniais remiantis keliais principais. Svarbiausias iš jų – būtybių išvaizdos ypatybės. Vaikų literatūroje jos atskleidžiamos ne tik tekstu, bet ir iliustracijomis. Kitas svarbus principas – tam tikrai mitinei būtybei būdinga buvimo vieta. Galiausiai ne mažiau svarbu, kaip šiuolaikinėje vaikų literatūroje perteikiama baubo ir maumo vaizdiniai atitinka (arba neatitinka) šių tradicinių mitinių būtybių funkcijas.

Išskirtinė prieiga prie tradicinių baubo ir maumo vaizdinių matoma rašytojos ir dailininkės Kotrynos Zylės enciklopedinio pobūdžio kūrinyje vaikams *Didžioji būtybių knyga* (2016). Joje minėtos dvi būtybės pristatomos lakoniškai, pasitelkiant autentišką tautosakinę medžiagą, kuri žaismingai interpretuojama ir įpinama į šiuolaikinio pasaulio realijas. Baubas šioje knygoje aprašomas taip: „Baidyklė išvirtusiomis tamsiomis akimis, retais smailais

1 pav. Baubas. Blogoji namų būtybė. Kotryna Zylė, *Didžioji būtybių knyga*, Vilnius: Aukso žuvis, 2016, p. 47

dantimis, sudžiūvusiomis rankomis, ilgais aštriais nagais.“ Šis apibūdinimas neatitinka tradicinio baubo vaizdinio. Iliustracijoje jis vaizduojamas kaip aiškus antropomorfinius bruožus turinti būtybė (žr. 1 pav.). Vis dėlto, kaip ir tradiciniam baubui, Zylės sukurtajam baubui labai svarbi yra tamsa ir, anot autorės, jo gyvenimas labai pasunkėjo kiekvienuose namuose įvedus elektrą. Nors Zylė senovinį baubą apibūdina kaip žmonėms galinčią pakenkti būtybę, apie jo polinkį skriausti vaikus nieko neužsimenama⁴⁹.

Zylės *Didžiojoje būtybių knygoje* maumas apibūdinamas taip: „Tamsus, storas ir nerangus padaras, didelėmis rankomis ir kojomis, iš burnos drimbančiomis žaliomis

2 pav. Maumas. Blogoji vandens būtybė, atklystanti į žmonių namus. Kotryna Zylė, *Didžioji būtybių knyga*, Vilnius: Aukso žuvis, 2016, p. 68

putomis.“ Kadangi, kaip ir tradiciniam maumui, šiam maumui irgi reikalinga drėgmė, šiuolaikiniame bute autorė jį apgyvendina tualetų ir vonių vamzdynuose (žr. 2 pav.). Knygoje, atsižvelgiant į tautosakinę medžiagą, perteikiama buvusioji maumo funkcija – kenkti mažiems vaikams. Tačiau, anot autorės, šiomis dienomis maumas, lindėdamas vamzdynuose, maitinasi ne vaikais, o ten esančiomis atliekomis⁵⁰.

Baubas ir maumas tradicinėje pasaulėžiūroje pasirodo kaip trumpojo tautosakos žanro – vaikų gąsdinimų – personažai. Jie nefigūruoja išplėtotuose naratyvuose, pavyzdžiui, sakmėse ar pasakose. Zylės enciklopedinio pobūdžio knygoje pasitelkiama ir išmoningai interpretuojama ši trumpuoju tautosakos žanru perteikiama mitologinė informacija jos nepaverčiant nuosekliu pasakojimu. Kituose lietuvių vaikų literatūros kūriniuose minėti

tradicinės tautosakos personažai patenka į daug platesnį naratyvinį lauką – jie yra tekstų, kuriuos galima būtų vadinti pasakomis, veikėjai⁵¹.

Labiausiai nutolę nuo tradicinių baubo ir maumo vaizdinių yra Četrausko, Vaitkutės, Černiausko, Pelėdaitės ir Kandrotienės sukurti veikėjai. Dažniausiai nei jų išvaizda, nei funkcijos nebeturi ryšio su tradicinių mitinių būtybių vaizdiniais. Dalis šių autorių savo kūriniuose perteikia tik tradiciniam pasaulėvaizdžiui būdingas aptariamų mitinių būtybių buvimo vietas.

Četrausko kuriamas personažas Maumukas visiškai neprimena tradicinio maumo nei išvaizdos, nei buvimo vietos, nei funkcijos prasme. Kūrinyje jis vaizduojamas kaip nieko bendro su vandeniu neturinti antropomorfinė tamsių vietų dvasia, gyvenanti namo rūsyje, mielai užmezganti kontaktą su vaiku ir tampanti jo draugu. Maumukas atrodo kaip „(...) mėlynas burbulas geltonomis akimis, didele galva su keliais styrančiais plaukais, beveik

3 pav. Maumukas. Teodoras Četrauskas, *Maumukas, Kaukas Kaukaitis, Gamsachurdija, arba Vilniaus mergelės išgelbėjimas*, dail. Vitalijus Suchodskis, Vilnius: Vaga, 2009, p. 13

be kaklo, atsikišusiu pilvu ir trumpomis plonomis kojomis ir rankomis“⁵² (žr. 3 pav.). Be to, jis gali būti matomas arba nematomas, gali keisti spalvą⁵³.

Panašus savo elgesiu pasakojamoje istorijoje yra ir Černiausko knygoje *Vaikai ir vaiduokliai* (2009) vaizduojamas personažas baubukas, greitai tampantis pagrindinio veikėjo Petriuko draugu. Knygoje baubuko išvaizda nusakoma lakoniškai: „(...) spintos kampe po drabužiais tupėjo mažas, į ežį panašus juodaplaukis baubukas.“⁵⁴ Taigi ir šis šiuolaikinis baubas ne daug kuo primena tradicinį. Be to, jis yra labai guvus, žaismingas, nėra niekas ir netgi juokingas⁵⁵, o tai visiškai prieštarauja tradicinio baubo atliekamai funkcijai.

Kita mitinė būtybė, beveik neturinti sąsajų su tradiciniu vaizdiniu, yra Kandrotienės knygos *Pasaiba ir maumų medis* (2016) maumas. Autorė, kitaip negu kai kurie kiti vaikų literatūros kūrėjai, maumą sieja ne su vandeniu, o su medžiu. Maumas jį vaizduoja kaip būtybę, išnyrančias iš maumedžio besiskleidžiančių pumpurų: „Netrukus vienas maumedžio pumpuras sujudėjo į šonus, pasisukiojo ir plyšo prasiskleisdamas kaip bijūnas. Iš jo vidaus išlipo

4 pav. Maumas.
Danguolė Kandrotienė, *Pasaiba
ir maumų medis*, dail. Jurgita
Rancevienė, Kaunas: Debesų
ganyklos, 2016, p. 148

nedidelis rusvai pilkas padaras. Jis lėtai ir nedrąsiai laikydamasis už maumedžio spyglių, kitų pumpurų, šakelių ir kamieno nusliugę į žolę. Sofija gerai įžiūrėjo maumo rankas ar tai letenas, bet negalėjo suprasti, ar jis turi kojas. Maumas kaip koks šliužas nušliaužė per žalumą pasakui save palikdamas spalvotą šliužę. (...) Kiekvieną kartą maumas, išlipęs iš medžio, patraukdavo savais keliais ir palikdavo vos matomas žymes. Jei maumui ant kelio pasitaikydavo koks nors žiedas, jis, būtybės peržengtas, keistai susiraukšlėdavo. Jei uoga, ji apsitraukdavo balkšvai pilka plėvele, jei grybas, jis imdavo kirmyti, o žali augalų lapeliai parausdavo⁵⁶ (žr. 4 pav.).

Lietuvių tautosakoje neužfiksuotas maumo ryšys su medžiu autorės kūrybiškai suformuojamas per lingvistinę sąsają. Kitaip nei tradicinėje mitinėje mąstysenoje, maumas parodomas ne būtent vaikams kenkianti, bet aplinką tam tikru būdu niokojanti mitinė būtybė. Neturi jis ir sąsajų su drėgme ar tamsa kaip lietuvių tautosakoje. Vis dėlto viena Kandrotienės aprašyta maumo savybė kūrinėje sutampa su jo tradiciniu vaizdiniu – tai negalėjimas kalbėti. *Pasaiboje ir maumų medyje* pavaizduotas maumas yra visiškai nebyli būtybė.

Vaitkutės knygoje *Klampynių kronikos* (2018) baubo kuriamas vaizdinys šiek tiek priartėja prie tradicinio:

5 pav. Baubas.
Neringa Vaitkutė, *Klampynių kronikos*,
dail. Monika Mitkutė, Vilnius: Nieko
rimto, 2018, p. 175

„Baubai – nedidukai, siekia kelius, primena miniatiūrinius sniego žmones (...). Apaugę pilkais švelniais gaurais, tamsiuose beždžioniškuose snukučiuose ryškiai spindi didelės pilkšvos ar gelsvos akys, letenos primena rankas, o iš pasturgalio auga ilga dryžuota uodega, kurią baubai dažniausiai susisuka spirale. Juda be garso, it šešėliai, mėgsta gąsdinti iššokdami iš už kampo, šaltomis letenomis stvarsto už blauzdų, o sunerimę ar išsigandę kimiai šnypščia ir šiaušiasi.“⁵⁷

Tautosakoje niekur neužsimenama apie baubo gauaruotumą, tuo labiau uodegą. Vaitkutės vaizduojami baubai nekalba. Jie mykia ir stūgauja, prikrečia išdai gy ir veikia primena naminius gyvūnus nei žmogiškas būtybes (žr. 5 pav.). Nors Vaitkutės baubų išvaizda neatitinka tradicinio pasaulėvaizdžio, jų buvimo vietų aprašymuose galima matyti ryšį su tradicine kultūra. Jie slapstosi po namų pakampes. Be to, šios būtybės iš dalies atlieka ir tradicinių baubų funkcijas – mėgsta gąsdinti namiškius.

Šiek tiek sąsajų su tradiciniu maumu turi ir Pelėdaitės knygoje *Kemsyno paslaptys* (2021) vaizduojamas Purslius. Būtybė yra nedaug nuo žmogaus besiskiriančios išvaizdos: didelė galva, susivėlusiais poilgiais plaukais, didelėmis akimis⁵⁸. Nors tradicinis maumas neturi aiškaus pavidalo, vis dėlto yra užuominų į jo netvarkingą antropomorfinį vaizdinį. Be to, kaip ir tradicinio maumo, Pelėdaitės vaizduojamo Pursliaus natūrali buvimo vieta yra šulinys ir jam yra būtinas vanduo. Tačiau jis neatlieka folklorinio maumo funkcijų ir nekelti grėsmės vaikams. Autorė išmaniai įvietina mitinę būtybę dabartyje – Purslius vaizduojamas kaip herojiškas ir drauge komiškas kovotojas, bandantis rungtis su tariamu vandens atėmėju smaugliu – vandentikiu.

Aptartuose lietuvių autorių kūriniuose vaikams mitinės būtybės gali būti išvis nepanašios į tradicines arba turėti daugiau jų savybių. Dažniausiai jų artimumas tradiciniam baubui ir maumui atsiskleidžia per jų buvimo vietas. Rečiau išlaikomi tradicinių būtybių išvaizdos ypatumai arba jų atliekamos funkcijos. Daugiausia sąsajų su tradiciniais baubo ir maumo vaizdiniais galima aptikti kitų keturių autorių kūriniuose – Žilinsko, Beresnevičiaus, Vaitkutės ir Bėranto.

Nemažai folklorinių ypatybių yra išlaikę Žilinsko ir Beresnevičiaus kūrinių maumai. Jie yra visiškai priklausomi nuo vandens. Čia folklorinį autentiškumą, matyt, padeda išsaugoti pasakojimui pasirenkamas laikas – gili senovė. Žilinsko vaizduojamas maumas Munamukis yra didelis, tamsiai žalias gleivėtas padaras su trumpomis letenomis ir itin didelėmis akimis⁵⁹, gyvenantis pelkėje.

Išskirtinė šio Munamukio savybė yra dažnas maurojimas. Šioje vietoje prisimintina folklorinio maumo pavadinimą aiškinanti teorija, teigianti, kad šis mitonimas gali būti siejamas su baubimu ir maurojimu. Žilinsko kūrinys, kitaip nei dauguma čia aptartųjų, skirtas jaunesniems paaugliams, tad ir maumo tam tikri būdo bruožai yra artimesni suaugusiems žmonėms (pavyzdžiui, erotinių jausmų išgyvenimas, alaus pomėgis).

Beresnevičiaus knygoje *Kaukų šeimynėlė* (2009) su maumu susiduria pagrindiniai knygos veikėjai – kaukūčiai. Čia maumas vaizduojamas kaip permatoma būtybė,

6 pav. Maumas.
Gintaras Beresnevičius, *Kaukų
šeimynėlė*, dail. Lina Dūdaitė, Vilnius:
Nieko rimto, 2009, p. 13

turinti ausis, ilgus žalius ir susivėlusius plaukus, žalsvą barzdą, milžiniškas akis ir yra panašus į peraugusią varlę^{60, 61} (žr. 6 pav.). Jis negali nutolti nuo šulinio, nes sudžius. Autorius išlaiko svarbią folklorinę maumo funkciją – kelti siaubą ir gąsdinti vaikus⁶². Tačiau, kaip būdinga ir kitiems šiuolaikiniams pasakojimams apie maumus ir baubus, kaukūčiams maumas pasirodo graudulio vertas ir jie nori jam pagelbėti. Nugabena maumą į girią, kad ten jis galėtų ką nors pagąsdinti, tačiau pasirodo, kad maumas pats yra baugštus. Taip autorius pasitelkia pagrindinę tradicinio maumo funkciją „nukenksminančią“ strategiją – siaubą vaikams turinti kelti būtybė pati visko bijo.

Vaitkutės knygoje *Klampynių kronikos 2* (2020) maumui taip pat labai svarbus vanduo. Autorė įspūdingai aprašo būtybės pavidalą: „Padaras atrodė keistai. Jis buvo kone mamos ūgio, glotniu žvilgančiu pakaušiu. Kaklo neturėjo, maža pailga galva augo iš siaurų pečių, o sėdynė atrodė plati kaip Arabijos pusiasalis. Padaro kūno paviršius be perstojo krutėjo, tekėjo ant žemės tarsi glitus tirštas kisielis ir vėl sunkėsi atgalios, susiliedamas su liulančia oda. Pora trumpų apatinių letenų be garso čiuožė asfaltu.“⁶³

Svarbi šiame pasakojime išsaugota folklorinė maumo funkcija – grobti vaikus. Ji vaizduojama kaip įgimtas mau-

mo poreikis, kurį patenkinti miestelio vaikai, pasigailėję maumo, sugalvoja duodamiesi trumpam pagrobiami.

Visų trijų aptartų autorių – Žilinsko, Beresnevičiaus ir Vaitkutės – sukurti maumai pasižymi išraiškinga išvaizda, neatsiejama nuo tradicinės maumo buvimo vietos – vandens telkinių. Be to, Vaitkutės maumo pavidalas gali būti siejamas ir su šešėliu. Tradicinėje pasaulėžiūroje maumas gali būti tapatinamas su šešėliu, matomu vandenyje. Šios autorės sukurta būtybė yra tarsi naktimis gatve slankiojantis, vandeniui teliūskuojantis šešėlis. Beresnevičius ir Vaitkutė išlaiko tradiciniam maumui būdingas funkcijas – gąsdinti ir grobti vaikus, nors autoriai savitomis priemonėmis kūriniuose šias funkcijas sušvelnina.

Iš visų iki šiol aptartų kūrinių veikiausiai artimiausias tradiciniam pasaulėvaizdžiui yra Bėranto ikimokyklinio amžiaus vaikams skirtos knygelės *Baubaimė* (2020) baubas. Baubo vaizdinys pasakojime neapibrėžtas. Dieną jis yra nepavojingas – miega, yra siejamas su tamsa ir iš jos sklindančiu šlamėjimu: „ – Kiškis Baubas? Tau jis atrodo baisus? – nesuprato Tiklis. – Ne Kiškis. O tikras baubas. Jis kas naktį šlama aplink...“⁶⁴

Šiame pasakojime baubas neturi jokio pavidalo ir grėsmę kelia tik tamsoje. Nors baubas kūrinyje tiesiogiai nevaizduojamas ir šio personažo veikimas pasakojime nėra itin išplėtotas, jis visiškai atitinka tradiciniame pasaulėvaizdyje gyvavusį baubo vaizdinį – yra be pavidalo, būna tik tamsoje ir atlieka tradiciniam baubui būdingą funkciją – kelti baimę vaikams.

APIBENDRINIMAS

Baubas ir maumas – dvi panašios tradicinio lietuvių pasaulėvaizdžio mitinės būtybės, neturinčios tautosakoje aiškiai išreikšto pavidalo. Jomis būdavo gąsdinami vaikai.

Baubas yra dažniau namų erdvėje tūnanti būtybė, labiau nei maumas siejama su tamsa. Maumas turi stipresnį ryšį su vandeniui – tai lemia baubo ir maumo formos ir pavidalo skirtumus.

Vaikų literatūroje paranku pasitelkti tradicines mitines būtybes. Aiškaus šių būtybių pavidalo nebuvimas autoriams suteikia kūrybinę laisvę.

Kotrynos Zylės *Didžiosios būtybių knygos* tikslas – aktualizuoti tradicines mitines būtybes ir įvietinti jas šiandienos pasaulyje. Autorė to išmoningai pasiekia pasitelkdama autentišką folklorinę medžiagą. Kiti autoriai, pasitelkdami tik kai kurias tradicinių mitinių būtybių savybes, taip pat jas įvietina dabartyje (Pelėdaitė, Vaitkutė). Tačiau dalis autorių, būdami ypač dėmesingi tradicinių mitinių būtybių išvaizdos, elgesio, buvimo vietos ypaty-

Egzilio moterų kūrybos ir rašymo vaikams paralelė

Remio Šerbauskio nuotr.

SANDRA BERNOTAITĖ
(Klaipėdos universitetas)

Raktažodžiai: egzilio moterų literatūra, egzilio vaikų literatūra, feminizmo teorija, nematoma paradigma.

ANOTACIJA

Straipsnyje tyrinėjama ir išryškinama paralelė tarp moterų kūrybos ir rašymo vaikams bei jaunimui lietuvių pokario egzilio sąlygomis. Feministinės teorijos prieiga leidžia pažvelgti į situaciją, kai, daugėjant moterų rašytojų ir moterų, rašančių vaikams, literatūros kritikai renkasi paternalistinį, globėjįšką santykį su autorėmis, jų kūryba nuleidžiama ant žemesnio hierarchijos laiptelio ir pristatoma kaip mažiau vertinga. Palyginamas moterų kūrybos statusas pokario ir šiais laikais, siekiant parodyti lėtą problemos sprendimo ir paradigmos slinkties procesą. Egzilio vaikų literatūros raida aptariama išskiriant tris etapus: kūryba Vokietijos DP stovyklose po 1945 m.; stagnacija JAV lietuvių diasporoje įpusėjus septintajam dešimtmečiui; didesnio finansavimo, bet sumažėjusios paklausos etapas ten pat aštuntuoju dešimtmečiu ir vėliau. Gilinamasi į trijų išėivijos autorių – Petronėlės Orintaitės, Birutės Pūkelevičiūtės, Nijolės Jankutės – atvejus, pristatant kiekvienos jų kūrybinį braižą, menines ambicijas ir indėlį į vaikų ir jaunimo literatūrą, kartu lyginama kiekvienos jų padėtis su šios rūšies literatūros skatinimo bei recepcijos tendencijomis jų aktyvios kūrybos metu.

Simboliška, kad gana išsamus vaikų literatūros pristatymas išėivijoje pirmiausia pasirodė 1977 m. Kanadoje leidžiamo žurnalo *Moteris* puslapiuose. Vaikams skirtos kūrybos situaciją aptarė literatūrologas, rašytojas ir pedagogas Pranas Naujokaitis. Taip pat simboliška, kad Algirdas Titus Antanaitis – literatūros kritikas, „neliaupsin[ęs] didžiųjų ir neniekin[ęs] mažųjų“, kaip rašoma egzodo literatūros antologijoje³, lygia dalimi skyrė dėmesio tiek moterų kūrybai, tiek vaikams skirtai literatūrai, o dvi-

tomio leidinio *Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūra* antologijos sudarytojas Vincas Auryla įvardijo jį kaip „žymų egzodo vaikų literatūros kritiką“². Taikant tyrimui feministinės teorijos prieigą išryškėja schema, kai per kelis pokario dešimtmečius, į vaikų literatūrą ateinant vis daugiau moterų rašytojų, visas šis segmentas tampa vis mažiau svarbus kanono hierarchijoje, ir apskritai vyksta su vaikų priežiūra susijusių klausimų getoizavimas, galiausiai literatūrą vaikams pagal vertybes ir turinį netgi tampa įmanoma priskirti moteriškai literatūrai³. Globėjįškas, paternalistinis santykis su moterimis ir vaikais, atiduodant šioms abiem grupėms atsakomybę už ugdymo reikalus, pokario išėivijoje daug kam atrodė natūralus ir net liberaliai nusiteikusiai vyriai nekėlė klausimų. Dabar tokios rūšies „švelnioji diskriminacija“ įvardijama kaip *nematoma paradigma* – dominuojančios grupės įsivaizdavimas, kad jai nepriklausantys asmenys neturi balso ir neverti dėmesio, todėl gali likti nematomi ir jų patirtys platesniame kultūros kontekste nereprezentuojamos⁴.

Vaikų ir moterų literatūros vieta hierarchijoje

Pokario išėivijoje vaikų literatūra nebuvo vertinama kaip „tikroji literatūra“ ir atskiru skyriumi nepateko į svarbiausią egzodo literatūros antologiją⁵, kaip, beje, atskiru skyriumi nepateko ir moterų literatūra. Pastaroji, su keliomis išimtimis, priskiriama greičiau „moterų literatūros tradicijai“, tam tikrai nuošalės konvencijai, ir išsamiau tyrinėjama tik aptariant kelias atskiras autorės. Vyrų autorių skaičius nustelbė moteris autorės tiek bendrosios literatūros, tiek vaikų literatūros segmente. Galima

teigia, kad varlė gali būti vandenyje gyvenančių vaikų baidyklų – *maumo*, *šaltanagio*, *traukučio* – prototipas (Birutė Jasiūnaitė, „Iš lietuvių mitologinės leksikos: *baūbas* bei jo padermė“, p. 171–191).

⁶² Gintaras Beresnevičius, *Kaukų šeimynėlė*, p. 11, 12.

⁶³ Neringa Vaitkutė, *Klampynių kronikos 2. Neramios dienos*, [dail. Neringa Vaitkutė], Vilnius: Nieko rimto, 2020, p. 127–128.

⁶⁴ Benas Bėrantas, *Baubaimė*, [dail. Vilija Kvieskaitė], Vilnius: Nieko rimto, 2020.

⁶⁵ Kotryna Zylė, *Didžioji būtybių knyga*, p. 46.

⁶⁶ Gintaras Beresnevičius, *Kaukų šeimynėlė*, p. 14; Jurgita Pelėdaitė, *Kemyno paslaptys*, p. 90–104; Neringa Vaitkutė, *Klampynių kronikos 2. Neramios dienos*, p. 111–140.

⁶⁷ Vita Džekčioritė-Medeišienė, *Vaikų mitinės baimės lietuvių folkloro praktikose*, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2022, p. 99–100.

⁶⁸ Adela Faber, Elaine Mazlish, *Kaip kalbėti su vaikais, kad jie klausytų, ir kaip klausyti, kad vaikai kalbėtų*, Vilnius: Vaga, 2010, p. 100, 102.

⁶⁹ Vita Džekčioritė-Medeišienė, *Vaikų mitinės baimės lietuvių folkloro praktikose*, p. 100.

⁷⁰ Tai ypač gerai atsispindi 1987 m. Iljos Bereznicko sukurtame animaciniame filme „Baubas“, kuriame mergaitė, gąsdinama baubu, su juo susidraugauja. Be to, filme baubas švepluoja ir atmosfera jame tampa labiau komiška nei siaubinga. Šiame animaciniame filme mitinį krūvį praranda tradicinių vaikų gąsdinimų subjektas – baubas.

⁷¹ Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, „Supažindinimas su lietuvių mitologija Norberto Vėliaus, Gintaro Beresnevičiaus ir Justino Žilinsko prozoje vaikams“, *Vaikų literatūra – laisvė ir kontrolė: straipsnių rinkinys*, p. 13–21.

⁷² Loreta Žvironaitė, „Smulkiosios tautosakos atspindžiai Martyno Vainilaičio poezijoje vaikams“, *Žvirblių takas*, 2014, Nr. 5, p. 2–6.

VITA DŽEKČIORIŪTĖ

Transformations of Images of Traditional Lithuanian Mythical Creatures in Contemporary Lithuanian Children's Literature: The Case of *Baubas* and *Maumas*

SUMMARY

Keywords: *folklore, mythical creature, children's literature, baubas, maumas.*

Baubas and *maumas* are mythical creatures, children's bogeymen, which were used to frighten children in traditional Lithuanian culture. These mythical creatures are specific and, with some exceptions, are found only in one type of traditional folklore texts, namely, short frightening expressions, which were used to promote a child's appropriate behaviour at the end of the 19th and the first half of the 20th century in Lithuania.

The first part of the paper focuses on traditional images of *baubas* and *maumas*. The abundance of names of these mythical creatures, their appearance, location, functions, etymology

of names and relations with other traditional mythological images are analyzed. The appearance of the *baubas* is not clear, usually it is not mentioned in short frightening expressions, so it is amorphous. However, the texts of the lullabies do reveal some of the zoomorphic qualities of *baubas*. The most important characteristic of the presence of a *baubas* is that it can lurk in various places, but only where it is dark. Like *baubas*, *maumas* is often mentioned without describing its appearance. The main location of *maumas* is a well. However, it can also lurk in the house. Although the mythical representations of *baubas* and *maumas* are similar, there are some differences. *Baubas* is a creature that is more often found in the domestic space and is more often associated with darkness than *maumas*. *Maumas* has a stronger connection with water, which accounts for the differences in shape and form between these creatures.

The second part of the paper discusses how traditional images of *baubas* and *maumas* reveal themselves in contemporary Lithuanian children's literature. The focus is on both the visual and the textual expression of these images. Ten works of children's fiction are analyzed. The main question addressed in this part of the paper is how the transformation from the oral to the textual tradition with new visual tools have changed traditional images of *baubas* and *maumas*. The significance of changes in the functions of the discussed mythical creatures is also revealed in the paper. Some of the other authors, using only some of the characteristics of traditional mythical creatures, also place them in the present. (K. Zylė, J. Pelėdaitė, and N. Vaitkutė). However, some authors are particularly attentive to the appearance, behaviour and location of traditional mythical creatures and are able to accurately convey them in fiction (G. Beresnevičius, N. Vaitkutė, and J. Žilinskas). The most important thing about all analyzed works of children's literature is that, compared to traditional children's scary creatures, *baubas* and *maumas* are not scary at all. In the vast majority of the works, children make friends with them. This is completely at odds with the function of *baubas* and *maumas* in the traditional worldview, which is to threaten children. Contemporary children's literature, with its use of frightening mythical creatures, has a different function – it is designed to help the child accept and tame fear. This requires a fairly accurate description of the appearance of these creatures and expressive illustrations.

Apie autore: VITA DŽEKČIORIŪTĖ – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Sakytinės tautosakos skyriaus jaunesnioji mokslo darbuotoja; dzekciorte@liti.lt

Gauta 2023-10-01

Priimta 2023-11-08

teigti, kad pokariu, iki septintojo dešimtmečio, egzodo literatūros lauke, visuose jo baruose, taip pat ir kritikos, dominavo vyrai.

Feministinis judėjimas lietuvių bendruomenėje nebuvo populiarus, tačiau gyvenant vakarietiškoje aplinkoje buvo juntama jo tiesioginė ar netiesioginė įtaka. Juolab egzodo literatūros antologijoje įdomu atrasti, kad Vytautas A. Jonynas apie rašytoją Petronėlę Orintaitę kalba taip, lyg feminizmas ir vaikų literatūra būtų priešingi, sunaikiai viename asmenyje derantys dalykai:

Nors savo laiku Petronėlė Orintaitė buvo išleidusi veikalą moterų kultūros klausimais – *Kviečiai ir raugės* – sąlytis su Vakarų pasauliu nepaskatino autorės domėtis naujų kraštų etinėmis, socialinėmis ar feministinėmis problemomis. Priešingai, jiniai ypačiai daug rašė vaikams, pasirašinėdama Balės Vaivorytės slapyvardžiu (...)⁶.

Apie Orintaitės kūrybos bruožus dar kalbėsime atskirai, bet čia įdomu pastebėti, kad kuriamas arba–arba santykis tarp feminizmo ir kūrybos vaikams. Vis dėlto feminizmo teorijoje ši dichotomija matoma greičiau atvirkščiai – kaip turinti glaudžią sąsają, o ne atskira. Iš pateiktos citatos kyla išvada: Jonyno sąmonėje neigiami dalykai yra tiek feminizmas, tiek vaikų literatūra, ir toks supriešinimas leidžia jam išreikšti ironišką ir (nu)vertinantį požiūrį į Orintaitę kaip literatūros kūrėją. Tai nestebina, žinant lietuvių egzilio bendruomenės kultūrinį hermetiškumą ir konservatyvumą.

Pažvelkime iš šiandieninės laiko perspektyvos: gyvename nepriklausomoje Lietuvoje gana liberaliais laikais, suprantame, kad dėl moterų teisių ir lygybės tenka pakovoti ir kai kas jau yra atsikovota. Apie tai, kaip pokariu buvo nelengva įrodyti, jog feministinė kultūros dalis turi svorį ir vertę, galima įsivaizduoti matant, jog moterų kūryba ir literatūra vaikams ir dabar, praėjus labai daug laiko nuo feministinių judėjimų atsiradimo, literatūros hierarchijoje pozicionuojama kaip *kitokios*, jei nesakysime *žemesnės*, vertės literatūra. Bendrosios literatūros kano kontekste autorės moterys ir vaikų literatūros kūrėjai atsiduria arčiau pakraščių ar netgi užribyje. Suprantama, kodėl atsirado toks reiškinys kaip feministinė vaikų literatūra: būtent feminizmo atstovių iniciatyva imta rūpintis abiejų lyčių vaikų tolygia reprezentacija kūrinuose, vaikams skirtos didaktikos turiniu, religinio ir politinio atspalvio reguliavimu, didesniu sąmoningumu, pateikiant jaunajai auditorijai pasaulio vaizdą ir jame vykstančius reiškinius, tokios literatūros tarptautiškumu, atstovavimu skirtingiems socialiniams sluoksniams. Susirūpinus įtraukusiu, rūpestingu ir teisingu visiems pasauliu, mažiau girdimoms, pažeidžiamoms grupėms imta skirti

daugiau dėmesio, jos tapo ne tik matomos, bet ir vertinamos kaip lygiavertė literatūros lauko dalis.

Vaikų literatūros pusėn vis dar mestelima, kad tai nėra „tikra literatūra“. Rašytoja Urtė Vaserienė (Urtė Uliūnė) savo straipsnyje aktualizuoja vaikų literatūros lauko problematiką: skeptišką ir paviršutinišką visuomenės požiūrį į tokios literatūros svarbą, rimtumą, estetinę vertę⁷. Pastebima, kad vaikų literatūros tyrinėtojai patiria diskriminaciją, vaikų literatūra dirbtinai supriešinama su bendrąja ir taip įrodinėjamas jų nelygiavertiškumas. Analogiški dalykai išsryškėja, kai prabylama apie moterų literatūrą ir jos vietą bendrajame literatūros kanone. Almanas Samalavičius, savo apžvalgoje pristatydamas lietuvių literatūros situaciją, pateikė tokią įžvalgą:

Kad ir kaip gerbčiau šiuo metu madingas „politinio korektiškumo“ doktrinas, turiu konstatuoti: moterys rašytojos sudaro ne tokią vaizdingą šiuolaikinės lietuvių prozos peizažo dalį, nors „į literatūrą“ jos veržiasi ypač atkakliai. Vis dėlto tokios autorės kaip Laura Sintija Černiauskaitė, neseniai pelnusi Europos Sąjungos literatūros premiją, tiesa, kol kas neaišku, kokia simbolinė to apdovanojimo vertė, arba kiek mažiau įtaigi, tačiau panašias temas gvildenanti Renata Šerelytė yra pakankamai gerai regimos šiame vyrų (bent kol kas) dominuojamame kultūros plote ir tai, kalbant ekonomistų žargonu, jau anaipol ne „plyno lauko investicijos“⁸.

Beje, abi citatoje minimos autorės, Černiauskaitė ir Šerelytė, rašo ir vaikams. Talentingos, pastebėtos, apdovanotos? Pasirodo, tie apdovanojimai gali būti interpretuojami kaip simboliniai, netikri ir ne pelnyti, o tik „politkorektiški“, nes jų vertė matuojama pagal vyrų nusistatytus estetinius kriterijus – išrenkant laimėtojus, remiamasi nematomos paradigmos suformuotomis literatūros žaidimo taisyklėmis. Bandoma teisinti, esą turimas omenyje moterų kuriamas kičas, komercinė beletristika, tačiau išvada peršasi vienareikšmė: tikima, kad moterys rašo (per) daug, bet vertės jų kūryboje (per) mažai. Peršamas įspūdis, neva „moterų literatūrą“ kurti lengva – tereikia būti moterimi.

Panašus stereotipas, deja, dažnai taikomas ir vaikams skirtai literatūrai: pakanka būti išgyvenus vaikystę arba turėti savo vaikų, ir tai jau yra gera dingstis kurti jaunajam skaitytojui. Vaikiškos literatūros paklausa visada didelė, komercinė sėkmė beveik užtikrinta. Meniniu požiūriu menkavertę literatūrą, skirtą vaikų auditorijai, juk taip pat galima pavadinti kiču ir komercine beletristika, nors, įsigilinus į šio lauko situaciją be išankstinio (nu)vertinimo, ji pasirodo daug sudėtingesnė ir įdomesnė, kad ją būtų galima taip paprastai nurašyti į kultūros paraštes. Tačiau pokario išsivijoje tiek paklausa, tiek komercinė sėkmė nebuvo stabilūs dalykai, todėl ir procesai vyko sudėtingesni.

Moterys, pokario diasporoje kuriančios vaikams

Analizuojant pokario diasporos literatūros reiškinius galima pastebėti slinktį, kai moterys perėmė literatūros vaikams kūrimą iš vyrų pasikeitus tikslinės auditorijos kiekybiniam ir kokybiniam parametrui, vystantis politiniam ir kultūriniam kontekstui. Pasirinkę išsamiau pristatyti tris autorės, rašiusias vaikams – Petronėlę Orintaitę, Birutę Pūkelevičiūtę ir Nijolę Jankutę – keliam klausimus: kokia buvo estetinė jų kūrybos vaikams vertė? ar jų kūryba vaikams kilo natūraliai kaip meninės raiškos poreikis, ar buvo kuriama iš pareigos tėvynei? ar rašydamos vaikams autorės siekė labiau utilitarinių nei meninių tikslų?

Kalbininkė, kultūros istorikė, egzodo vaikų literatūros tyrinėtoja Gražina Slavėnienė plačiais bruožais apžvelgė lietuvių egzodo vaikų literatūrą straipsnyje, kuris pateko į dvitomę egzodo vaikų ir jaunimo antologiją⁹. „Išsivijos vaikų literatūros laukas yra labai margas, – teigia autorė. – Kitaip negu vaikų literatūra sovietinėje Lietuvoje, kur ji buvo valdžios remiama ir kontroliuojama, vaikų literatūros išsivijoje raida buvo spontaniška, net pripuolama, ir knygos dažnai išvysdavo pasaulį tik pačių autorių bei jų leidėjų atkaklumo ir pasišventimo dėka. (...) Šalia pasižymėjusių vaikų autorių randame abejotinos literatūrinės vertės geranoriškų tėvėlių ar pedagogų parengtas knygeles.“¹⁰ Tai viena išsamiausių šio žanro apžvalgų, kurioje vaikų literatūra tipologizuojama, jos raida skirstoma etapais. Pirmajam etapui Slavėnienė priskiria po 1945 m. Vokietijos DP stovyklų kultūrinį gyvenimą, antrąjį etapą įvardija kaip stagnaciją įpusėjus septintajam dešimtmečiui, o trečiąjį – kaip gero finansavimo, tačiau sumažėjusios paklausos etapą aštuntajame dešimtmetyje ir vėliau. Matome vaikų literatūros paskirties, tikslinės auditorijos, verčių kismo procesą. Krinta į akis itin gausus vyrų kūrėjų būrys, ėmėsis rašyti ir publikuoti vaikiškas knygas dar Vokietijoje, tačiau nutolęs nuo panašios veiklos antruoju, sulėtėjimo, etapu.

Po 1950 m. lietuvių karo pabėgėliams apleidus Vokietijos išvietintųjų (*displaced persons*) stovyklas ir išsibarsčius po pasaulį (didžiausia dalis apsistojo JAV), pakito ne tik mažųjų bendruomenių lokacija, bet ir koncentracija, o ryšiai, nors ir išlikę glaudūs, vis dėlto susilpnėjo ir iš dalies sutrūkinėjo. Pasikeitė lietuvių gyvenamosios vietos kultūrinis kontekstas. Reikėjo įsikurti naujoje šalyje, susikurti socialinį saugumą, prisitaikyti prie svetimos kultūros, o tai reikalavo dvasinių, fizinių ir laiko išteklių. Vokietijos stovyklose literatūrinis produktyvumas buvo

įspūdingas, vaikams kūrė tokie rašytojai ir poetai kaip Bernardas Brazdžionis (Vytautas Nemunėlis), Stepas Zobarškas, Vytautas Tamulaitis, Liudas Dovydenas, Antanas Giedrius-Giedraitis, Pranas Imsrys-Bastys – kaip matyti, dominavo kūrėjai vyrai. Vyraujanti vaikų literatūros tematika buvo patriotinė, religinė, nostalgiska. Šios temos buvo išsineštos ir užjūrin, jos buvo eksploatuojamos maždaug iki septintojo dešimtmečio, kol atėjo naujos kartos kūrėjų pajėgos. Tik tada, kai senosios kartos kūrėjai nutilo, o amerikiečių dėmesys, ne be anksčiau minėtųjų feministinių judėjimų įtakos, nukrypo į etnines mažumas, jų kultūrų įvairovės reprezentavimą ir ėmė formuotis „etninės literatūros“ konceptas, baigėsi ir lietuvių vaikiškosios literatūros stagnacija.

Petronėlės Orintaitės naivusis patriotizmas

Pirmajam etapui būdingus bruožus demonstruoja rašytojos Petronėlės Orintaitės (1905–1999) kūryba vaikams. Iš trijų šiame tyrime aptariamų autorių vyriausia, ši autorė pradėjo literatūrinę karjerą dar nepriklausomoje Lietuvoje, Kaune, išleidusi poezijos ir prozos kūrinių suaugusiems skaitytojams. Pažymėtinas jos veikalas *Kviečiai ir raugės* (1938), aptariantis ir bandantis taikyti lietuviškajam kontekstui feministines idėjas. Pasitraukusi iš Lietuvos 1944 m., Vokietijos stovyklose autorė parengė keturias knygas vaikams, pasirašydama pseudonimu Balė Voverytė arba Balė Voveraitė. Jos autorinis stilius pasižymi vingrumu, stilistiniu įmantrumu, todėl būtent tai, o ne ryškius personažus ir stiprų siužetą randame ir jos kūryboje vaikams. Polinkis į tiesioginę didaktiką, istori-

Petronėlė Orintaitė. Apie 1938 m. Fotografė E. Šereševskaitė. A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus nuotr.

nes ir patriotines temas atspindi siekį utilizuoti vaikų literatūrą visų pirma švietimo ir auklėjimo tikslais – ištrauka iš eilėraščio „Tremties lopšinė“¹¹:

*Užmik, užmik, kūdikėli,
Saugo tave Dievulėlis...*

Aa aa a!

Baigėsi diena...

Lai sapnuosis tau tėvynė,

Baltijos šalis auksinė,

Aa aa a!

Tėviškės daina...

Matome, kaip susiejamos patriotizmo ir tikėjimo temos, kuriose atsispindi nostalgiškas ryšys su prarastais namais ir nesaugumo pasaulyje pojūtis. Deminutyvų gausa, kuri, beje, pažymėtina apskritai kalbant apie to meto vaikų literatūrą, tampa suaugusiojo ir vaiko pasaulio atskyrimo, nesitapatavimo ženklais.

Šios rašytojos kūriniai vaikams estetinė vertė gali būti kvestionuojama. Nors jos tekstuose juntama stiliaus pastanga, neabejotinas kalbinės klausos talentas, tačiau ir ribotumas, dogmatškumas (tai tinka ir kalbant apie jos kūrinius suaugusiesiems). Dramaturgijos bandymuose juntamas siužeto, aiškesnių ir gilesnių veikėjų santykių, vidinio veiksmo trūkumas. Negalima teigti, kad rašytojos kūriniai vaikams buvo nesėkmingi ar nepastebėti: Orintaitės knyga jaunimui *Viltrakių vaikai* (1952) buvo premijuota. Tačiau autorė sulaukė kritiškų vertinimų, o įsižiūrėję į tai, kuo ji kartais buvo kaltinama, geriau suprasime

Dail. Povilas Olmolskis. 1952 m.

išeivijos kultūrinį kontekstą ir tai, kaip susidūrė dvi pasaulėvokos – konservatyvioji neoromantinė ir liberalėjanti moderni. Orintaitės dienoraščiuose žybteli toks epizodas:

„Pergalėje“ randu, kad Algirdas Titus Antanaitis „mano knygą“ supeikė piktai „Metmenyse“, girdi, Petronėlės Orintaitės poemą vaikams kaltina „naiviu, bet piktai šovinininiu patriotizmu...“ Taigi neva „rimtas kritikas“ nežinojo, kad Petronėlė Orintaitė vaikams jokios poemos neišleisdino dabar, o antra, A. T. Antanaitis yra iš tų, kurie tautinį jausmą visada pasitinka labai alergiškai ir supyksta...¹²

Šioje citatoje matome išaiškintą nesupratimą (knyga suaugusiesiems skaitytojams vertinama kaip knyga vaikams), tačiau ir ši detalė gali būti iškalbinga: jei kritikas nebeskiria Orintaitės kūrinų suaugusiesiems nuo kūrinų vaikams, visai įmanoma, kad stilistiškai tie du žanrai pernelyg suartėjo, infantilumas ir didaktika perėjo iš vieno į kitą. Vėl prisiminkime, kaip arti (ir kartu žemai) literatūros hierarchijoje atsidadė moterų ir vaikų literatūra.

Sunku pasakyti, ar Orintaitės kūryba vaikams kilo iš jos tikro, gilaus susidomėjimo vaiko pasauliu ir troškimo perteikti tą pasaulį estetinėmis priemonėmis, kurti originaliai ir autentiškai. Galima būtų teigti, kad Orintaitė padarė rimtą pastangą tarnauti bendruomenei ir rašė tai, ko bendruomenei tuo metu labiausiai reikėjo, literatūros priemonėmis siekė pedagoginių tikslų. Pati būdama neoromantizmo atstovė, tokia ir išliko, neieškojo naujo formato ir vaikų tekstams. Kaip bebūtų, bet būtent šios autorės bibliografijoje dažnai paminima ir vaikų literatūra kaip svarbi jos kūrybos dalis.

Birutės Pūkelevičiūtės ekskursas į vaikų literatūrą

Antrajam diasporos vaikų literatūros etapui priskirtume laiką, kai septintojo dešimtmečio pabaigoje šio žanro knygoms imtas skirti rimtas JAV kultūros fondo, Švietimo tarybos, Kultūros tarybos dėmesys, smarkiai padidinta finansinė parama. Tai gana trumpas etapas, sutapęs su tokia aplinkybe: kaip tik tuo metu subrendo pirmoji išeivijos vaikų karta, kuriai tokia literatūra jau nebuvo aktuali, o po jos bręstanti svetur gimusių vaikų karta buvo ne tokia gausi, dalis dipukų šeimų nutolo nuo lietuvių bendruomenės ir asimiliavosi „tauty katilė“, ko ir buvo siekiama pagal JAV politinę strategiją. Taigi lietuviškų knygų vaikams pasirinkimas, kokybė ir skaičius didėjo, o paklausa stipriai mažėjo. Negana to, kad sumažėjo šeštadieninių mokyklų lankytojų skaičius, ėmė silpnėti ir vaikų kalbinis pajėgumas. Šiuo periodu pastebimas vis dar didelis vyrų, stiprios pozicijas literatūros lauke užėmusių autorių, susidomėjimas kūryba vaikams¹³, bet mums įdomus vienas atvejis, kai suaugusiesiems skaitytojams kūrė rašytoja atsidėjo prozai ir kūrybai vaikams iš dalies todėl, kad pasijuto kritinės receptijos atstumta po savo poetinio debiuto¹⁴. Turime omenyje poetę, dramaturgę, prozininkę Birutę Pūkelevičiūtę (1923–2007).

Tiems laikams netipiškai tarpdisciplininė, jaunesnės nei Orintaitės kartos autorė Pūkelevičiūtė, be išvardytų veiklų, išeivijoje užsiėmė teatro vaidyba ir režisavimu, o įkūrusi bendrovę „Darna“ netgi išleido Kazio Veselkos knygų vaikams, savo knygas pati iliustruodavo, pjeses –

Birutė Pūkelevičiūtė Marquette parke, Čikaga. 1976 m. Nežinomas fotografas. Maironio lietuvių literatūros muziejaus nuotr.

režisuodavo. Pūkelevičiūtė vaikams intensyviai kūrė šeštąjį dešimtmetį, kai vaikų literatūra ėmė stagnuoti, o ir finansavimas pradžioje dar nebuvo itin didelis. Bene sėkmingiausias jos kūrinys vaikams – pjesė „Aukso žąsis“,

Dail. Kazys Veselka. 1965 m.

už kurią pelnė Pasaulio lietuvių bendruomenės Jaunimo dramos premiją. Pūkelevičiūtė laikytina viena žymiausių pokario vaikų rašytojų, padariusių didelį darbą egzodo vaikų literatūros kontekste, tačiau Aušros Liulevičienės rašytame autorės pristatyme egzodo literatūros antologijoje apie tokį jos kūrybos segmentą nė nepamiršta. Panašu, kad ir čia esti tos pačios nematomos paradigmos ženklų, skirties tarp „rimtosios“ ir „nerimtosios“ literatūros. Stereotipiškai netgi Pūkelevičiūtės posūkis į vaikų literatūrą po nemalonios *Metūgių* rinkinio kritinės receptijos vertinamas greičiau kaip bausmė, nesėkmė negu puikus pasirinkimas ir savo talento rašyti vaikams atradimas. O talento išties būta.

Pūkelevičiūtės kūryba vaikams – aukštos kokybės, be kompromisų formos ar turinio atžvilgiu, ir tai tiesiogiai koreliuoja su jos literatūros suaugusiesiems kokybe. Kurdamas skirtingai auditorijai ir įvairioms amžių kategorijoms ji išliko nuosekliai ir principingai laisva, tikra ir žaisminga, sukanti „ne didaktizmo, o poetinio žaidimo ir meno išgyvenimo keliu“¹⁵. Jos kūrinų vaikams tematika, nors turinti patriotinių bruožų, peržengia nostalgiosios tematikos ribas savo individualumu ir autentišku subjektyvumu. Pūkelevičiūtė kaip vaikų teatro dramaturgė išsiskiria puikiu dramos pojūčiu, gebėjimu kurti vidinio ir išorinio veiksmo intrigą. Ji buvo aktorė ir režisierė, todėl žinojo, kas įmanoma ir neįmanoma perkeliant pjesės tekstą į sceną, kaip dramaturginėmis priemonėmis suvaldyti publikos dėmesį, kaip išdėlioti personažų pasirodymus tolygiai. Tai milžiniškas privalumas, ir ji tai išnaudojo.

Nuo aštuntojo dešimtmečio pradžios ėmė formuotis nauja vaikų ir jaunimo literatūros kryptis: išeivijoje gimusiems vaikams imta taikyti lietuviškai rašomas knygas taip, kad tokia literatūra kalbiškai nebūtų per sudėtinga ir neatstumtų aprašymais lietuviško konteksto, kuris tai kartais jau nebuvo gimtasis. Pūkelevičiūtės kūryba buvo ribinė: jos siužetai vaikams vis dar buvo patriotiškai, nostalgikai lietuviški arba sulietuvinti, tačiau pakankamai patrauklūs ir išeivijos atžaloms pasakojami „suprantama kalba“. Kita mūsų aptariama rašytoja žengė dar toliau.

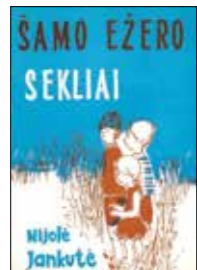
Nijolės Jankutės kūriniai vaikams – psichologizmas

Trečiajam diasporos vaikų literatūros etapui priskirtume beveik tos pačios kartos kaip ir Pūkelevičiūtė rašytoją, spaudos darbuotoją, pedagogę Nijolę Jankutę (1929–2011), išskyrus vieną novelių rinkinį ir kelionių apybraižas suaugusiesiems, kūrusių vaikams ir jaunimui. Jankutės kūrinuose atsiranda vakarietiškoje išeivijos

Nijolė Jankutė-Užbalienė. Čikaga, apie 1969 m. Kupiškio r. savivaldybės viešosios bibliotekos nuotr.

aplinkoje gimusių ir augančių vaikų bei jaunimo problematika. Jos prozai būdingas siužetiškumas, prikaustantis skaitytojo dėmesį. Pasakojimo realistinės, modernaus gyvenimo detalės derinamos su maginiais elementais. Pavyzdžiui, paaugliams skirtoje Jankutės knygoje *Kelionė į septintą stotį* (1973) veikėjai, mėgstančiai per televiziją žiūrėti vaikams skirtą septintąjį kanalą, iš ekrano išskrenda maža senutė, sėdinti ant populiaraus gazuoto gėrimo

Dail. Nijolė Palubinskienė. 1972 m.

„7-up“ butelio, ir įtraukia mergaitę į televizijoje egzistuojančią pasakų šalį, kurioje kalbiniai dalykai virtę personažais ir vietovėmis: Belinksnių miestas, Dėdė Veiksmažodis, Žargonų miškas ir kt. Autorė atkreipia skaitančių vaikų dėmesį į stebuklingą lietuvių kalbos galią, gramatinius terminus aiškina su humoru ir fantazija¹⁶.

Specializuodamasi būtent vaikų ir jaunimo literatūros segmente, Jankutė atrado savitą priėjimą prie jaunojo skaitytojo, jos knygos turėjo ne tik pedagoginę, bet ir psichologinę bei estetinę paskirtį. Tai liudija Kazio Bradūno atsiliepiamas apie Jankutės gebėjimą perteikti „vaiko dvasios prizmę taip vaikiškai ir tikrai, taip psichologiškai ir įvairiai, kad reikia tik stebėtis ir džiaugtis“¹⁷. Romane jaunimui *Nuo devynių iki pirmos* (1973) Jankutė apie svarbų amžiaus virsmą pasakoja pirmuoju asmeniu – bręstančios paauglės vardu. Veikėjos balsu autorė išsako daug platesnę nuomonę apie lietuvių diasporos vidinius procesus ir santykius su gyvenamosios šalies aplinka, iškelia temas, kurios išeina už siauro lietuvių diasporos jaunimo patriotiniam ugdymui skirto cenzūruoto tautiškumo ribų: kalbama apie „jaunimo, stovinčio tarp dviejų kultūrų, būseną, mišrių šeimų problemą, šeštadieninės mokyklos teigiamas ir neigiamas savybes, Amerikos lietuvių santykius su kitomis tautybėmis bei rasėmis“¹⁸.

Jankutės formos ieškojimai ar, tiksliau, žanrinės literatūros priėmimas ir formato įvaldymas irgi svarbūs. Apysakoje paaugliams *Šamo ežero sekliai* (1972) autorė pasitelkia nuotykių detektyvo žanrą. Patraukliai sukurta literatūra lietuvių vaikus ir jaunimą pritraukia ir perduoda lietuviškumą meniškai, estetinio paveikumo priemo-

Dail. Nijolė Vedegytė-Palubinskienė. 1973 m.

nėmis. Šiuo brožu abi autorės – Pūkelevičiūtė ir Jankutė – panašios. Jos abi įnešė šviežumo į vaikų ir jaunimo literatūrą, praplėtė siaurą tautiškai angažuotą tematiką, savo ambicija ir meistriškumu įrodydamos, kad tokia literatūrai nebūtina taikyti estetiškos vertės nuolaidų. Tik Pūkelevičiūtė kūrė apie Lietuvą kaip atsiminimą, jos kūrinius skaitė ir vaikai, gimę dar Lietuvoje, o Jankutė kūrė išeivijoje gimusiems vaikams apie Lietuvą kaip tolimą viziją ir svajonių šalį, kurioje gimė jų tėvai, o patys skaitytojai norėtų kada nors joje apsilankyti.

EPILOGAS ATEIČIAI

Vėlesniu laikotarpiu išeivijos autoriams teko vis labiau tolti nuo nostalgikų atsiminimų apie tėvynę ir taikytis prie išeivijos gyvenimo tikrovės bei fakto, kad lietuvių bendruomenėje vaikų gimsta vis mažiau ir reikia išlaikyti tam tikrą vaikų literatūros kokybę apribojant lietuvių kalbos žodyną. Iš esmės tai buvo virsmas, tebevykstantis lietuvių išeivijoje, šiuolaikinės emigrantų šeimose iki šiol: svetur gimę vaikai mokosi lietuvių kalbos jau ne kaip gimtosios, o kaip savo motinų kalbos. Štai taip simboliškai ir vėl galime vesti paralelę tarp vaikų ir moterų, rašančių vaikams, nes kalbos ir kultūros perdavimas naujai kartai juntamas kaip motinų pareiga ir būtent moterų sąmonėje nenustoja gyvybiško aktualumo.

Toliau kinta ir požiūris į moterų kūrybą bei literatūrą vaikams: jei stereotipai ir tebegyvuoja, vis dėlto nematomos paradigmos tapo matomos, sąmoningai imama suvokti, kokią reikšmę turi jaunųjų ugdymas literatūros priemonėmis. Jei pokariu išeivijos literatūra, kaip apskritai kultūra, buvo itin hermetiška dėl savisaugos – siekiant neprarasti tautiškumo, išsaugoti ir sugrąžinti jį tada, kai bus išlaisvinta okupuota Lietuva, tai po nepriklausomybės atgavimo ši misija gavo progą išsipildyti: ištis diasporos kūryba, taip pat ir kūriniai vaikams, į Lietuvą sugrįžo. Paradoksaliai buvo ne tiek sugrąžintas išsaugotasis tautiškumo elementas, savotiška „užkonservuota“, nors ir įgavusi kitų kalbų įtakos, tarpukario lietuvių kalbos forma, kiek parsinešta išeivijos kultūros kitoniškumo, pra-

turtėta istorijomis apie gyvenimą svetur, apie tautiečių patirtį ir išgyvenimus istorinio lūžio laikais.

Vaikų ir jaunimo literatūra, sukurta pasitraukus iš Lietuvos, pradėdant nuo DP stovyklų Vokietijoje iki šiuolaikinių diasporos centrų, verta dėmesio ir dabar. Šiandien jau kiek kitaip galėtume perskaityti moterų rašytą literatūrą vaikams: įvertinti kitokį jautrumą ir įsijautimą, paraleles tarp moterų ir vaikų problematikos¹⁹, atsidūrus kultūros nuošalėje, skaitytojo ugdymo ir meninės kūrėjų raiškos dermę, atsiribojus nuo paternališko žvilgsnio. Nutrūkus patrilinijinei problematikai – o tai visų pirma politinės, patriotinės, religinės plotmės reikalai, išliko gyvybinė, matrilinijinė problematika, išlaikanti savo aktualumą bet kuriomis aplinkybėmis. Šiuo atžvilgiu verta atidžiau įsisiūriėti į moterų kūrėjų vaikams skirtą literatūrą, gimusių išeivijoje.

¹ *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, [redaktoriai Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris], Čikaga: Lituanistikos institutas, 1992, p. 727.

² *Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūra 1945–1990* (I tomas), [sudarytojas Vincas Auryla], Kaunas: Šviesa, 2002, p. 10.

³ Perry Nodelman, „Children’s Literature as Women’s Writing“, *Children’s Literature Association Quarterly* 13, 1 (Spring 1988), p. 32.

⁴ Kay E. Vandergrift, „A Feminist Perspective on Multicultural Children’s Literature in the Middle Years of the Twentieth Century“, University of Illinois, *Library Trends*, Vol. 41, No 3, Winter 1993, p. 357.

⁵ Apie kuriančius vaikams ir jaunimui autorius atskirai rašoma tik skyriuje „Egzodo augintiniai beletristai“ (skyriaus autorė Audronė Barūnaitė-Willeke), jie gretinami su kuriančiais žanrinę literatūrą, žr. *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, p. 670–689.

⁶ *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, p. 308.

⁷ Urtė Vaserienė, „Vaikų literatūros kritikos ypatumai ir problemos“, *Žvirblių takas*, 2015, Nr. 6, p. 14.

⁸ Almantas Samalavičius, „Beveik normalūs“, *Kultūros barai*, 2009, Nr. 12, p. 24.

⁹ *Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūra 1945–1990* (I tomas), p. 13–24.

¹⁰ *Ibid.*, p. 14.

¹¹ *Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūra 1945–1990* (II tomas), [sudarytojas Vincas Auryla], Kaunas: Šviesa, 2003, p. 267.

¹² Petronėlė Orintaitė, „...koks trumpalaikis laimės vainiko žydėjimas!“, *Metai*, 2005, Nr. 2.

¹³ Istorikai vyrų dalyvavimas kurioje nors kultūrinėje veikloje dažniausiai koreliuoja su komercine tos veiklos sėkme, tačiau lietuvių diasporos atveju tai sietina su patriotizmo skiepijimu per edukaciją, tautiniu konservatyvumu.

¹⁴ Sandra Bernotaitė, „Birutės Pūkelevičiūtės „Metūgės“: polemisinis debiuto atvejis“, *Oikos*, 2021, Nr. 2, p. 135–148.

¹⁵ *Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūra 1945–1990* (II tomas), p. 521.

¹⁶ *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, p. 680.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Pasipriešinimas represijai, pažeidžiamumo, kitokių, ypatingų poreikių tematika moterų literatūroje ir moterų kūriniuose vaikams – atskira plati tema.

SANDRA BERNOTAITĖ

Exile Women’s Writing and Children’s Literature: A Parallel

SUMMARY

Keywords: *exile women literature, exile children literature, feminist theory, invisible paradigm.*

The article explores and highlights the parallels between women’s creativity and writing for children and young people in the Lithuanian post-war exile. The approach of feminist theory allows us to look at the situation when, with the proliferation of women writers and women writing for children, literature critics choose a paternalistic and patronizing approach towards the work of women authors; their artistic production is relegated to a lower rung of the hierarchy and presented as less valuable. The status of women’s literature in the post-war period is compared with that of the present day, to show the slow progress of problem-solving and paradigm-shifting. The development of children’s and young adult literature is discussed in terms of three phases: the creative situation in the German DP camps after 1945; stagnation in the Lithuanian diaspora in the USA in the mid-1960s; a phase of better funding but reduced demand for Lithuanian literature in the USA in the 1970s and later. The cases of three diasporic authors (Petronėlė Orintaitė, Birutė Pūkelevičiūtė, Nijolė Jankutė) are examined, presenting each of them in terms of their writing style, artistic ambitions and contribution to children’s and young adult literature, while comparing their situation with the trends in the promotion and reception of this sort of literature at the periods of their production.

Apie autorę: SANDRA BERNOTAITĖ – Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto Filologijos katedros doktorantė; sandra.bernotaitė@ku.lt

Gauta 2023-04-03
Priimta 2023-05-30

Skaityti su kūdikiu: knygų vaikams nuo 0 iki 3 metų rinkos specifika Prancūzijoje

IEVA VAITKEVIČIŪTĖ
(Vilniaus universitetas)

Raktažodžiai: *kūdikis, vaikas, ankstyvasis skaitymas, skaitymo skatinimas, knygos vaikams nuo 0 iki 3 metų, knygų vaikams leidyba.*

ANOTACIJA

Straipsniu siekiama aptarti skaitymo su kūdikiu svarbą ir pristatyti knygų, skirtų patiems mažiausiems vaikams (0–3 metų), rinkos specifika Prancūzijoje. Straipsnyje apibendrinamos psichoterapeutų ir neuromokslininkų išvados bei rekomendacijos, susijusios su ankstyvojo skaitymo svarba vaiko raidai ir ryšiu su artimaisiais formuotis; įvertinamas valstybės ir svarbiausių organizacijų, veikiančių skaitymo skatinimo srityje, poveikis knygų kūdikiams leidybai; analizuojamas Prancūzijos skaitymo skatinimo organizacijų rekomenduojamų knygų 0–3 metų vaikams repertuaras ir pristatomi jį sudarančių knygų žanrai, temos ir formatai.

Atlikus mokslinės literatūros analizę paaiškėjo, kad skaitymas su kūdikiu teigiamai veikia jo kognityvinę ir psichosocialinę raidą. Be to, ši veikla prisideda prie psichologinių vaiko poreikių tenkinimo ir jo kalbos, kultūros ir emocinės raiškos kompetencijų ugdymo.

Būdamą viena pradininkų ankstyvojo skaitymo skatinimo srityje, Prancūzija ir toliau aktyviai stengiasi, kad skaitymas ir kitos kultūrinės veiklos nuo gimimo būtų prieinamos kuo didesnei daliai potencialių mažųjų skaitytojų. Prie šio tikslo įgyvendinimo ypač prisideda įvairios skaitymo skatinimo organizacijos, bibliotekos ir valstybės remiamos programos, turinčios teigiamą įtaką knygų vaikams nuo 0 iki 3 metų leidybai, suklestėjusiai per pastaruosius trisdešimt metų.

Šiuo metu Prancūzijoje pastebimas ne tik knygų vaikams nuo 0 iki 3 metų turinio kismas (mažėjantis didaktiškumas, didėjantis dėmesys vaizduotei ir kūrybiškumui), bet žiūrima ir perprodukcijos požymių. Dėl formatų inovatyvumo, temų įvairovės ir drąsos jomis kalbėti bei aukšto estetinio iliustracijų lygio Prancūzija gali būti laikoma pavyzdžiu pasaulinėje knygų kūdikiams rinkoje.

Įvadas

Vaiko raidos ekspertai sutaria, kad pirmieji treji gyvenimo metai yra itin svarbūs vaiko kalbinių, kognityvinių, socialinių, sensorinių ir motorinių gebėjimų vystymuisi¹. Per pastaruosius keturiasdešimt metų iki tol vyravusi reduktyvi kūdikio ir mažo vaiko samprata reikšmingai ir pozityviai pasikeitė. Tie pokyčiai pagrįsti neuromoksliniais, psichologiniais ir socialiniais tyrimais, o šie savo ruožtu turėjo įtakos įvairioms skaitymo skatinimo iniciatyvoms kūdikiams ir jų tėvams atsirasti bei knygų vaikams nuo 0 iki 3 metų leidybai vystytis.

Pastarąjį dešimtmetį pasaulyje pastebimai padaugėjo mokslinių straipsnių apie skaitymo kūdikiams svarbą, šiek tiek analizuota ir knygų vaikams nuo 0 iki 3 metų specifika². Tačiau leidybiniu požiūriu tema nėra išsamiai tyrinėta nei Lietuvoje, nei kitose šalyse. Tikėtina, kad taip yra dėl dviejų priežasčių: perspektyvos trūkumo dėl šio leidybos sektoriaus naujumo ir sąlyginio temos siaurumo, jos suvokimo kaip pernelyg nišinės.

Savaime suprantama, 0–3 m. amžiaus grupei skirtas leidybinis repertuaras skiriasi priklausomai nuo šalies rinkos, kai kuriose šalyse jis ir visai neegzistuoja. Šiame straipsnyje pasirinkta remtis Prancūzijos pavyzdžiu dėl trijų priežasčių. Pirmiausia todėl, kad Prancūzijos knygų vaikams rinka yra viena didžiausių, labiausiai išsivysčiusių ir kokybiškiausių tiek turinio įvairovės, tiek vizualiniu bei estetiniu aspektais. Be to, tiek mokslinėje, tiek viešojoje erdvėje refleksija apie skaitymo ankstyvojoje vaikystėje svarbą čia egzistuoja jau nuo XX a. devintojo dešimtmečio pradžios³, o tai šią šalį daro unikalią pasauliniame kontekste. Galiausiai autorės profesinė patirtis Prancūzijos knygų vaikams leidyboje lėmė tam tikrų įžvalgų atsiradimą, pateikiamą šiame straipsnyje.

Šio straipsnio objektas – Prancūzijoje leidžiamos knygų vaikams nuo 0 iki 3 metų. Į tyrimą neįtrauktos užduočių knygelės ir knygos-žaislai (medžiaginės, plastikinės vonios knygos ir pan.), tam tikra prasme iškreipiančios standartinės knygos sąvoką. Straipsnio tikslas – aptarti ankstyvojo skaitymo svarbą ir pristatyti knygų vaikams nuo 0 iki 3 metų rinkos specifika Prancūzijoje. Atsižvelgiant į straipsnio tikslą, išsikelti šie uždaviniai: 1. Pristatyti ir apibendrinti mokslininkų išvadas bei rekomendacijas, susijusias su ankstyvojo skaitymo svarba vaiko raidai bei ryšio su artimaisiais formavimuisi; 2. Įvertinti valstybės ir įvairių organizacijų, veikiančių skaitymo skatinimo srityje, poveikį knygų kūdikiams leidybai; 3. Išanalizuoti Prancūzijos skaitymo skatinimo organizacijų rekomenduojamų knygų 0–3 metų vaikams repertuarą ir pristatyti jų būdingiausias žanrus, temas bei formatai.

Straipsnio tema atspindi keletą aspektų, kuriuos būtina nagrinėti kompleksiskai. Kitaip tariant, ji neatsiejama nuo vaiko fizinės, psichinės, kognityvinės ir socialinės raidos supratimo, todėl straipsnio uždaviniams įgyvendinti būtina tarpdisciplininė refleksija, apimanti neurobiologijos ir psichologijos mokslo žinias.

Rašant šį straipsnį taikytas mokslinės literatūros ir kitų šaltinių, susijusių su straipsnio tema, analizės ir sintezės metodas. Prancūzijoje leidžiamų knygų vaikams nuo 0 iki 3 metų įvairių aspektų analizė atlikta pasitelkus kokybinės turinio analizės metodą – analizuotas knygų repertuaras, skelbiamas Nacionalinio vaikų literatūros centro kasmet atnaujinamame biuletenyje *100 knygų patiems mažiausiesiems*⁴ ir Paryžiaus bibliotekų tinklo sudarytame gide *Kūdikiai ir knygos: 100 leidinių vaikams nuo 0 iki 3 m.*⁵ Šiais informacijos šaltiniais nuspręsta remtis dėl jų reprezentatyvumo: juose pateiktos knygos pasižymi temų ir žanrų įvairove, teksto ir iliustracijų kokybe, yra

atrinktos vaikų literatūros ekspertų bei naudojamos su kūdikiams dirbančių specialistų. Analizuojant knygų repertuarą vadovautasi loginės indukcijos metodu (kai esant požymių pasikartojimui daroma išvada apie objekto, turinčio tokius požymius, priskyrimą konkrečiai grupei), padėjusiu autorei sudaryti Prancūzijoje leidžiamų knygų vaikams nuo 0 iki 3 metų klasifikaciją pagal aspektus, numatytus darbo uždaviniuose.

Straipsniu siekiama atkreipti dėmesį, kad skaitymo kūdikiams pirminis tikslas neturėtų būti ankstyvas kalbėjimo, skaitymo ar rašymo įgūdžių įgijimas. Jame pirmiausia orientuojamasi į skaitymą kaip į priemonę ryšiu tarp vaikų ir tėvų bei ryšiu tarp kartų plačiąja prasme sukurti, todėl darbe vartojama formuluotė „skaitymas su vaiku“, o ne „vaikui“ pasirinkta sąmoningai, o terminai „kūdikis“ ir „vaikas“ vartojami sinonimiškai.

Ankstyvoji vaikystė – tinkamiausias metas pradėti skaityti

Apie ankstyvosios vaikystės patirčių svarbą tolesniam žmogaus gyvenimui kalbėjo dar Platonas⁶. Nors vaiko raida ankstyvojoje vaikystėje kaip mokslo objektas yra mažiausiai kelių amžių senumo (paminėtina Johno Locke'o *tabula rasa* teorija XVII a. ir Charleso Darvino darbai XIX a.), šios srities tyrinėjimai ypač suaktyvėjo ir išpopuliarėjo XX a. Prancūzijoje didžiausią įtaką padarė šveicarų biologo ir psichologo Jeano Piaget'o kognityvinė vaiko raidos teorija, teigusi, kad žmogaus intelektas nėra įgimtas, o formuojasi palaipsniui vaikui atrandant ir susipažįstant su jį supančia aplinka⁷.

Tam tikra revoliucija ankstyvosios vaikystės tyrimuose įvyko, kai britų psichologas Johnas Bowlby ir Mary Ainsworth suformulavo priearišumo teoriją (1958), teigiančią, kad ryšys kūdikiams yra tiek pat gyvybiškai svarbus kaip ir maistas, miegas, fizinis saugumas⁸. Tačiau tik 1980-aisiais pradėti vykdyti moksliniai tyrimai apie ankstyvuosius kūdikių gebėjimus kardinaliai pakeitė nusistovėjusį reduktyvų požiūrį į mažą vaiką kaip į itin priklausomą subjektą su visiškai neišvystytomis kognityvinėmis funkcijomis. Nustatyta, kad kūdikiai labai anksti pasaulį suvokia struktūruotai, turi gebėjimą kategorizuoti, spontaniškai supranta tam tikrus priešastinius ryšius bei objektų pastovumą⁹. Pavyzdžiui, Makso Planko instituto mokslininkų Leipcige atliktas tyrimas atskleidė, kad keturių mėnesių kūdikiai gali atskirti sintaksiškai teisingą ir neteisingą frazę kalba, kurios jie niekada negirdėjo. Linijinę mokymosi sampratą, kad kūdikiai pirmiausia išmoksta garsus, vėliau ima suprasti žodžius ir tik po to frazes, keičia moksliniais

tyrimais pagrįstas suvokimas, kad visi šie procesai vyksta beveik tuo pačiu metu²⁰.

Neuromoksliniais tyrimais įrodyta, kad didžiausias smegenų plastiškumas pastebimas būtent ankstyvojoje vaikystėje. Kiekvienas atradimas ir nauja patirtis vaiko smegenyse kuria sinapsinius neuronų ryšius. Tai, kaip ir kada neuronai formuos sinapsinius ryšius, nulemia genai, tačiau skirtingos patirtys reguliuoja šių ryšių stiprumą ir ilgalaikį efektyvumą, įgalinančius nuolatinę mūsų mąstymo ir elgesio kaitą²¹. Ankstyvojoje vaikystėje susiformuoja milijardai sinapsinių neuronų ryšių, tačiau vaikui augant jų palaipsniui mažėja²². Taip yra todėl, kad smegenys išsaugo tik tuos sinapsinius neuronų ryšius, kurie susiję su dažniausiai pasikartojančiomis patirtimis. Kitaip tariant, smegenys vykdo tam tikrą specializaciją, taip prisitaikydamos prie vaikų supančios aplinkos. Taigi su vaiku ėmus reguliariai skaityti nuo pat gimimo, ši patirtis įsirašo į jo smegenis, taip itin sustiprindama teigiamo santykio su knyga tikimybę tolesniame vaiko gyvenime.

XX a. prancūzų pediatrė ir psichoanalitikė Françoise Dolto daug nuveikė keisdama reduktyvų požiūrį į vaiką, ji prisidėjo ir prie skaitymo su kūdikiais idėjos išpopuliarėjimo. Savo novatoriška teorija mokslininkė teigė, kad kūdikis yra asmenybė ir kalbinė būtybė nuo pat prasidėjimo²³. Žmogaus balsas į vaisiaus psichiką ima įsirašyti nuo ketvirtąjį mėnesio, o naujagimis geba atskirti mamos balsą iš visų jį supančių garsų²⁴. Žmogaus balso ritmiškumas padeda vaisiui kurti ryšį su išoriniu pasauliu²⁵. Taigi skaitymas kaip komunikacijos ir ryšio kūrimo būdas gali būti įtrauktas į vaisiaus kasdienybę dar prieš jam gimstant.

Vos tik gimę kūdikiai reaguoja į kalbą, ypač į tiesiogiai jiems skirtą. Kai kalbame su naujagimiais, mūsų žodžių skambesys aktyvuoja jų nervų grandines, atsakingas už polinkį į kalbą. Pradedant ketvirtąją gyvenimo dieną, naujagimiai gali atpažinti savo gimtosios kalbos specifiką ir reaguoti į ją entuziastingiau nei į kitos kalbos skambesį. Ypač svarbu, kad maždaug nuo trečiojo mėnesio kūdikiu besirūpinantis asmuo skirtų laiko ne tik jo fizinei priežiūrai, bet ir kalbėjimuisi bei lietimuisi, kurie būtų atsieti nuo fizinių kūdikio poreikių tenkinimo²⁶. Kitaip tariant, knygos skaitymas su vaiku atlieka svarbią atitolimo nuo kasdienybės funkciją, vaikas supažindinamas su literatūrine kalba, nesusijusia su čia ir dabar, bet su „kartą gyveno“. Maža to, suaugusiojo ir vaiko bendras susikoncentravimas į tai, kas nėra kasdienybė ir pareigų atlikimas, prisideda prie jų tarpusavio ryšio kūrimo, laikytino vienu iš esminių skaitymo ankstyvojoje vaikystėje privalumų ir siekiamybių.

Knyga kaip ryšio kūrimo priemonė

Prancūzijos kultūros ministerijos užsakymu 2019 m. parengtoje ataskaitoje *Nacionalinė kultūrinės sveikatos strategija: skatinti bei įtvirtinti kultūrinį ir meninį vaiko lavinimą nuo gimimo iki 3 m. per ryšį su tėvais*²⁷ akcentuojama ryšio stiprinimo svarba tarp kūdikių ir jų tėvų dalyvaujant įvairiose kultūrinėse ir meninėse veiklose, įskaitant individualų ar grupinį knygų skaitymą. Anot ataskaitos autorės, psichologės ir psichoanalitikės Sophie Marinopoulos, vis greičiau moderniam pasaulyje, pasižyminčiame tokiais demografinėmis tendencijomis kaip tik vieno iš tėvų auginami vaikai, dirbančios moterys, sumenkęs senelių vaidmuo vaiko priežiūroje, konstatuojamas kultūros perdavimo nuosmukis²⁸. Marinopoulos siūlo įvairinti vaikų iki 3 m. lavinimą jiems kuriant kokybiškus meninius ir kultūrinius produktus ir taip kovojant su kūdikių leidžiamu laiku prie išmaniųjų įrenginių ekranų. Vaikystės fondo 2017–2018 m. atlikto tyrimo duomenimis, vienas iš dviejų 0–3 metų amžiaus prancūzų vaikų naudojami tokiais įrenginiais 30 proc. atvejų be suaugusiojo priežiūros²⁹.

Anot psicholingvisto Evelio Cabrejo-Parra, nors kūdikiui skaityti rekomenduojama dar iki jam gimstant, tam tikras perversmas vaiko raidoje, o kartu ir skaitymo praktikoje įvyksta apie penktąjį gyvenimo mėnesį. Būtent šiuo raidos tarpsniu kūdikis ima laikyti galvą ir žiūrėti aplink, o knyga atsispindi jo psichikoje kaip kultūrinės erdvės objektas³⁰. Kitaip tariant, prieš tai beveik išimtinai žvilgsnį koncentravęs į juo besirūpinantį ir su juo bendraujantį asmenį, pamažu kūdikis ima suvokti, kad, be „tu“ ir „aš“, esama ir išorinio pasaulio. Įdomu tai, kad, nepaisant savo sugebėjimo koncentruoti žvilgsnį į knygą, kūdikis dažnai žiūri į jam skaitantį suaugusįjį, nes tokiu būdu supranta gausiantis daug papildomos informacijos: akies judesiai skaitant, įvairios mimikos, gestai ir pan. Klausydamasis skaitomos istorijos, kūdikis nesąmoningai ima suvokti tikrąją kalbos, rašto ir skaitymo prasmę, t. y. išradinę komunikacijos būdą, o tai jam teikia didžiulį pasitenkinimo jausmą³¹.

Labai svarbu, kad balsu skaitomas tekstas skambėtų natūraliai ir nebūtų pernelyg nutolęs nuo šnekamosios kalbos, o jo struktūra būtų linijinė ir nesudėtinga. Teksto ritmiškumas, onomatopėjos ir pasikartojančios frazės, dažnai randamos tekstuose mažiesiems, tenkina jų saugumo poreikį. Knygos teksto ir iliustracijų nekintamumas vaikui yra pastovumo garantas. Todėl ypač svarbu, kad suaugusysis istoriją kaskart skaitytų tokią, kokia yra užrašyta knygoje, nekeisdamas jos žodžių, nepraleisdamas tam tikrų, skaitančiojo manymu, per daug sudėtingų ar

baisių dalių ir neįterpdamas jokių paaiškinimų. Su skaitomo teksto pastovumu vaikas gali susieti ir prisiminimą apie jį skaitantį asmenį, o tai veikia raminančiai. Be to, pastebėta, kad maždaug nuo šeštojo mėnesio kūdikiai ima prisirišti prie jiems patinkančių knygų personažų, kurių pasikartojantis pasirodymas skirtingose serijos knygose prisideda prie saugumo, nuspėjamumo poreikių tenkinimo³² (o leidėjams sėkminga serija kataloge garantuoja mažesnę riziką ir užtikrintą pelną).

Kuo labiau skaitymas su kūdikiu primena žaidimą ir yra multisensorinis, t. y. įtraukiantis ne tik klausą, bet ir regą (ilustracijų stebėjimą, įvairių detalių ieškojimą), uoslę (knygos uostymą), skonį (knygos „ragavimą“ ją dedant į burną) ir lytėjimą (puslapių ar įvairių knygų detalių lietimą), tuo jis malonesnis mažajam skaitytojui ir tuo stipresnis ryšys mezgamas tarp jo ir jam skaitančio asmens. Todėl labai svarbu vaikui leisti aktyviai dalyvauti skaitymo procese, net jei tai gali mušti iš vėžių suaugusįjį. Kadangi kūdikiai geba koncentruoti dėmesį tik itin trumpą laiką tarpą, nereikėtų jaudintis, jei istorijos jie nesiklauso ramiai – tai nereiškia, kad jiems neįdomu.

Apibendrinant galima teigti, kad knyga ankstyvojoje vaikystėje įgauna prasmę tik tuomet, kai ji yra emocijų dalijimosi pagrindas tarp kūdikio ir suaugusiojo. Jeigu skaitymas pastarajam neteikia džiaugsmo, juo nesimėgus ir kūdikis³³.

Skaitymo skatinimas: Prancūzijos išskirtinumas

Viena pirmųjų ankstyvojo skaitymo skatinimo iniciatyvų *Reach Out and Read* (liet. „Kreipkis ir skaityk“) gimė 1989 m. sveikatos centro pediatrijos skyriuje Bostone, JAV. Jos kūrėjai yra medikai, o pati programa – sveikatos politikos dalis, atsiradusi konstatavus augantį neraštingumo lygį skurdžiose šeimose. Po kelių metų atsirado panašių iniciatyvų Didžiojoje Britanijoje (*BookStart*) ir Italijoje (*Nati Per Leggere*). Šias iniciatyvas vainikavo europinis konsorciumas *EUread*, vienijantis įvairias nacionalines skaitymo skatinimo organizacijas, tačiau Prancūzija jame nedalyvauja.

Pirmasis požymis, skiriantis Prancūzijos skaitymo skatinimo iniciatyvas nuo minėtųjų, yra tai, kad jos buvo įkvėptos psichiatrų ir psichoanalitikų, o ne pediatrų (taigi laikytinos labiau kultūros nei sveikatos politikos dalimi). Išskirtina A.C.C.E.S. (*Actions Culturelles Contre les Exclusions et les Ségrégations*, liet. Kultūrinės iniciatyvos prieš atskirtį ir izoliaciją) asociacija, įkurta René Diatkine'o, Marie Bonnafé ir Tony Lainé, nuo pat savo veiklos pradžios

1982 m. pabrėžusi ne tiek knygos, kiek literatūros, istorijų svarbą besiformuojančiai vaiko psichikai. Paminėtinos ir vėliau įkurtos asociacijos *Quand les livres relient* (liet. „Kai knygos sujungia“), *LIRE* (liet. „Skaityti“), *Enfance et musique* (liet. „Vaikystė ir muzika“), organizuojančios individualius skaitymus ikimokyklinio ugdymo ir gydymo įstaigose, skurdžiausiuose miestų rajonuose.

François Rabelais universiteto mokslininkė Cécile'é Boulaire išskiria kitą svarbų skirtumą, lemiantį Prancūzijos specifiką ankstyvojo skaitymo skatinimo srityje – Prancūzijos švietimo sistemą. Nuo 2019 m. ikimokyklinio ugdymo įstaigos lankymas Prancūzijoje privalomas vaikams nuo 3 m., tačiau ir iki įsigaliojant šiam įstatymui tokią įstaigą lankė beveik visi 3–5 m. vaikai³⁴. Akivaizdu, kad dėl trumpų motinystės atostogų, dažniausiai trunkančių 2,5–3 mėnesius, šioje šalyje kūdikiai labai anksti pradeda lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigas, kuriose su knyga ir literatūra susipažinti turi galimybę net ir tie vaikai, kurių šeimose neskaitoma.

Prancūzijoje didelis dėmesys vaikų nuo 0 iki 3 metų kultūriniam ir meniniam lavinimui valstybiniu mastu skiriamas nuo 1989 m. Tais metais Kultūros ministerija ir Solidarumo, sveikatos ir socialinės apsaugos ministerija pasirašė protokolą „Kultūra ir vaikystė“, paskatinusį ankstyvosios vaikystės specialistų rengimą ir edukacinių projektų sveikatos ir laisvalaikio centruose, ikimokyklinio ugdymo įstaigose vystymąsi. Paminėtina, kad šalyje šiuo metu veikia 3 500 bibliotekų, turinčių leidinių 0–3 metų amžiaus vaikams³⁵ ir aktyviai prisidedančių prie ankstyvojo skaitymo skatinimo organizuojant skaitymo balsu veiklas, pavyzdžiui, „Kūdikis skaito“ (pranc. *Bébé bouquine*). Paminėtinas Seine-et-Marne departamento mediatekos kasmet leidžiamas informacinis bukletas *Kūdikis renka žiedadulkes* (pranc. *Bébé butine*) – aliuzija į žiedadulkes renkančias bites, apimantis naujausių knygų apžvalgą, patarimus tėvams ir su kūdikiais dirbantiems profesionalams, interviu su mokslininkais, autorių pristatymus ir pan.

Kita svarbi nacionalinė iniciatyva, turinti įtakos knygų vaikams nuo 0 iki 3 metų rinkos vystymuisi, yra Kultūros ministerijos 2009 m. pradėta vykdyti programa „Pirmieji puslapiai“ (pranc. *Premières pages*), sudariusi sąlygas projekte dalyvaujantiems departamentams padovanoti po knygą kiekvienam gimusiam ar įvaikintam vaikui ir skaitymo patarimų gidą tėvams. Trys svarbiausi šios programos tikslai: didinti knygos prieinamumą ir atkreipti dėmesį į skaitymo svarbą nuo pat gimimo (ypač socialiai pažeidžiamiausiose šeimose), skatinti kokybiškos vaikų literatūros kūrimą ir sklaidą, inicijuoti vaikų literatūros ir ankstyvosios vaikystės specialistų bendradarbiavimą³⁶.

Rinkos specifika: pagrindinės tendencijos

Remiantis Nacionalinio leidėjų susivienijimo pateiktais statistiniais duomenimis, 2021 m. Prancūzijoje išleistos 19 357 knygos vaikams, o tai sudarė 17,7 proc. visų išleistų knygų pavadinimų²⁷. Deja, statistikoje nenurodoma, kiek pavadinimų pasirodė būtent 0–3 m. amžiaus grupei; knygos šiai amžiaus grupei įeina į platesnę paveikslėlių knygų kategoriją, apimančią ir knygas 4–7 m. vaikams. Remiantis neoficialiais leidėjų skaičiavimais, knygų 0–3 m. vaikams kasmet išleidžiama apie 8 000, tačiau rinkoje pastebima perprodukcijos požymių. Kol kas trūksta ir oficialios statistikos, kiek Prancūzijos leidėjų leidžia knygas 0–3 m. vaikams. Straipsnio autorės žiniomis, nėra nė vieno leidėjo, išimtinai publikuojančio knygas kūdikiams, tačiau esama leidėjų, kurių kataloguose šios knygos sudaro 80 proc. visų pavadinimų²⁸.

Kalbant apie paveikslėlių knygų leidybos ekonomiką, sektoriaus knygų pardavimas 2021 m. išaugo 17 proc. (lyginant su 2019 m.)²⁹. Pravartu pažymėti, kad Prancūzijoje yra du pagrindiniai knygų 0–3 m. vaikams platinimo kanalai: knygynai ir prekybos centrai. Per pirmąjį platinimo kanalą daugiausia parduodama kokybiškų knygų, skirtų skaitančiam, išrankesnei auditorijai, disponuojančiai didesne perkamąja galia, o dauguma per antrąjį kanalą parduodamų knygų yra komerciškesnė produkcija, artimesnė užduočių knygelėms ir žaislams (medžiaginės, pripučiamos vonios knygos) nei popierinėms knygoms.

Stiprus knygų patiemis mažiausiems skaitytojams leidybos suaktyvėjimas Prancūzijoje stebimas maždaug nuo 1990 m. Jis yra tiesiogiai susijęs su straipsnio pradžioje aptartu Dolto propaguotu požiūriu į mažą vaiką kaip į asmenybę, su A.C.C.E.S. bei kitų ankstyvąjį skaitymą skatinančių organizacijų veikla ir naujaisiais vaiko raidos tyrimais. Anot vienos iš seniausių ir prestižiškiausių knygų vaikams leidyklos „L'École des loisirs“ (liet. „Laisvalaikio mokykla“) įkūrėjų Arthuro Hubschmido, leidyklos veiklos pradžioje 1965 m. Prancūzijoje tebuvo trijų rūšių knygos vaikams: Walto Disney'aus istorijos, katalikiška literatūra ir komunistinė literatūra³⁰. Turint omenyje šį gana karikatūrinį rinkos apibūdinimą, Prancūzijos leidėjų nueitas kelias vystant knygų vaikams, ypač patiemis mažiausiems, leidybos sektorių vertintinas itin pozityviai.

Paminėtina, kad analizuojamoje rinkoje ryškiai dominuoja vietos autorių knygos. Pastebima, kad per pastarąjį dešimtmetį edukacinio tipo leidinius, vis dar išliekančius perkamiausių knygų viršūnėje, vis labiau keičia vaizduotė

skatinantis, humoristinis turinys, kurio pirminis tikslas – skaitymo malonumas ir žaidimas. Realistinės istorijos apie kūdikio ir mažo vaiko kasdienybę poetiškėja.

Knygų vaikams nuo 0 iki 3 metų klasifikacija

Siekiant atskleisti Prancūzijos knygų vaikams nuo 0 iki 3 metų rinkos dinamiškumą, šiame straipsnyje pasirinkta pristatyti knygas pagal žanrą, temą ir formatą. Siūloma klasifikacija sudaryta autorei išanalizavus knygų repertuarą, skelbiamą Nacionalinio vaikų literatūros centro kasmet atnaujinamame leidinyje *100 knygų patiemis mažiausiems* ir Paryžiaus bibliotekų tinklo 2017 m. parengtame ir 2021 m. atnaujintame gide *Kūdikiai ir knygos: 100 leidinių vaikams nuo 0 iki 3 m.* bei praplėtus ir papildžius minėtuose leidiniuose naudojamą knygų grupavimą.

Klasifikacija pagal knygos žanrą ir (ar) temą

Lopšinės, dainos, eilėraščiai. Kiekvienos tautos folklore yra tradicinių lopšinių ir dainų, tenkinančių psichinius naujagimio poreikius³¹. Naujagimių ir kūdikių

Agnès Chaumié, Loren Capelli, Bénédicte Guettier, Louise Heugel, Marjolaine Leray. *Dainuojų su savo kūdikiu* (Enfance et musique/Au merle moqueur, 2014)

pažintis su estetinė kalbos raiškos forma pirmiausia kaip tik ir vyksta per lopšines, daineles ir eilėraščius. Lopšinių pagrindinė tema, savaime suprantama, visada susijusi su miegu. Dainų ir eilėraščių temos gali būti labai įvairios. Žodžių žaismas, onomatopėjos, pasikartojimai ir ritmas – tai svarbiausi šiuos tekstus charakterizuojantys komponentai. Juos taip pat vienija dažni žaidybiniai elementai, pavyzdžiui, įvairūs gestai, mimikos, kūno judesiai ir prisilietimai, atliekantys svarbią komunikacinę funkciją ir padedantys kurti tarpusavio ryšį.

Slėpynių žaidimą imituojančios knygos. Kaip viena vyraujančių temų pačiose pirmosiose kūdikiams skirtose knygose gali būti įvardijama vienokia ar kitokia slėpynių žaidimo interpretacija. Galimi įvairūs šio žaidimo idėjos realizavimo būdai: tiek ieškant už atvartėlių besislepian-

Corinne Dreyfuss. *Pasislėpia!* (Thierry Magnier, 2017)

čio personažo, tiek specialiose knygos puslapių išplovose skaitančiam parodant ir paslepiant savo paties veidą, tiek ir per sumaniai apgalvotas iliustracijas, kai knygos veikėjas vaizduojamas pasislėpęs po kokiu nors objektu, o istorijos pabaigoje „surandamas“. Ši slėpynių žaidimo imitacija atlieka vaiko raidai itin svarbią savęs ir kito suvokimo ugdymo funkciją.

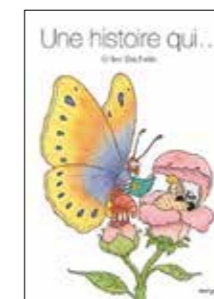
Ankstyvojo lavinimo pažintinės knygos. Į šią grupę patenka knygos, vienaip ar kitaip supažindinančios vaiką su jį supančiu pasauliu (spalvomis, formomis, garsais, skaičiais, priešybėmis, pavyzdžiui, diena ir naktis, didelis ir mažas, vidus ir išorė, ar kitais pačiais įvairiaisiais

Claire Dé. *Kas aš?* (Les Grandes Personnes, 2018)

aplinkos elementais). Tam tikra prasme tai yra negrožinės knygos patiemis mažiausiems, nors poetinių, žaidybinų ir humoristinių elementų jose netrūksta. Kūdikiams iki 18 mėnesių skirtose pažintinėse knygose (pranc. *livres d'éveil*) dažniausiai pasitaikančios temos yra gyvūnai, vaisiai ir daržovės, kasdienybės objektai, kiti vaikai ir pan. Šiek tiek vyresniems vaikams skirtose pažintinėse knygose (pranc. *imagiers*) dažniausiai supažindinama su kokia nors tema ir jos žodynu (pavyzdžiui, gyvūnai, metų laikai, daržovės) ar raidėmis (pirmosios abėcėlės).

Kasdienybės istorijos. Pagrindinis šių knygų bruožas – mažam vaikui svarbios situacijos: nuo pačių kasdieniškiausių (griuvimas, susitikimas su močiute, higienos mokymasis, namų tyrinėjimas) iki neįprastesnių (kraus-

Gilles Bachelet. *Istorija, kuri...* (Seuil Jeunesse, 2016)

tymasis, broliuko ar sesutės gimimas, įvaikinimas). Nors į šią grupę patenkančių knygų temos įvairios, jas vienija tiesmukiškos didaktikos atsisakymas ir situacijų realistiškumo aspektas. Tačiau tai nereiškia, kad viskas šiose knygose realistiška, priešingai – dažnai jų personažai būna gyvūnai ar objektai, bet jų išgyvenamos patirtys labai aiškiai atspindi vaiko kasdienybę.

Bene daugiausia šiai grupei priskirtinų knygų yra apie išsiskyrimo nerimą, tamsos baimę ir ėjimą miegoti. Maždaug šeštąjį gyvenimo mėnesį kūdikis ima suprasti, kad mama nėra su juo susiliejęs, išimtinai tik juo besirūpinantis žmogus. Todėl natūralu, kad pirmosios trumpos istorijos dažnai vienaip ar kitaip susijusios su šiuo suvokimu. Klausydamasis istorijos apie kokio nors objekto pametimą ar gyvūno dingimą, vaikas mamos praradimo baimę patiria netiesiogiai ir taip savo emociją gali kontroliuoti, o tai suteikia pasitikėjimo ir pasitenkinimo savimi jausmą.

Išsiskyrimo nerimas palaipsniui tampa mirties baime, nes apie antruosius gyvenimo metus randasi suvokimas apie savo pačių ar artimiausių žmonių galimą išnykimą. Nebūties baimė ypač suaktyvėja prieš einant miegoti, todėl leidėjų kataloguose netrūksta būtent šiai amžiaus grupei skirtų knygų apie ruošimosi miegui ritualus, sapnus ar kovą su košmarais.

Baisios istorijos. Gąsdinančių istorijų poreikis atsiranda su priešinimosi nustatytoms riboms faze, vadinamoju „ne“ periodu, besitęsiančiu maždaug nuo 18 mė-

Emilie Vast. *Aš bijau vilko* (MeMo, 2018)

nesių iki 2 metų. Verksmas, pykčio proveržiai ir noras dominuoti žymi vaiko asmenybės formavimosi ir nepriklausomybės kelio pradžią. Sunkūs ir gąsdinantys jausmai, kuriuos vaikas patiria šiuo raidos etapu, lemia jo susidomėjimą baisiomis istorijomis. Savo jausmus jis pritaiko baisiems knygos herojams (raganoms, monstrams ir pan.). Tai, kad baisiose istorijose visada vyksta konfrontacija ir visada laimi gėris (dažnai gėrį įkūnija nykštukas, o blogį milžinas, taip dar labiau palengvinant vaiko identifikaciją), padeda vaikui nebijoti savo agresyvių jausmų ir suprasti, kad tie jausmai vaiko nesunaikins ir neatstums jo nuo šeimos³².

Humoristinės istorijos ir pasakos. Nors kompleksiškesnių istorijų poreikis pastebimas suėjus vieniems metams, artėjant trečiajam gimtadieniui vaikas geba

Antonin Louchard. Aš esu liūtas (Seuil Jeunesse, 2015)

vis geriau suprasti humoristinius ir fantastinius pasakojimus, kur kas labiau nutolusius nuo realybės nei pirmosios kasdienybės istorijos. Šiuo amžiaus tarpsniu jis ima suvokti, kad vaizduotė – galimybė įvardyti tai, ko nėra aplink, ko negalima parodyti pirštu. Tai itin tinkamas metas pirmosioms pasakoms, kurių magiškumas, o kartais ir žiaurumas gali būti tinkamas būdas norint sušvelninti mažo vaiko nerimą ir agresyvius impulsus³³. Supaprastintų, modernizuotų tradicinių pasakų versijų galima aptikti daugelio Prancūzijos leidėjų kataloguose.

Klasifikacija pagal knygos formatą

Kartoninės knygos. Kartoninės knygos pirmiausia skirtos patiems mažiausiems skaitytojams dėl saugumo ir laikymo patogumo. Jų kampai visada būna suapvalinti,

Lucie Félix-Lizdas (Les grandes personnes, 2022)

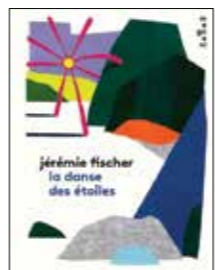
o turint omenyje neišsivysčiusią kūdikio motoriką, jam knygą tyrinėti, vartyti ir net „ragauti“ yra kur kas paprasčiau, jei ji yra kartoninė. Be to, kartoniniai puslapiai kūdikius apsaugo nuo įsipjovimo popieriumi, o pačią knygą – nuo pernelyg greito „suskaitymo“.

Kartoniniu formatu straipsnyje analizuojamai amžiaus grupei dažniausiai leidžiamos pažintinės knygos, neretai jos būna su atvartėliais, skylutėmis, judančiais popieriniais objektais, erdvinės (angl. *pop-up*) ar knygos-armonikos (it. *leporello*). Formatų įvairovė didina knygų interaktyvumą ir išryškina jų žaidybinių funkcijų.

Šioje grupėje dažnai pasitaiko sensorinius pojūčius lavinančių knygų, iš kurių svarbiausią rinkos dalį sudaro garsinės knygos su garso lustais, QR kodais, nuorodomis į tam tikrus internetinius puslapius, kuriuose galima klausyti knygą lydinčių garsų, lopšinių ar dainelių. Paminėtinos knygos su įvairaus tipo tekstūromis, skirtos lytėjimo pojūčiui lavinti. Prancūzijos rinkoje esama pavyzdžių, kai šių dviejų pojūčių (garso ir lytėjimo) lavinimas derinamas vienoje knygoje (palietus tam tikrą medžiagą, pasigirsta tam tikras garsas). Esama ir kvapus skleidžiančių bei kramtyti skirtų knygų, nors tokių pasitaiko itin retai.

Kartoninės knygos įprastai būna nedidelio formato. Dažniausiai pasitaikantys matmenys – 15x20 cm (vertikalus formatas), 20x15 cm (horizontalus formatas), 18x18 cm (kvadratinis formatas). Tačiau esama ir kur kas didesnių kartoninių knygų (30x30 cm), dažnai naudojamų ikimokyklinio ugdymo įstaigose bei bibliotekose, prie kurių, jas padėjus ant žemės, vienu metu galima suburti kelis mažylius. Kartoninių knygų puslapių skaičius dažniausiai būna nuo 14 iki 24 puslapių.

Popierinės paveikslėlių knygos. Šios knygos gali būti kietu arba minkštu viršeliu, nors, kalbant apie Prancūzijos rinką, reikia pasakyti, kad knygų vaikams minkštai

Jérémie Fischer. Žvaigždžių šokis (Magnani, 2020)

viršeliais praktiškai nėra. Minkšti viršeliai čia naudojami tik užduočių knygelėms ar pigesniems komerciškai pasiteisinusių knygelių leidimams, taip siekiant juos padaryti prieinamus kuo didesnei auditorijai. Patiems

mažiausiems skaitytojams skirtų paveikslėlių knygų matmenys dažniausiai yra keliais centimetrais didesni nei kartoninių knygų, o puslapių skaičius svyruoja nuo 24 iki 40 puslapių.

Didesniu formatu dažniausia leidžiamos pirmosios istorijos, galinčios būti su tekstu arba bežodės. Pastarosios kol kas nėra populiaros dėl suaugusiųjų nežinojimo, kaip elgtis su knyga be teksto (kartais užtenka ją tiesiog vartyti nieko nepasakojant, nes kūdikiai ir maži vaikai yra itin imlūs vizualinei informacijai, dažnai pastebi smulkias detales, kurių suaugusysis nemato).

IŠVADOS

Didelis kūdikių smegenų plastiškumas ir jautrumas kalbai suteikia galimybę skaitymą į mažųjų kasdienybę įtraukti nuo pat gimimo. Dar prieš suvokiant istorijų prasmę ir atrandant knygą kaip objektą (ją liečiant, uodžiant ir pan.), skaitymas naujagimiams ir kūdikiams pirmiausia yra žaidimas ir ryšio kūrimo priemonė, taigi malonumo šaltinis. Tačiau ankstyvojoje vaikystėje skaitomos istorijos vaikui padeda geriau pažinti savo psichiką, atrasti pasaulį, turtinti žodyną. Be to, nuo kūdikystės identifikuojantis su knygų veikėjais ugdoma empatija, stiprėja psichologinis atsparumas tvarkantis su sunkumais. Taigi skaitymas nuo ankstyvosios vaikystės yra papildoma galimybė vystyti kalbinį, asmenybės ir socialinius ryšius, o priemonių įvairovė (Prancūzijoje leidžiamų knygų gausa, bibliotekinių ir kitų profesionalų teikiamos rekomendacijos) skaitymą su kūdikiu daro vis labiau prieinamą net ir labiausiai nuo vaikų literatūros nutolusiuose socialiniuose sluoksniuose.

Prancūzija laikytina viena pradininkių ankstyvojo skaitymo skatinimo srityje, pasižyminti itin humanistiniu požiūriu į mažą vaiką. Šalies specifiškumą šioje srityje neabejotinai lėmė žymių psichiatrų ir psichoanalitikų įsitraukimas į viešąją ankstyvojo skaitymo skatinimo diskusiją XX a. devintojo dešimtmečio pradžioje, švietimo sistemos ypatumai (ankstyvas vaikų pateikimas į ikimokyklinio ugdymo įstaigas). Šiuolaikinei visuomenei, mokslininkams ir politikams vis didesnį dėmesį skiriant pirmųjų trejų gyvenimo metų svarbai tolesniam vaiko vystymuisi, siekiama skaitymą ir kitas kultūrinės veiklas nuo gimimo paversti ne prabanga, o būtinybe, prieinama kuo didesnei daliai potencialių mažųjų skaitytojų. Prie šio tikslo įgyvendinimo ypač aktyviai prisideda įvairios skaitymo skatinimo organizacijos, bibliotekos ir valstybės remiamos programos, turinčios teigiamą įtaką ir knygų vaikams nuo 0 iki 3 m. leidybai, suklestėjusiai per pastaruosius trisdešimt metų.

Kaip matyti straipsnyje siūlomoje knygų klasifikacijoje, tiek knygų tematika, tiek formato specifika priklauso nuo 0–3 m. vaikų kompetencijų ir poreikių. Šiuo metu Prancūzijoje pastebimas ne tik knygų turinio aptariamai amžiaus grupei kismas (mažėjantis didaktiškumas, didėjantis dėmesys vaizduotei ir kūrybiškumui), bet ir jžiūrima rinkos perprodukcijos požymių. Dėl formatų inovatyvumo, temų įvairovės ir drąsos jomis kalbėti bei aukšto estetinio iliustracijų lygio Prancūzija gali būti laikoma pavyzdžiu pasaulinėje knygų kūdikiams rinkoje.

³¹ *Rapport de la commission des 1000 premiers jours*, p. 12, interneto prieiga: <https://solidarites-sante.gouv.fr/IMG/pdf/rapport-1000-premiers-jours.pdf> (žiūrėta 2022-04-12).

³² Michelle I. Brown, Marleen F. Westerveld, David Trembath, Gail T. Gillon, „Promoting language and social communication development in babies through an early storybook reading intervention“, *International Journal of Speech-Language Pathology*, 2018, Nr. 3, p. 337–349.

³³ Mina Bouland, „Petite enfance en médiathèque: quelle offre culturelle?“, *Spirale*, 2020, Nr. 1, p. 103.

³⁴ *100 livres pour les tout-petits*, interneto prieiga: <https://www.premierespages.fr/sites/default/files/100%20livres%20tout-petits-%20cnlj-premieres-pages-2022-2023.pdf> (žiūrėta 2022-04-12).

³⁵ *Des bébés et des livres: 100 titres pour les enfants de 0 à 3 ans*, interneto prieiga: https://bibliotheques.paris.fr/des-bebes-des-livres-100-livres-pour-les-0-3-ans-2021.aspx?_lg=fr-FR (žiūrėta 2022-04-12).

³⁶ Martin Woodhead, „Changing perspectives on early childhood: theory, research and policy“, *International Journal of Equity and Innovation in Early Childhood*, 2006, Nr. 4(2), p. 6.

³⁷ R. Murray Thomas, Claudine Michel, *Théories du développement de l'enfant: études comparatives*, Paris: De Boeck, 1998, p. 270.

³⁸ Inge Bretherton, „The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth“, *Developmental Psychology*, 1992, Nr. 28(5), p. 759.

³⁹ Alison Gopnik, *Le bébé philosophe*, Paris: Le Pommier, 2010, p. 39.

⁴⁰ Céline Alvarez, *Les lois naturelles de l'enfant*, Paris: Les arènes, 2016, p. 62.

⁴¹ Nicholas Carr, *Seklumos: kaip internetas veikia žmogaus smegenis*, Vilnius: Eugrimas, 2013, p. 38.

⁴² Céline Alvarez, *Les lois naturelles de l'enfant*, Paris: Les arènes, 2016, p. 57.

⁴³ Françoise Dolto, *Les étapes majeures de l'enfance*, Paris: Folio essais, 1998, p. 178.

⁴⁴ Evelio Cabrejo-Parra, „La lecture avant les textes écrits“, *Spirale*, 2012, Nr. 3, p. 31.

²⁵ Maya Gratier, „Les rythmes de l'intersubjectivité“, *Spirale*, 2007, Nr. 4, p. 50.

²⁶ Françoise Dolto, *Les étapes majeures de l'enfance*, Paris: Folio essais, 1998, p. 165.

²⁷ Sophie Marinopoulos, *Une stratégie nationale pour la Santé Culturelle: promouvoir et pérenniser l'éveil culturel et artistique de l'enfant de la naissance à 3 ans dans le lien à son parent*, interneto prieiga: <https://www.culture.gouv.fr/Thematiques/Education-artistique-et-culturelle/L-Eveil-artistique-et-culturel-des-jeunes-enfants/Mission-Culture-petite-enfance-et-parentalite> (žiūrėta 2022-04-09).

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Evelio Cabrejo-Parra, *Le livre dans le développement du tout-petit*, interneto prieiga: <https://www.youtube.com/watch?v=O-YkStaWEcw> (žiūrėta 2022-04-10).

³¹ Céline Alvarez, *Les lois naturelles de l'enfant*, Paris: Les arènes, 2016, p. 244.

³² Marie Bonnafé, *Les livres, c'est bon pour les bébés*, Paris: Calmann-Lévy, 1994, p. 89.

³³ Ibid., p. 23.

³⁴ Cécile Boulaire, *Lire aux bébés: pourquoi des particularités françaises?*, interneto prieiga: <https://album50.hypotheses.org/4152> (žiūrėta 2022-04-22).

³⁵ Véronique Soulé, „Des parents à la bibliothèque“, *La revue des livres pour enfants*, 2014, Nr. 280, p. 130.

³⁶ Colin Sidre, „Dix ans de Premières pages“, *Spirale*, 2020, Nr. 1, p. 96.

³⁷ *Les chiffres de l'édition jeunesse 2021–2022*, p. 23, interneto prieiga: <https://www.sne.fr/document/ledition-en-perspective-rapport-dactivite-du-sne-2021-2022/> (žiūrėta 2023-06-08).

³⁸ Claude Combet, „Dossier jeunesse: tout est bon pour le bébé“, interneto prieiga: <https://www.livreshebdo.fr/article/dossier-jeunesse-tout-est-bon-pour-le-bebe> (žiūrėta 2022-04-12).

³⁹ *GfK Market Intelligence*, 2021, p. 63.

⁴⁰ Laurence Houot, „Arthur Hubschmid, „styliste“ de L'école des loisirs: „L'humanité ne pourra jamais se passer des histoires“, interneto prieiga: https://www.francetvinfo.fr/culture/livres/jeunesse/interview-arthur-hubschmid-quot-stylistequot-de-l-039-ecole-des-loisirs-quot-l-039-humanite-ne-pourra-jamais-se-passer-des-histoiresquot_3335305.html (žiūrėta 2022-04-16).

⁴¹ Evelio Cabrejo-Parra, *Le livre dans le développement du tout-petit*, interneto prieiga: <https://www.youtube.com/watch?v=O-YkStaWEcw> (žiūrėta 2022-04-10).

⁴² Marie Bonnafé, *Les livres, c'est bon pour les bébés*, Paris: Calmann-Lévy, 1994, p. 93.

⁴³ Cécile Boulaire, *Lire et choisir ses albums: petit manuel à l'usage des grandes personnes*, Paris: Didier Jeunesse, 2018, p. 35.

IEVA VAITKEVIČIŪTĖ

Reading with a Baby: The Particularity of the Book Market for Children Aged 0 to 3 Years in France

SUMMARY

Keywords: baby, child, early reading, reading promotion, books for children from 0 to 3 years, children's books publishing.

The article aims to discuss the importance of reading with a baby as well as to present the particularity of the book market for children aged 0 to 3 in France. It summarizes various psychotherapists' and neuroscientists' conclusions and recommendations related to the importance of early reading for the child's development as well as the formation of the relationship with the caregiver; evaluates the impact of the State and the most important early reading promotion organizations on the babies' book publishing; analyzes the books for ages 0-3 recommended by the French reading promotion organizations by presenting their genres, themes, and formats.

Research has shown that early acquaintance with a book positively influences the child's cognitive and psychosocial development. Moreover, this activity contributes to the satisfaction of the child's psychological needs as well as to the development of his/her linguistic, cultural, and emotional competences.

As one of the pioneers in promoting early reading with a child, France continues to make an active effort in establishing cultural practices from birth as a necessity. By supporting this goal, various reading promotion organizations, libraries, educators, and the State make a significant contribution to the development of children's books publishing for ages 0 to 3.

Throughout thirty years of existence, the book market for children aged 0 to 3 in France has reached an international acclaim due to innovative book-objects, variety of topics and courage to talk about them, as well as high aesthetic level of illustrations. Currently, it not only shows a change in the content of the production (decreasing didactics, increasing attention to imagination and creativity), but also the signs of overproduction.

Apie autorę: IEVA VAITKEVIČIŪTĖ – Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto lektorė; ieva.i.vaitkeviciute@gmail.com

Gauta 2023-03-29

Priimta 2023-05-04

2024 m. vaikų literatūros datos

1934 m. sausio 2 d. gimė vertėjas **Algimantas Gudaitis**, verčiantis iš italų ir prancūzų kalbų. Iš italų kalbos vaikams išvertė bemaž 50 Tony'io Wolfo, Peterio Holeinonės, Annos Casalis, Stelio Martellio, Gianni Rodario, Edmondo De Amicis ir kitų autorių knygų, pasakų rinkinių.

1974 m. sausio 3 d. gimė teisininkas, Mykolo Romerio universiteto profesorius, rašytojas fantastas ir vaikų bei jaunimo knygų kūrėjas **Justinas Žilinskas**. Parašė trilogiją apie Gugį: *Gugis – girių kaukas ir žmonių draugas* (2006, 2021), *Kaukas Gugis ir kerų karas* (2017), *Kaukas Gugis ir sielų akmuo* (2023), knygų apie Vilnių: *Mano Vilnius mano* (2015) ir *Atgal į Vilnių!* (2020). Kartu su dailininke Ūla Šveikauskaite sukurtas iliustruotas romanas jaunimui *Bėgliai* (2022) pelnė aukščiausius apdovanojimus – išrinktas geriausia metų knyga vaikams ir paaugliams, tapo akcijos „Metų knygų rinkimai“ laureatu.

1984 m. sausio 6 d. gimė grafikos dizainerė, jaunosios kartos knygų iliustruotoja **Agnė Nanana** (tikr. Kananaitienė, Sutkutė). Vaikams iliustravo Evelinos Daciūtės, Jono Mačiukevičiaus, Stepo Zobarsko, Dalios Dilytės, Vilės Vėl, Raimondo J. Nabus, Timo Parvelos, Česlovo Navakauskos, Justino Marcinkevičiaus ir kitų autorių knygas, sukūrė paveikslėlių knygų pagal Ramutės Skučaitės, Mariaus Marcinkevičiaus, Kosto Kubilinsko eilėraščius, užduočių knygelių ikimokyklinukams.

1954 m. sausio 7 d. gimė viena žymiausių šiuolaikinių vokiečių vaikų ir paauglių rašytojų **Carolina Philipps**. Jos kūryba išversta į 20 kalbų, o lietuviškai serijoje „N14“ išleista knyga *Balti žiedai Geltonojoje upėje* (2004, liet. 2005).

1884 m. sausio 8 d. gimė lenkų rašytojas, teatro kritikas **Kornelis Makuszyński**. Kaip vaikų rašytojas jis žinomas ir Lietuvoje, išleistos trys apysakos: *Dvejetas tokių, kur mėnulį pavogė* (1928, liet. 1958), *Šėtonas iš septintos klasės* (1937, liet. 2005) ir *Sumaištis dėl Basios* (1937, liet. 2007). Mirė 1953 m. liepos 31 d.

1944 m. sausio 8 d. gimė poetė **Nijolė Morkūnaitė**. Išleido 47 knygas, eilėraščiai ir eiliuotos pasakos skirtos vaikams: *Justės pasaulis* (2002), *Tu paklausyk; Senelio pasakos* (abi 2004), *Motulės pasakos* (2005), *Vaikystės takeliais* (2006), *Nykštukų pasakėlės* (2007), *Metų puokštė* (2008), *Su pavasario vėju* (2009), *Kur bėgi, takeli?* (2010), *Akiniai knygelę skaito* (2011), *Vaikystės laivai* (2012), *Pasakų namelis* (2013), *Aš nupiešiu saulę* (2014), *Vijo vijo* (2015) ir kt.

1964 m. sausio 11 d. gimė knygų vaikams autorė, dailininkė iliustruotoja **Ramunė Savickytė**. Dirbo žurnalo *Genys* redakcijoje, iliustravo keliolika Vytauto Račicko knygų, sukūrė ciklą *Adelės dienoraštis* (2016–2022), kurį sudaro 4 knygos pagal metų laikus.

1924 m. sausio 12 d. gimė pedagogas, ilgametis Marijampolės pedagoginės mokyklos dėstytojas (1960–1996), vaikų literatūros specialistas **Lionginas Šepkus**. Parenė literatūros vadovėlių mokykloms, sudarė mokyklinių skaitinių ir chrestomatijų, parašė mokymo priemonę studentams *Vaikų literatūros pagrindai* (1982), paskelbė literatūros ir jos dėstyto medtikos straipsnių, knygų recenzijų. Mirė 2023 m. sausio 27 d.

1974 m. sausio 14 d. gimė lietuvių dailininkė, grafikė, knygų vaikams iliustruotoja **Eglė Gelažiūtė-Petrauskienė**, šiuo metu gyvenanti ir kurianti Anglijoje. Iliustravo per 30 grožinės literatūros knygų – Rimanto Černiausko, Tomo Dirgėlos, Cornelios Funkes, Dainiaus Gintalo, Gintos Liauginienės, Selemono Paltanavičiaus, Beatricos Masini, Barbaros Park, Otfriedo Preusslerio, R. J. Palacio, Rebekos Unos, Annos-Catharinos Vestly, pažintinių knygų, mokyklinių vadovėlių ir kitų mokymo priemonių. Už iliustracijas pelnė IBBY Lietuvos skyriaus ir Knygos meno konkurso apdovanojimų.

1974 m. sausio 15 d. gimė australų dailininkas, rašytojas, paveikslėlių knygų ir grafinių romanų kūrėjas **Shaunas Tanas**. Sukūrė 14 knygų, iliustravo 10 kitų autorių kūrinį, yra Astridos Lindgren atminimo (2011) ir daugelio kitų premijų laureatas. Lietuvoje išleistos *Atokaus priemiesčio istorijos* (2008, liet. 2013) ir paveikslėlių knyga *Prarastas daiktas* (2000, liet. 2015).

1944 m. sausio 17 d. gimė prancūzų ir švedų rašytojas **Janas Guillou** (Janas Giju). Lietuvoje išleista jo autobiografinio pobūdžio knyga – kūrinys apie smurtą *Blogis* (1981, liet. 2005).

1924 m. sausio 19 d. gimė austrų rašytoja, vertėja **Friedla Hofbauer**. Rašė apysakas, pasakas, pjeses, eilėraščius, romanus suaugusiesiems ir vaikams. Su dailininke Käthe Recheis sukūrė pasakų rinkinius *Baltosios katės paslaptis* (2007, liet. 2007) ir *Mėnulio fejės šypsena* (2008, liet. 2008). Mirė 2014 m. kovo 22 d.

1974 m. sausio 19 d. gimė rašytoja, istorinių romanų ir vaikų knygų autorė **Gina Viliūnė**. Vaikams ir paaugliams skirtos

Kronika. Informacija. Skelbimai

Šakių viešoji biblioteka, Vinco Kudirkos muziejus ir Zanavykų muziejus susijungė ir metų pradžioje pakvietė paminėti vaikų literatūros klasiko, pedagogo, publicisto Prano Mašiot 160-ąjį gimtadienį. Kraštiečio talentui paminėti skirtas renginių ciklas prasidėjo balandį kūrybine akcija „Poetiškas išmislas kultūrinei atminčiai ugdyti „Rišk žodį su darbu“. Vėliau vyko kaimynadienio šventė „Mašiotinės“, edukacijų mugės ir iliustracijų dirbtuvės. Buvo parengta virtuali paroda „Pranas Mašiotas – mokytojas, publicistas, rašytojas“, virtualios viktorinos „3M: Mašiotas. Mokytojas. Matematikas“ ir „Pranas Mašiotas – pasakų senelis“, surengta vaikų vasaros stovykla „Zanavykutis. Mokslo pasakos“. Renginių ciklas baigėsi Prano Mašiot 160-ųjų gimimo dieną – gruodžio 19-ąją.

Spalio 18 d. – lapkričio 14 d. Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešojoje bibliotekoje veikė vieno žinomiausių šiuolaikinių lietuvių dailininkų, grafiko

Stasio Eidrigevičiaus iliustracijų parodoje „Keliaujanti vaizduotė“. 2023 m. leivos Slonksnytės nuotr.

ir režisieriaus Stasio Eidrigevičiaus paroda „Keliaujanti vaizduotė“. Paroda pristatė dalį Eidrigevičiaus knygų iliustracijų kolekcijos, kurią menininkas padovanojo Stasio Eidrigevičiaus menų centrui. Parodoje buvo eksponuojami kūriniai, sukurti Vytautės Žilinskaitės knygai *Kelionė į Tandadriką* (1984), Chosė Muriljo *Mano draugas pelėdžiukas* (1986) ir pasakų rinkiniui *Laumių pasakos* (2008). Ekspozici-

Martyno Vainilaičio jubiliejinės konferencijos dalyviai. 2023 m. Jurgitos Žukienės nuotr.

ja išsiskyrė unikaliu architektūriniu sprendimu (architektas Darius Baliukevičius). Iš ryškių „stasiškų“ spalvų, neoninių šviesų sukurta namelio konstrukcija kvietė žiūrovus susipažinti ne tik su Stasio Eidrigevičiaus kūryba, bet ir su jo spalvinga asmenybe. Atidarymo iškilnėse parodą pristatė parodos kuratorė Lina Albrikenė ir Stasio Eidrigevičiaus menų centro direktorė Vaida Andrijauskaitė.

Lapkričio 15 d. Varėnos viešojoje bibliotekoje vyko konferencija, skirta poetui Martynui Vainilaičiui, jo kūrybai bei poeto 90-mečiui paminėti. Varėnos rajono savivaldybės meras Algis Kašėta pasidžiaugė kraštiečio talentu, pasveikino poeto žmoną Sofiją Vainilaitienę su neseniai paminėtu garbingu 95 metų jubiliejumi ir padėkojo jai už Vainilaičio kūrybos ir atminimo puoselėjimą. Konferencijoje pranešimus skaitė Vaikų literatūros muziejaus edukatorė Daiva Šarkanauskaitė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyno vedėjas Virginijus Gasiliūnas, vaikų literatūros tyrėjas Kęstutis Urba. Bendrystės su Sofija ir Martynu Vainilaičiais metus prisiminė leidyklos „Žara“ direktorė Ramutė Žandarienė, ilgametė Nacionalinės bibliotekos darbuotoja Aldona Augustaitienė. Aktorė Lilija Žadeikytė, ypač dažnai lydėdavusi Vainilaitį j kūrybinius susitikimus, paskaitė poeto eilėraščių.

Konferencijos metu veikė Vainilaitienės iliustracijų paroda.

Lapkričio 15–19 d. Vilniuje vyko tarptautinis Vaikų literatūros festivalis. Šis jau tradicija tapęs renginys susideda iš dviejų dalių. „Kūrėjų salos“ programa skirta rašytojams, dailininkams iliustruotojams, leidėjams, literatūros ir skaitybos specialistams, studentams. Čia vyko paskaitos, klausimų ir atsakymų sesijos, dalijimasis praktinėmis žiniomis, darbų peržiūros, pažintys ir pokalbiai, kuriuose dalyvavo Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Lenkijos vaikų literatūros kūrėjai, leidėjai, tyrėjai.

Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje lapkričio 16 d. buvo atidaryta paroda „Pasakojant miestą“. Parodos idėja gimė minint Vilniaus miesto 700-ąjį jubiliejų ir galvojant, kaip miestas atsispindi vaikų literatūroje. Ekspozicija suskirstyta

Latvių dailininkės Līva Ozola ir Gundega Muzikante parodos „Pasakojant miestą“ atidaryme. 2023 m. Romos Kišūnaitės nuotr.

savitais segmentais – miesto kvartalais, skirtingai atspindinčiais miesto audinį, jo urbanizaciją, gyvenimą jame. Parodoje dalyvavo 20 dailininkų iš 4 šalių: leva Babilaitė, Inga Dagilė, Simona Jurčiukonytė, Aušra Kiudulaitė, Martynas Pavilonis (Lietuva), Aleksejs Naumovs, Gundega Muzikante, Līva Ozola, Anita Paegle, Anna Vaivare (Latvija), Kārt Einasto, Ragne Hoog, Marja-Liisa Plats, Ulla Saar, Reda Tomingas (Estija), Maciek Blaźniak, Katarzyna Bogucka, Dominika Czerniak-Chojnacka, Gosia Kulik ir Adam Pękalski (Lenkija). Paroda bibliotekos V a. atrijuje eksponuojama iki 2024 m. sausio 11 d.

Lapkričio 18–19 d. Menų spaustuvėje vyko „Vaikų knygų sala“ – festivalis, skirtas visai šeimai. Čia atvyko daugybė vaikų knygų autorių. Kūrybinėse erdvėse, kur veikė ir knygų mugė, vyko knygų pristatymai, literatūrinių personažų karnavalas, kūrybinės dirbtuvės su iliustruotojais, buvo apdovanojami konkursų nugalėtojai, grojo muzikinė grupė „Knygų vaikai“. „Knygų starto“ ir Mažylių erdvėse vyko teatralizuotos, interaktyvios veiklos 0–3 m. vaikams ir mažylių tėvams.

Festivalyje startavo Nacionalinės skaitymo skatinimo programos komunikacinė kampanija „Skaitymo ambasadorius“. Rašytojas, visuomenininkas Justinas Žilinskas buvo paskelbtas pirmuoju šios kampanijos Skaitymo ambasadoriumi ir įpareigotas dvejus metus vykdyti misiją: reprezentuoti skaitymą ir kokybišką literatūrą, skatinti vaikus ir jaunimą įsitraukti į literatūrą, pažinti vertingas knygas.

Lapkričio 18 d. Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešojoje bibliotekoje vyko jau 8-osios Šiaulių knygų mugės pagrindinės dienos renginiai. Vaikus ir jų tėvus sukviėtė Vėjų teatro spektaklis pagal Daivos Čepauskaitės poezijos knygą *Baisiai gražūs eilėraščiai*. Paauglių ir jaunimo auditorijai buvo skirti rašytojų Ilonos Ežerinytės knygos *Dabar Marselis* ir Unės Kurnaitės distopijos *2084* pristatymai. Besidominčiųjų

Knygos apie Stasio Ušinsko marionetes pristatymo akimirka. 2023 m. Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešosios bibliotekos archyvo nuotr.

moderniuoju menu dėmesį patraukė pažintinė knyga *Dra ta ta. Stasio Ušinsko marionėčių pokalbis su lėlininku Rimantu Driežiu*. Knygos kūrėjai atskleidė interaktyvios knygos kūrimo laboratoriją, Rimantas Driežis įtaigiai papasakojo apie Ušinsko asmenį ir kūrybą.

Birutė Vėlyvytė pirmajai knygai išėjus. 1979 m. Fotografas – A. Žižiūnas. Varėnos viešosios bibliotekos archyvo nuotr.

2023 m. spalio 27 d. mirė rašytoja **Birutė Vėlyvytė** (g. 1945-01-24). Palaidota gimtojoje Rudnioje, Varėnos rajone. Debiutavusi eilėraščių žurnale *Moksleivis*, vėliau vaikams ir paaugliams sukūrė pasakų, apsakymų ir apysakų, išleido rinkinius *Dramblys Žirnelis* (1981), *Boružė ant delno* (1981), *Užsispyrėlis pianinas* (1988), *Kada ateina nykštukai* (1992), *Lėlė išpuikėlė* (1993).

Romos Kišūnaitės nuotr. 2008 m.

2023 m. lapkričio 27 d. mirė žurnalistė, poetė, politikė ir visuomenės veikėja **Dalia Teišerskytė** (g. 1944 m. lapkričio 27 d.). Išleido 15 knygų, tarp kurių *Eilėraščiai Kotrynai* (1994) ir *Gabutės darželis* (2004) – kūryba vaikams, Atgimimo laikotarpiu įsteigė laikraštį vaikams *Tukas*, kuris 1991–1998 m. buvo leidžiamas Kaune. Būdamą Lietuvos Respublikos Seimo narė, aktyviai prisidėjo prie nacionalinės Skaitymo skatinimo programos atsiradimo. Teišerskytės iniciatyva ir pastangomis Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas pritarė Skaitymo skatinimo koncepcijos patvirtinimui. 2007 m. Seime įregistravo projektą, kuriuo pasiūlė 2008-uosius paskelbti Skaitymo metais. Parlamentarei buvo svarbios iniciatyvos, skatinančios Lietuvos gyventojų norą ir gebėjimus skaityti, kad knyga taptų neatsiejama gyvenimo dalimi, būtinybe, maloniu procesu, teikiančiu džiaugsmą.

Parengė **Roma Kišūnaitė** (LNB)

SUMMARY

This year on December 19 is the 160th anniversary of the birth of the writer and pedagogue **Pranas Mašiotas**, known as the father of Lithuanian children's literature. Three articles are devoted to the anniversary in this issue: the introductory article "Our Pranas Mašiotas" by **Džiuljeta Maskuliūnienė**, the Editor-in-Chief of the magazine, the rubric "Retro", where the article written by **Reda Tamulienė** "Pranas Mašiotas' Anniversaries" is published, and the cover IV, which tells about Pranas Mašiotas fairy tale park located in Kačerginė, Kaunas district. In the rubric "The Anniversaries", **Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė** discusses *Žemaičių pasakos* (The Samogitian Tales) by **Simonas Daukantas** in the context of his legacy to the youth (dedicated to the 230th anniversary of the writer's birth), **Selemonas Paltanavičius'** text about **Felix Salten's** character Bamby, a fawn, who has reached its 100th birthday, is also published in this rubric, and two articles written by **Eglė Baliutavičiūtė** and **Irena Baliulė** devoted to discuss the novella *Viktutė* (1903) by **Šatrijos Ragana**. The latter article also tells about **Domininkas Bukontas**, the prototype of the doctor of the character in the novella *Viktutė*. In the rubric "Photos Tell", there is an article written by **Džiuljeta Maskuliūnienė** and **Roma Kišūnaitė**, that is dedicated to the 100th anniversary of the children's literature researcher and professor **Vincas Auryla** and the 90th anniversary of the poet **Martynas Vainilaitis**. New Year's cards addressed to Vincas Auryla written by children's poet Martynas Vainilaitis and New Year photo of Vincas Auryla and his son Sigitas are published in this rubric as well. In the traditional rubric "The Readings of My Childhood", **Džiuljeta Maskuliūnienė** interviews the poet and publisher **Nijolė Daujotytė-Kuolienė**. Three articles are published in the "Scientific Research" section, which publishes peer-reviewed scientific works on children's literature: **Vita Džekčioritė's** article "Transformations of Images of Traditional Lithuanian Mythical Creatures in Contemporary Lithuanian Children's Literature: The Case of *Baubas* and *Maumas*", **Sandra Bernotaitė's** article "Exile Women's Writing and Children's Literature: A Parallel" as well as **Ieva Vaitkevičiūtė's** article "Reading with a Baby: The Particularity of the Book Market for Children Aged 0 to 3 Years in France". The list of "Children's Literature Dates of the Year 2024" compiled by **Roma Kišūnaitė** is published as well. The rubric "Chronicle. Information. Advertisements" (compiled by **Roma Kišūnaitė**) is published at the end of the magazine. Here, readers are notified about the death of children's authors **Birutė Vėlyvytė** (24 January 1945–27 October 2023) and **Dalia Teišerskytė** (27 November 1944–27 November 2023).

2023 metų *Rubinaičio* leidybą remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

Žurnalo partnerė – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (LNB)

LIETUVOS NACIONALINĖ
MARTYNO MAŽVYDO
BIBLIOTEKA

Mieli skaitytojai!

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas parėmė mūsų 2023 m. projektą „Skaityti – tai atrasti“ ir skyrė 13 870 eurų. Dėkojame fondui už šią paramą. Kviečiame mūsų žurnalą apie vaikų ir jaunimo literatūrą ne tik skaityti, prenumeruoti, bet ir siūlyti savo tekstus, temas, idėjas.

Redakcijos adresas:

Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius
Leidžiamas keturis kartus per metus

Žurnalą leidžia

Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) LIETUVOS SKYRIUS
LITHUANIAN SECTION OF IBBY
Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius
El. paštas rubinaitis@ibbylietuva.lt
Interneto svetainė
<http://www.ibbylietuva.lt>

Spausdino UAB „Petro ofsetas“, Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153 Vilnius, Lietuva
Tiražas 500 egz.

Kaina sutartinė

Pasakų parkas Mašiotynėje

ISSN 1392-0626
9 771392 062006

Pasakų senelis. Skulptūros autorius – Algridas Jasilionis.
Kristupo Vaisvalavičiaus nuotr. 2023 m.

Mašiotynė – tai rašytojo, pedagogo, visuomenės veikėjo Prano Mašiotas ir jo sūnaus Jono, matematikos vadovėlių autoriaus, vasarvietė, suprojektuota architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio. Sodyba įkurta 1937 m. tuomet buvusiame Palankių kaime (vėliau tapusiame Kačerginės kurorto dalimi). 1938–1940 m. rašytojas joje gyveno, kūrė, bendravo su anūkais, šeimės ramybės iš greta tekančio Nemuno tėkmės. Sodybą Prano ir Jono Mašiotų palikimo puoselėtojų draugijai padovanojo rašytojo anūkė Baniutė Mašiotaitė-Kronienė.

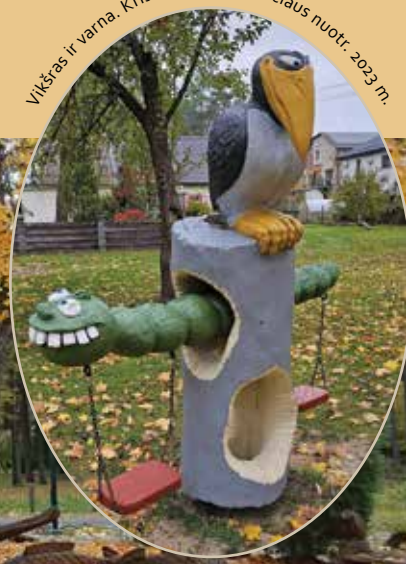
Medinių skulptūrų parkas Mašiotynėje pradėtas kurti 2004 m. vasarą, kai čia minėtosios draugijos ir Kačerginės kultūros centro bei VšĮ „Prienų drožėjai“ pakviesta kirviais ir kaltais supoškėjo respublikinė jaunųjų skulptorių stovykla (vadovas skulpt. Algimantas Sakalauskas). Simboliška, jog pasakų herojais Mašiotynės sodelių pagyvino ne tik žinomi meistrai, bet ir jauni kūrėjai, tarp kurių buvo net ir moksleivių – pavyzdžiui, vieną iš parko teritorijoje pūpsančių ežių, parko lankytojų pramintą Ežiu Praniu, išskaptavo tuomet dar tik septintokas Edgaras Aidukevičius iš Sangrūdės. Stovyklos Mašiotų sodyboje buvo organizuojamos dvejus metus iš eilės, tad parką pripildė ne tik jaunų, bet ir patyrusių meistrų atgaivintos rašytojo personažų istorijos. Talentingų skulptorių įvairiais personažais papuošti ąžuoliniai suoleliai, sūpynės ir net žalčiais apraizgytas šulinys (aut. Kęstutis Benedikas) vilioja parke pasilikti ilgiau ir pasimėgauti gamtos bei žmogaus kūrybos artumu.

Ruošiantis paminėti Prano Mašiotas 160-ąsias gimimo metines 2023 m. vasarą Kačerginėje atnaujintos visos septyniolika Mašiotynės parko skulptūrų, primenančių pasakų senelio meilę ir atsidavimą vaikams. Beveik prieš 20 metų sukurtos natūralaus medžio skulptūros nuvalytos, impregnuotos. Už Kačerginės gyventojų suaukotas lėšas (kilniam reikalui aukoti sukviėtė Lina Sinkevičienė, buvusi ilgametė draugijos pirmininke) skulptūras šią vasarą restauravo skulptorius Vidmantas Vikšraitis (sūpynių „Vikšras ir varna“ autorius).

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Vikšras ir varna. Kristupo Vaisvalavičiaus nuotr. 2023 m.

Medinių skulptūrų parkas Mašiotynėje. Kristinos Vaisvalavičienės nuotr. 2023 m.